

УРАН ҮГЫН
НАЙНДЭР

3 н.

Пунцэг
БАЛДАНДОРЖИЙН
ХЭЖЭНГЫН ДАСАНАЙ
ТҮҮХЭ

23 н.

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад ҮНЭН

2014 оной
октябриин 29
Среда

№ 41 (21991)

Гарагай 4
www.
burunen.ru

Бүгэдэ арадай сонин

БУРЯАД ХЭЛЭНЭЙ ГАБШАГАЙ НАРА ТҮГЭСЭБЭ

«ГЭСЭР» - «ПЛАНЕТА» ТЕЛЕКАНАЛАЙ СЭНХИР ЭКРАНДА

Хадата Ахын аймагта буряад арадай «Гэсэр» үльгэртэ хабаатай үйлэнүүдые буулгаһан федеральна «Планета» телеканалай бүлгэм ажлаа дүүргэбэ. Энэл дайдада Абай Гэсэр хүбүүнэй баатаршалгануудтай холбоотой хада хабсагайнүүд, газар нуурнууд, гол горход олоороо бии юм.

«Гэсэр» үльгэрые шэнжэлэгшэд олонхинь Абай Гэсэр хүбүүн энэл дайдада түрэнэн, ажаһууһан, ехэнхи баатаршалгануудаа харууһан гэжэ баталдаг. Телеканалай бүлгэм Хужар нютагай оршон тойронгоор, Хаан уулын үбэрөөр, Шаас нуурта буулгабаринуудые хээ.

Мүнөө энэ бүлгэмэйхид Улаан-Үдэдэ үльгэр шэнжэлэгшэдтэй уулзажа хөөрэлдэнэд. Мүн баһа «Гэсэрые» түүрээдэг үльгэршэдөөр уулзана, Абай Гэсэр хүбүүнэй баатаршалгануудые, альбан шүдхэрнүүдтэй тэмсэлыень буулгажа дүүргэжэ юм.

Энэ баримтата фильм Шэнэ жэлэй эхээр харуулагдаха гэжэ найдуулна.

Сэнгэ РИНЧИНОВ.

СУУТА ДИРЕКТОРТЭЭ ЗОРЮУЛБА

Тэмэндэ Гүрэнэй Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театр «Үнгэрһэн сагай нэбшээн» гэхэн шэнэ зүжгөө гуша гаран жэлдэ (1952-1987 онуудта) түрэл театртаа директорээр амжалта түгэс хүдэлһэн, бэрхэ хүтэлбэрилэгшэ байһан, «арадай дайсан» гүүлһэн эсэгынгээ хамалган хашалганһаа зобохон, зүгөөр мүлөөгөө үгтөөгүй дайнай ветеран, эдэ үдэрнүүдтэ 95 жэлтэй болохо байһан Цырен Аюржанаевич Балбаровта зориулһан байна.

Театрайнгаа шэб шэнэ, гоё найхан байшан-ордон барюуһан, артистнуудай шэнэ халануудые дээдэ нургуулинуудта (Ленинград, Владивосток) нургаһан, бэлдэһэн, холын олон тоото гастрольнуудые (Монгол орон, Москва, Ленинград, Хальмаг орон) эмхидхэһэн урагшаа ханаатай, урма зоригтой, ВТО-гой Буряадай таһагай дарга байһан, Буряадай АССР-эй искусствын габьяата ажал ябуулагша, РСФСР-эй соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Хани Барисаанай орденото Цырен Аюржанаевич тухай тэмэндэ шэнэ театральна сезон нээлгын ёһолол дээрэ мэдээжэ артистнууд Олег Бабуев, Лариса Егорова, Михаил Елбонов, Дамба-Дугар Бочиктоев хөөрөжэ, урагшатай, шударгы ажалдань үндэр сэгнэлтэ үгөө һэн.

Түрэл театртань «академическэ» гэхэн үндэр нэрэ олгодо, Ажалай Улаан Тугай ордендо хүртэлгэдэ өөрынгөө горитойхон хубита оруулсаһан бэрхэ директор, бэлигтэй хүтэлбэрилэгшын нэрэ мүнхэлэгдэнхэй. Түрэл Хори тосхондонь ба Баруун Хасуурта нютагтань үйлсэнүүдтэнь Цырен Аюржанаевичай нэрэ олгогдонхой. Үглөөдэр, октябриин 30-да, түрэл Буряад театртаннай дахинаа Басаа Валера ба Саян Жамбалавай хашалган хамалганай, сэмүүн саг тухай «Үнгэрһэн сагай нэбшээн» гэхэн ехэ һонин удхатай зүжэгтэ ерэхыетнай уринабди.

Бэлигма ОРБОДОВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Ц.А. Балбаров.

АЛТАН НАМАРАЙ ҺАЙНДЭР

Команданууд мурьсөөндэ бэлэн

Жэлэй дүрбэн сагые хаража үзэхэдэ, олон зондо намарай саг найшаагдадаг. Энэ үедэ хүн зон үбһэ, холоомоёо оруулдаг, малайнгаа эдэс бэлдэжэ, үбэлөө хүнгэнөөр үнгэргэнэ. Огородой, хангайн хэшэг ба бэшэ витаминтай эдээн элбэг бэлдэгдэнэ.

Эрдынеева Түяна Батодалаевна Шэбэртын хүдөөгэй һууриин соёлой байшаниие найл даажа абаа. Нютаг соогоо эдэбхитэй зоние суглуулжа, депутадуудые урижа, үйлсэ бүхэндэ суглаа хэжэ, хүршэ Гутай, Дабаатын залуушуулые урижа, ехэ бэлдэхэлтэйгээр алтан намарта зориулһан конкурс үнгэргөө.

Энэ хэрэгые нютагай хүдөөгэй һууринай гулваа Шоймполов Ц.Д.Ц., Шэбэртын дунда нургуулиин директор Шоймполова Ю.Ю., хүдөөгэй һууринай депутадууд «Улаан-Хада», «Майла», «Аягангын орон», «Хайранга» гэжэ ТОС-ууд хубитаяа оруулаа, дэмжээ.

Энэ үдэр байгаалимнай хубилжа, бороон бүхэли үдэрөө шэдэрээ. Нургуулиин бэе тамирай зал соо «Хүхюун мурьсөөнүүд» үнгэрөө. Һонин программа ханаһан бэе тамирай багша Базарова Д.В. найн бэлдэхэл хээ. Энэ мурьсөө бэе тамирай багша Санжиев А.В. үнгэргэлсөө.

Хабаадагшад соо «Яхадай эрдэни шулуунууд» эгээл аха тамиршад байба. Дабаатынхид эгээл залуунууд байба гэжэ тэмдэглэе.

Хүхюун мурьсөөнүүд арбан шатаһаа бүридөө. Эндэ Улаан-Хадын хормойдо һууһан «Улаалзай» гэжэ команда онсо шалгараа. Команда бүхэндэ нааданай дүримөөр 3-3 эршүүл ба эхэнэрнүүд байгаа. «Улаалзай» командын эршүүл бээрээ үндэр, томонууд, бар хүсэтэйнүүд байжа, канат таталгаар 1-дэхи һуури эзлээ. Энэ хоёр ехэ мурьсөөндэ «Яхадай эрдэни шулуунууд» хоёрдохой һуурида

Түрүү һуури эзэлһэн «Улаалзай» урматай

гараа, гурбадахой һуурида – Гутайн түлөөлэгшэд. Бүхыдөө 5 команда хабаадаа.

Бэшэ конкурснууд соёлой байшан соо үнгэрөө. Бороотой, хүйтэншэг байбашы, зон олоороо суглараа. Соёлой байшанай газаа халуун шүлэ, сай шанаһан Цыбенев А.А. Цыбенев Ж.Б. хоёрые онсо тэмдэглэе. Газаахи эдээнэй газар таһалдангуйгөөр хүдэлөө, зоноо миинтээр хооллуулаа.

Конкурсдо нютагай зон, үйлсэ үйлсын түлөөлэгшэд, хабаадагшад өөһэдынгөө бүтээһэн зүйлнүүдые, эдихэ хоолой найхан табагуудые, зурагуудые, фото-зурагуудые харуулаа. «Өөрын үйлсөөр аяншалга» гэхэн презентаци-конкурс үйлсэ бүхэнэй түлөөлэгшэд харуулаа. Энэ аяншалгада «Яхадай эрдэни шулуунуудай» түлөөлэгшэ Шоймполова Т.Ц.Д. гүнзэги удхатай үзэмжэ сугларагшадта харуулаа. Һонин эдээнэй табаг бэлдэһэн «Улаалзайн» Т.Б.Гомбожаповые тэмдэглэе.

Дабаатын, Гутайн команданууд шалгараа. «Ая-гангын орон», Дабаатынхид үчинэй фото-зурагуудые харуулаа.

Тайзан дээрэ Буряад драмын театрай артистнуудһаа дутуугүйгөөр наадажа шадаһан Банзаракцаева С.Т., Гармажапова В.Д. харагшадые энеэлгэжэ шадаа.

Бүхы дүнгүүдээр «Улаалзай» - 1-дэхи һуурида, 2-дохой һуурида - «Яхадай эрдэни шулуунууд», гутайнхид гурбадахой һуурида хүртөө.

Номинаци бүхэнэй илагшадта амтатай шан барюулагдаа. Эндэ нютагай спонсорнууд туһалаа, нэрлэбэл: Будажапов А.Ц., Басанова В.Г., Цыбикова Д.О., Шэбэртын хүдөөгэй һууриин захиргаан, Шоймполов Ц.Д.Ц., Бадмаев Б.Ф., Цыренев Б.Б., Цыремпилов Б.М. гэгшэдэй гэр бүлэнүүд.

Конкурсдын забһарта Шэбэртын нургуулиин 80 үхибүүд «Элүүр энхын түлөө» гэхэн флеш-мобто хабаадаа. Энэ бүхы программые найруулжа, тааруулжа Эрдынеева Т.Б. аргагүй гоёор ябуулаа.

Хүн зон ехэ баяртай тараа. Саашадаа үндэр амжалтануудые туйлажа, үнэр баян ябыг даа гэжэ нютагаархин үрээлээ табина.

Цырендондок ЗАНДРАЕВ, хүдөө бэшэгшэ.

АХА ЗАХАТАН БҮЛЭНҮҮДЭЙ ҮҮСХЭЛ

Ноябриин 15-да Филипповэй нэрэмжэтэ Буряадай хүдөө ажахын дээдэ нургуулиин тамирай танхим соо хоёр суута тамирша гэр бүлэнүүдэй турнир – волейболоор тэмсэл болохонь.

Алтан дэлхэй дээрэ тэбхэр табин жэл эбтэй эетэйгээр эб хамта хоёр толгой ниилүүлэн ажаһуужа, юрьееэтэ энэ юртэмсэдэ хоёр хушуун уринэрөө үргэжэ, амидын жаргал эдлэжэ ажаһууһаһаа бэшэ, ондоо ямар жаргал хүмүүн түрэлтэндэ хэрэгтэйб даа. Намарай энэ намжаа үдэрнүүдтэ Захаминай Нуртын хурин хара хүрхүүд угтай Василии Бадмажапович, Дора Ешеевна Гармаевтан алтан түрээ наяруулхаяа бай-

на. Теэд аха дүүнэрэйнгээ, түрэл гаралнуудайнгаа, үетэн нүхэдэйнгөө дулаахан дүхэриг соо налайжа, нахиима ута шэрээдэ хүндэлүүлжэ миин һуултагүй гэлсэжэ, үшөө хүбүүд, басагадаараа, аша зээнэрээрээ хамтаржа, нэгэ команда болоод, зэрлэгээтэ Ээдын баһал тамирша Сандиповтанай бүлые тэмсэлдэ уриба.

Далаяа гаража, нажаяа шахажа ябаһан эдэ аха захатанай үүсхэл бултанай дэмжэмээр байна. Архи тамхяар дашуурангүй, хара амыа хараад һуултагүй, олоной дунда эдэбхитэй, бэеынгээ тамирые хүгжөөжэ, элүүр энхэ ябахата, ямар найн, туһатай гэшэб гэжэ булта зон, илангаяа залуушуулнай жэшээ абаг лэ.

Сэнгэ РИНЧИНОВ.

БАРИЛДАШАДАЙ ЭЭЛЖЭЭТЭ АМЖАЛТА

Новосибирскэ можын Бердск хотодо сүлөөтэ барилдаагаар Россиин чемпиондадай финал үнгэрөө. Тиин Буряадаймнай хоёр тамиршан шангай һууринуудые эзлээ. 7-дохой СДЮСШОР-ой хүмүүжэмэл Дмитрий Абидуев хүрэл медальда хүртөө, 9-дэхи СДЮСШОР-ой хүмүүжэмэл Арья Томиргонов мүнгэн медаль шүүгээ. Хүбүүдые анханай бэлигтэй барилдаашад, спортын мастернууд Эрдэм Абарзэдиев болон Владимир Актинов хоридог юм.

ТУҢАТАЙ ХАРИЛСАА ХОЛБООН

Буряад драмын театрай мэдээжэ артистнар – Россиин арадай артист Михаил Елбонов болон Россиин габьяата артист Чингис Гүрүев - Улаан-Үдын 9-дэхи нургуулида айлшалжа, нургагшад болон багшанартайнь ехэ һонирхолтой уулзалга үнгэргэбэ.

Түс театрай директор Россиин габьяата артистка Эржена Жамбалова сугларагшадта түрэл театрайнгаа түүхэ, мүнөө үеын ажал хэрэгүүд, артистнууд, ерээдүйн түсбүүд тухай дэлгэрэнгыгээр хөөрөжэ үгөө. Ухибүүд болон багшанар артистнарай хөөрөөнүүдые, илангаяа гүйсэдхэһэн рольнууд, гастрольнуудай үедэ болоһон ушарнууд тухайнь ехэ анхаралтайгаар шагнаа.

Уулзалгын түгэсхэлдэ Эржена Зугдаровна багшанарта шангуудые барюулаа. Тиигэжэ хоёр хүршэнэр – театр нургуули хоёр – зохёохы ажалай талаар харилсаа холбоотойгоор хүдэлхэ гэжэ шиидээ.

Валерий СЫДЕЕВ.

Буряадай элитэ поэт Б.Н.ЖАНЧИПОВАЙ 75 наһанай ойдо

УРАН ҮГЫН НАЙНДЭР

Октябриин 22-то Буряадай үндэһэн лицей-интернатда мэдээжэ поэт, журналист, Буряадай, Россиин соёлой габьяата ажал ябуулагша, гүрэнэй шангай лауреат Булад Жанчиповые 75 наһанайн ойн баяраар амаршалга болон поэдэй зохёолнуудые уран гоёор үншалгын конкурснууд үнгэржэ, буряад хэлэнэй габшагай харын нэгэ ехэ ирагуу найруулгын ёһотойл найр болоо.

ЗОХЁОХЫ ЗАМ

Поэдэй, журналистын зохёохы зам тухай тобшохоноор Буряадай нуралсалай ба эрдэм ухаанай яаманай мэргэжэлтэ, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй дид доктор Соёлма Сангажапова хөөрбэ. Булад Жанчипов гүшан гурбан Гүлбай ехэ Яруунын Үльдэргэ нютагта 1939 оной шорой Туулай жэлэй намарай найхан сагта түрөө. Поэдэй бэшэһээр:

**Үргэн Гурьбын хойморто,
Үдэ голой хэжүүртэ,
Молон Хундын адагта,
Обоотынгоо үбэртэ,
Үлзы аршаан дэбэртэй
Үльдэргэ гэжэ нютагта,
Тоороггүйхэн зүлгэ дор
Тоонто минии булаатай.**

Хүдөөгэй олонхи үхибүүдтэл бүхал шэрэжэ, бишыхан Булад ажал-лайнгаа намтар эхилээ:

**Хубшын нугаар, зүнай сагаар
Хубүүхэн багадаа бүхал
шэрэжэ,**

**Аха зоной ая соохоно
Абынгаа заабаряа абаа нэм.**
Нэгэ заа ехээн болоходоо, адуу манадаг болоо:

**Тэмтэрмэ хүниин мүшэд дор
Талаян, Буламай манаанда
Гэнэжэн хонхын абяа дахан,
Гүнгэнэжэ ябадагаа**

мартаха аалби?

Тиигэһээр дүй дүршэлтэй ажалша бүхэриг хубүүн дайнда олзологдоһон польско жатка «заладаг штурвальна», немец Круп-пай косилка жолоодоо. Нэгэ заа забһар гарахада, эсшэһэн аха, дүү нүхэдтөө түүхэ домогуудые түүрэн хөөрэхэ дуратай нэн. Эдэ ажалнуудай хоорондуур хургулидаа шуумгай ябаха даа. Ерээдүй поэдэй багша Даша-Ханда Аюшеевна, мэдээжэ ирагуу найруулагша, уран зохёолшо, багша Цогто Номтоевой наһанай нүхэр, Буладта "уран үгын амта танюулжа, бэшэхэ, зохёохо хэдэбтэй болгоһон юм". Тиигэжэ хурагша ябаханаа эхилжэ, Булад Жанчипов аймагайнгаа "Яруунын үнэн" сониндо шүлгүүдээ хэблүүлдэг болоо. Тиихэдэ колхозой правлени бэлигтэй хубүүндэ колхозойнгоо ханын газетэ гаргаха даабари үгэһэниинь, жэншэдгүй гаргадаг болоо. Тиихэдэл түрүүшынгээ "гонорар" – номуудые тэрэ колхозой түрүүлэгшын гарһаа абажа урмашаа бэлэй.

Иигэжэл Булад Жанчиповай зохёохы зам эхилээ юм.

Поэдэй ирагуу найруулганууд соо түрэл байгаалин зураглалнууд ами оруулагдана: "ашата эжын альгандал зөөлөхэн ая гангата тала", "үдэшлэн талаа дууруулха үлгын дуу" зохёодог шубуухайнууд, "уилаһан нюдэнэй үһатаһан хараадал үдэшын толони сайралга", дайда дэлхэйн нюрууе "наари болотор долёһон хааюур халхин", "Мүнхэ Сарьдагай мүр дээрэ мүрөө хабшаад хууһан бүргэд", "үүлэтэ тэнгэриин аашада гомдожо, дабирхай нулимсаа гоожуулһан" хүгшэрһэн нарһан гээд лэ уншажал байбал, тоогүй ааб даа. Тиигээд лэ мүнөө сагта бүхы зохёолнуудайн олон тоото уран үгүүлэлнүүдэнь энээхэн сониндой хуудаһанда бэшэжэ барахагүй бил даа.

Харин сурбалжалагшын зам баһал урагшатайгаар ябаһан: "Яруу-

унын үнэн", Захааминай "Ажалай туг", республикын "Буряад үнэн", Буряадай болон Монголой (МОН-ЦАМЭ) радио, телевиденидэ, «Байгал», "Хараасгай" сэтгүүлнүүдтэ амжалта түгэс хүдэлһэн даа, Булад ахатамнай. Тиимэһээ Буряад эхэ орон соомнай Булад Намдаковиче мэдэхгүй хүн хомор бээ даа. Харин ууган нютаг Яруунадань болон арбан хоёр жэл амжалта түгэс хүдэлһэн заха холын хангай ехэ Захааминда хүн бүхэн Булад ахатание, Намдакович хурайхы мэдэхэл даа. Уран үгэтэй, хурса гүүрһатай, хэлэхэ, хараахадаашы тэгшэ, "ноён гү, али нохой гү" гэжэ хүниие нэгэтэшы илгангүй, адли тэгшээр хандадаг хөөрүү хүгтэй сэтгүүлшые малшад таряашадшы, ноёд сайдуудшы баһал адли тэгшэ хүндэлжэ, ямаршы асуудалдань сэхэ зүбөө хэлэжэ, сонин сэтгүүлнүүдэй хуудаһануудта үнэншэмэ сэхэ найн толилолгонууд гарадаг бэлэй. Зарим мэргэжэлтэд,

засаг зургаанай албатад баһал жэ-хыхэ даа: Булад Жанчипов сониндо бэшэ һаа, бултагда дуулгаха ха юм - "между строк" бэшэгдэһэн юумые саагуурнь ойлгохо уншагшад хээ-эшые, хаанашые бии ха юм. Үшөө хажуугаарнь Захааминай уран зохёолшодой "Уран Дүшэ", Яруунын "Булаг", Түнхэнэй "Мүнхэ Сарьдагай нэрэмжэтэ", Хурамжаанай "Боолон Түмэр" нэгэдэлнүүдэй гэшүүдһээ эхилээд лэ хэлэхэ, хөөрэхэ нүхэд гээшэн дүүрэн, бултадаа Булад ахайгаа хэээшые, хаанашые дэм-жэжэл байдаг.

Юундэ "Яруунын уран хэлэтэй ялаагана" Захааминда хүүеэ, ха-аяа юм гэжэ зарим уншагшаднай ханажа болохо: тиигэгүйдөө ар-гань үгы юумэл даа: наһанайн инаг ганса Екатерина Ринчиновна Захааминай Далахай-Дабаатын хатан-дангина ха юм. Эндэһээ удхалан хэлэхэдэ, Захааминай уран найруу-лагшад Мэлс Самбуевһаа эхилээд лэ, Аюша Доноев, Бадма Шойдоков,

Сэбэгжаб Найданов, Владимир Данжалов, Галина Дашеева-Базаржапова, Надежда Шагдурова, Хандажаб Дампилова, Санжай-Ханда Дармаева, Дарима Дулмаева, Николай Шабаев, Николай Очиров, Михаил Доржиев, Михаил Дашеев, Владимир Лубсанов, Лазарь Чимитов, Амгалан Будаев гээд лэ, олон олон зохёолшод дутаагүй юм. Хангай ехэ Захааминай хурьгэд Зэдэ, Захааминиие суурхууһан байна гэбэл: Дондог Улзытуев Георгий Дашабылов хоёр базанар, Рахмет Шойморданов (Шара-Азаргын хурьгэн) гээд лэ, "хоёрдохи Булад Окуджавамнай" – Далахайн хурьгэн Булад ахатание наһанайн нүхэр Екатерина Ринчиновна мүнөө болотор дэмжэжэл ябана ха юм.

2007 ондо Буряадай соёлой яаманай дэмжэлгэ туһаламжаар Буряадай номой хэблэлээр Булат Жанчиповай ехэнхи зохёолнууд гурбан боти номууд болгогдожо хэблэгдээ. Нэгэдэхи ном соо поэдэй

ирагуу найруулганууд, хоёрдохи соонь – уран зохёолшын найруулга-үгүүлэлнүүд, гурбадахи соо – сэтгүүлшын публицистикэ ороо. Удаадахи жэлдэ Булад Жанчиповта Гүрэнэй лауреадай шагнал олгодоо нэн. Булад Жанчипов болон зохёохы замын шэнжэлһэн ажалнуудые, уран найруулгануудайн шэнжэлэлгэнүүдые Шираб Нимбуев, Николай Дамдинов, Даша Дамбаев, Лобсон Тапхаев, Цырендулма Дондогой, Матвей Чойбонов болон бэшэшы шэнжэлгшэд хээ. Энэшы жэлэй "Байгал" журналай 5-дахи дугаарта Россиин Журналистнуудай холбооной гэшүүн Дондог Бальжинимеевай "Бодото бэлигэй дээжэ" гэжэ шэнжэлэл уншаха аргатайт.

ЭДИРШҮҮЛЭЙ УРИЛДААН

Булат Намдаковичнай 75-тай болошооб гэжэ ехээр хархайнагүй, олондо дуулгажа харайнагүй (буряадууд жэлдэ нэгэл – Сагаалганда булта түрэнэн үдэрөө тэмдэглэнэ ха юм, тиихэдэ түрэнэн үдэрнын – декабриин 25 гэжэ метрикэ соонь бэшээтэй юм). Тиигэбэшы нютагаархидын ерэжэ, халуунаар амаршалаа, хурагшад конкурсдо хабаадаа. Агын мэдээжэ багша, уран зохёолшо, сэтгүүлшэ, Агын Буряадай хүндэтэ эрхэтэн Бадма-Базар Намсарайн гэр бүлэ: эрдэмтэ – микробилог Баир хубүүниинь наһанайнгаа нүхэр Нина Чимитовнатай, ажалайнгаа намтарай 41 жэлые багшын дэмбэрэлтэ ажалда зорюулһан БГУ-гай Агадахи филиалда багшалдаг Цыпилма басаганиинь халуунаар амаршалаа. Лицей-интернадай болон Үльдэргын хургуулин хурагшад поэт – журналистые амаршалжа, дуу, хатарнуудаа зорюулаа.

Республикымнай долоон аймагуудай хургуулинуудһаа бэрхэ уншагшад ерэжэ, уран уншагшад айрилдаа-мүрысөөндэ хабаадаа. Иимэ ехэ мүрысөөндэ хабаадагшад наһанай илгаагүйгөөр мүрысөө. Тиимэһээ сэгнэхэн хүндэ байгаа. Поэдэй ирагуу шүлэг уран гоёор уншалгын урилдаанда «Арбан найматай Анчигмаа» шүлэгые шадмарар уншаһан Захааминай аймагай Сахирай интернат-хургуулин

11-дэхи классай хурагша Влад-лен Пренглаев гурбадахи хуури эзэлээ. Хоёрдохи хуури нэгэдэхи лицей-интернадай 5-дахи ангиин хурагша Очир Бадараев абаа. Монгол хүгжэмшэ-багшада зорюулһан «Морин хуурай аялга» ирагуу гоёор гүйсэдхэжэ, мүн Булад Жанчиповта зорюулһан өөрынгөө шүлэг уншаһан Зэдын аймагай Сагаатайн хургуулин Буян-Дэлгэр Цыренжа-пова нэгэдэхи хуури эзэлээ.

«Поэмэнүүдые» уншалгын урилдаанда гурбадахи хуурида лицей-интернадай 9-дэхи ангиин Нарана Ангаева гараа. Удаадахи боложо, Зэдын Сагаатайн 11-дэхи классай Баир Шадапов гаража, Асагадай интернат-хургуулин 8-дахи ангиин Сарана Балданова илажа гараа.

Булад Жанчиповай оршууһан дэлхэйдэ мэдээжэ поэдүүдэй ирагуу найруулгануудай уран уншалгида Доодо-Ивалгын дунда хургуулин 5-дахи ангиин Дари Доржиева – гурбадахи, Сагаатайн 11-дэхи ангиин Сарюна Норбоева – хоёрдохи хууринуудта гаража, республиканска лицей-интернадай 11-дэхи ангиин Эржэна Сонопова илажа гараа. Энэл лицей-интернадай 8-дахи ангиин Дарима Цыренжаповые "Эгээл абыастай уншагша" гэжэ, Асагадай Баир Чимитцыреновые "Харагшад найшаалда хүртэгшэ" гэжэ тусхай шангуудаар тэмдэглээ.

Мэдээжэ уянгата найруулагша, сурбалжалагша Булад Жанчиповай ойн баярые амаршалга, үрэлнүүдээр лэ үнгэргэжэрхингүй, иимэ уран үгын урилдаанай үнгэргэгдэһэниинь ехэл найн гэшэ. Энэ конкурс-урилдаан хүүгэд, залуушуулнай буряад ирагуу найралгадаа дуратай байна, үзэнэ, уншана, сээжэлдэнэ гэжэ үшөө дахин гэршэлбэ. Тиихэдэ үшөө иимэ урагшаа ханаатай хурагшад найн гэгшээр урмашуулжа шаддаг хаамнай, эдиршүүлээ үндэһэн зохёолдоо дуратайгаар хүмүүжүүлхэ ехэ хэрэг бүтээхэдэмнай, туйлын ехэ туһа болохол даа.

**Сэнгэ РИНЧИНОВ.
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ,
Борис БАЛДАНОВАЙ
фото-зурагууд.**

БУРЯАД УЛСЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2014 оной октябрийн 27-31

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЗҮБЛЭЛЭЙ ЗҮБЛӨӨН

1. Буряад Республикын Арадай Хурал ээлжээтэ наймадахи сессийн үдэртэ хэлсэгдэх асуудалнууд тухай

2. "Буряад Республикада үйлдбэрийн болон хэрэглэлгын үлээдэнэ хаяданууд тухай" 2010 оной мартын 9-эй 1254-IV дугаарай Буряад Республикын Хуули бэелүүлгын ябаса тухай

3. Буряад Республикын Арадай Хурал 2015 оной хүдэлмэрийн түсэбэй түлэб тухай

4. "Буряад Республикын Арадай Хурал Аппарадай байгуулга болон хүдэлмэрилэгшэдэйн тоо зүбшэхэ тухай" Буряад Республикын Арадай Хурал Зүблэлэй зүблөөндэ хабсаргалтын 2-дохи бүлэгтэ хубилалтануудыг оруулха тухай

5. Буряад Республикын Арадай Хурал Хүндэлэлэй грамотаар шагнаха тухай 30.10 10.00 Бага танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

27.10 11.00 Бага танхим

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хурал Бюджетэй,

налогуудай болон сан жасын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)

Буряад Республикын Арадай Хурал ээлжээтэ наймадахи сесси дээрэ хэлсэгдэх асуудалнууд 29.10 14.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хурал Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэйн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев) Буряад Республикын Арадай Хурал ээлжээтэ наймадахи сесси дээрэ хэлсэгдэх асуудалнууд 29.10 11.30 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хурал Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэ яһатанай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, олонийтын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев) Буряад Республикын Арадай Хурал ээлжээтэ наймадахи сесси дээрэ хэлсэгдэх асуудалнууд 29.10 10.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хурал Экономическа политикын, байгаалийн нөөснүүдые ашаглалгын болон оршон

тойронхиие хамгаалгын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

Буряад Республикын Арадай Хурал ээлжээтэ наймадахи сесси дээрэ хэлсэгдэх асуудалнууд 29.10 4.00 Ехэ танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хурал Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэйн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев) "Буряад Республикада хунгалтанууд тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай 29.10 10.00 каб.309

"Буряад Республикын хуулинуудай албан ёһоной тайлбарилга тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай 30.10 14.00 каб.303

Буряад Республикын Арадай Хурал Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.П.Попов) "Газарай хуулинуудыг бэелүүлгын зарим асуудалнууд тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай (хүдөө ажыхын газарнуудай эрьсэ гуримшуулга да хабаатай)

1. "Хүдөө ажыхыг хүгжөөхэ тухай" федеральна хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" 607420-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай (хүдөө ажыхын продукциян эхин болон (гү, али) саашанхи (промышленна) буйлуулга бэелүүлдэг эмхинүүдтэ болон олзын хэрэг эрхилэгшэдтэ гүрэнэй дэмжэлгэ үзүүлэлгын асуудалда хабаатай)

2. "Хүдөө ажыхыг хүгжөөхэ тухай" федеральна хуулийн 15-дахы болон 17-дохи статьянуудта хубилалтануудыг оруулха тухай" 611990-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай (гүрэнэй дэмжэлгэ үзүүлэхэдэ хараалгадаг хүдөө ажыхын техникын ашаг үр элирүүлэхэ талаар) 30.10 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хурал Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэ яһатанай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, олонийтын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев) "Буряад Республикада Соёлой жэл үнгэргэлгын зарим тэды дүнгүүд тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай 30.10 14.00 каб.212

"Хани барисаанай байшангай ажаябуулга болон хүгжэлтын хараа боломжонууд тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай 31.10 14.00 каб.212

«Буряадай түрүү хүнүүд-2014» конкурсын "Мир и Бурятия" гэжэ номинацида

ХАРАГШАД, УНШАГШАД, ҮХИБҮҮДТЭ. ГЕННАДИЙ БАШКУЕВ

Кабинет соогоо ээлжээтэ статья ормоглоо боложо нуутарни, үүдэн гэнтэ "түрд" гэжэ, Россиин Федерацийн Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн Геннадий Тарасович Башкуев ялаан нюураараа орожо ербэ. Тэрээн шэнги хүнүүд мийн ябадаггүй. "Ракушка" зүжгөө зохёохы үдэшэдэ мнэ ерэн зондо харуулхаяа хананаб гэнэн үдхатай мэдүүлэлхэ манай танилсалга эхитэй.

ГЕННАДИЙ БАШКУЕВАЙ ЗОХЁОХЫ ҮДЭШЭ

- Октябрийн 17-до шамайе уринаб, - гэжэ Геннадий Башкуев урилга хээд ошоһон байгаа.

И.К.Калашниковай нэрэмжэтэ номой сангай залаар дүүрэн хүн сугларшанхай байба. 20-ёод наһатайхан хүбүүд, басагад, мүн тиэхэдэ олондо мэдээсэл тараадаг эмхинүүдтэ хүдэлдэг түрүү залуушуул, Буряадай соёлой халбаридат түлэг хүдэлжэ байһан сэхээтэн ерэнхэй, Г.Т.Башкуевай ажал ябуулгаар хүсэд хонирхоһоноо тэмдэглэн, ехэ анхаралтайгаар шагнажа һууба.

Гуурһан хүрса аха захатанай зохёохы намтар тухай номой сангай мэргэжэлтэдэй оролдожо бэлдэнэ мини-фильм, мүн тиэхэдэ драматургын онсо бэлиг гэршэлхэн "Ракушка" гэжэ пьесын хэнгүүд олоной хонорто харуулагдаба.

Тэрэниен хараһаар байтараа, Геннадий Башкуевай номуудынь уншажа амжаашыггүй хаа, зарим тэды пьеснүүдынь сохом хараһанаа гэнтэ ханаандаа оруулбаб. Ахатан ород хэлэндэ амаргүй ульгам. Теэд бэшэнэ зохёолнуудынь тордиһогүй буряад хэлэндэ

оршуулагдажа, нютагаймнай зондо Буряад драмын театрай артистнуудай бэлиг талаангаар хүрэдэг хэмнай даа.

Харин "Танцуючий призрак" гэжэ пьесэнь авторай үгэнэн эхэ хэлэн дээрэ гараа. Ушар юуб гэхэдэ, сагай тэрэ үедэ, XXI зуунай түрүүшын жэлүүдтэ залуушуулай хурисалһаа зайлажа ябаха тухай ойлгомжотойгоор хөөржэ, харуулжа үгэхэ ёһо гүрэнэй зүгһөө эдэбхитэйгээр бэелүүлэгдэжэ байгаа. СПИД болон ВИЧ үбшэнһөө хэргылжэ үдхатай Геннадий Башкуевай зорюута бэшэнэн зүжгыг бидэ, залуушуул, харахадаа, шэрүүн үбшэндэ дайруулан басага үнэн зүрхэнһөө хайрлажа, гашуудалай нулимса харагшадай хасар дээгүүр эзэлүүдгүй мэлмэржэ байгаа бэлэй. Тиги гэжэ хүнэй сэдхэлэй нюуса утаһануудыг үрбэгэнүүлхэн энэ зүжэг аяар б жэлэй туршада Буряад драмын театрай афишаһаа буудаггүй хэн.

Авторай талаангай эгээл иимэ хадан тэрэнэй зохёолнууд мүнөөшье Росси ехэ гүрэнэй али нэгэ театрта һуурияа олоод лэ байдаг. Санкт-Петербург, Киров, Таганрог, Сыктывкар, Элиста, Красноярск, Армавир,

Смоленск хотонууд, Башкири, Саха Яхад республикануудта хүдэлдэг театруудай харагшад Геннадий Башкуевай зохёолнуудай геройнуудтайнь танил болонхой.

Хари гүрэндэ - Монгол, Казахстан, Украинада буряад энэ сэхээтэнэй найруулганууд харуулагдана. Башкуевай пьеснүүд башкир, коми, коми-пермяк, монгол, украин хэлнүүдтэ оршуулагдаһанын гайхалгүй. Соёл болон искусства зорюулагдаһан Москва, Санкт-Петербург хотонуудай нэрэ түрэтэй журналнууд Геннадий Башкуевай бэшэнэн зохёолнуудыг магтажа бэшэдэг байха юм. "Россиин радиогоор" "Түмэн" гэжэ пьесынь гүрэнэй түрүү артистнууд шагнагшадтаа залгуулан уншаа хэн. "Чукча" зүжгынь "Авторай тайзан" гэжэ бүхэроссиин

конкурсын лауреат болоо. 2009 ондо "Мүнөөнэй драматурги" гэжэ журнал Москва тухай зүжгүүдэй тон эрхимын гэжэ зарлаһан байна. Удаадахи жэлдэнэ, 2010 ондо, Новосибирск хотодо боложо үнгэрһэн Сибириин театруудай хуралдаан дээрэ үнөөхил Геннадий Башкуевай гуурһан дороһоо мүнделхэн «Сагаа бараха» («Убить время») гэжэ зүжгынь жориин гэшүүдэй тон үндэр сэгнэлтэ абаа бэлэй.

Үнгэржэ байгааһа 2014 ондошье Геннадий Башкуевай бэшэнэн зүжгүүд түүхын зөөри болоод орхиногүй. Красноярскын Амяараа театр ээлжээтэ хаһаяа нээхэдэ, "Чио-Чио-Саня" зүжгөөрнь харагшадтаа угтажа абаба.

ЗАЛУУШУУЛАЙ ЗАЛИ

Дороһоо урган гаража ябаһан улаан бургааһадта зорюулан зохёолнууд Геннадий Башкуевта олон. Буряад Республикын "Ульгэр" театрта хүүгэдэ дахуулаад ошодог зон энэн тухай һайн мэдэнэ. Буряадай элитэ уран зохёолшон Хоца Намсараевай расказууд дээрэ үндэнхэлжэ, Геннадий Башкуевай найруулан "Сэсэн үнэн", "Чиполлино гэгшын шэб шэнэн хэн уршагта ябадалнууд" гэдэг зүжгүүдынь үхибүүд хаража, ташаганаса энеэлдэн, уруугаа хаража уярмаар үзгэдэлнүүдэй ушархада, уйдаадшы абаһан байха. 2005-2006 онуудта Буряад драмын театр «Али-Баба,

40 дээрмэшэн, 1 монсогор эрдэмтэй тоти шубуун» гэжэ зүжэг үхибүүтэй харагшадта дурадхаа бэлэй. Харин нёдондо Геннадий Башкуевай либреттээр зохёогдоһон "Дууша ботон" гэжэ хүгжэм-дуутай зүжэг Оперо болон баледэй театрай тайзан дээрэ гараа.

Уран зохёолой "Байкал" журналай ажал Г.Т.Башкуевай хабаадалгагүйгөөр холо ошохогүйнь эли болонхой.

АЖАҢУУДАЛАЙ ОНЬОН

Геннадий Тарасович Башкуев мүнөө гараа хабсаарад һууна бэшэ. Энэ-тэрэ зүйлнүүды сонинуудташы хаан толилуулан зандаа. Гэхэ зуура энэ ажалын уран зохёол бэшэхэдэнь, хэээшье хаалта болоогүй. Зарим газарта тухатайшы байдаг хэбэртэй.

Өөрын бодол. Өөрын ханамжа. Хэниешье шарайшалангүй, ханаһанаа сэхэ руунь буудаха арга боломжын байгаашы хаан, хүн бүхэн байһан юумэ байһан соонь бэшэхээ зүрхэлдэггүй ха. Зүгөөр Геннадий Башкуев тиимэ хүн бэшэ. Ниитэ зонной үдэрэй юрьэндэ ушардаг бэрхшээлнүүдыг шийдхэхэ табисууртай засаг баригшадтай дутуу дундануудыг элирүүлжэ, ажалдаа гаргаһан алдуу эндүүнүүдынь заажа бэшэдэг гуримаа Геннадий Тарасович хэээшье орхиногүй даа.

Баир ЖИГМИТОВ.

**Буряадай ахамад уеын бэлигтэй уран зохёолшо
Г.Г.ЧИМИТОВЭЙ түрэнхөөр 90 жэлэй ойдо**

ШЭДИТЭ АЯЛГАЯА ШЭНХИНҮҮЛЬЭЭР

Г.Г.Чимитовэй зохоохы ажал ябуулга бүхы дээрээ олон халбарита гээд бултанда мэдээжэ. Хүүгэд бага-шуулда илангаяа мээхэй хандасатай, энэ талаар шүлэгүүд, расказууд, поэмэнүүд, зүжэгүүд, дуунуудын тооложо барашагүй. Харин буряад литературада баснинуудые бэшэхэ талаар дээрээ оройгүй бэлигтэн, юунтэйшье сэгнэшгүй гээд литература шэнжэлэгшэд тэмдэглэдэг ха юм.

Дээрэһээ табисууртай абьяас бэлигэйнэ эшэ үндэһэн эли: бүри багаһаа, түрэл Түгнэдөө үндын ургажа ябахандаа, уран үгын эди шэдиэд обтон, ухаан сэдхэлээрээ үлгыдүүлһэн мэтэ мэдэрэлдэ абтадаг хэн ха. Эгээл иимэ доторой долги шагнаархан, Улаан-Үдын П.И.Чайковскийн нэрэмжэтэ зүжэглэл-хүжжэмэй училищиде ороһониинэ зүйтэйл хэн ха. Нүүлдэнь дуун болохо уран шүлэгөө урлахадань, эндэхэ нуралсал туһалаал еһотой.

Ажалайнгаа намтар республикын радио-хороондо эхилээд байтараа, 1951 ондо Буряадай Уран зохоолшодой холбооной зууршалгаар А.М.Горькийн нэрэмжэтэ Литературна институтта нурахаар эльгээгдэһэн ушарын үндэр болбосоролто литературна мэргэжэлтэн болохо замынь нээжэ үгэһэн бэлэй. Уран зохоолой, олонийтын улас түрын «Байгал» журналда гушаад жэл соо хүдэлжэ, буряад литературын хүгжэлтэдэ өөрын

эхэ хубита оруулһаниинэ дамжаггүй.

Тиихэ зуураа Г.Г.Чимитовэй оршуулгын ажалда онсо арга дүрэтэйнэ, абьяас ульһатайнэ дээдэ нургуулин удаа элирээ хэн. Ородой болон хилын саанахи уран зохоол найса шудалжа, эдэ бүтээлнүүдэй эрхимүүдынь буряад хэлэндээ оруулха гэһэн хүсэлдэ хүтэлэгдөө бэлэй. Тэрэ тоодо Н.Гоголин, А.Островскийн, М. Горькийн зүжэгүүдые, В.Шекспирэй орео удхата зохоолнуудые оршуулһаниинэ оройн залаата ажал гэжэ сэгнэмээр юм. Грузин поэт Шота Руставелин «Барасай арһа хэдэрһэн баатар» гэһэн поэмэ Г.Г.Чимитовэй оршуулгаар буряадаар эдэлээ.

Дэлхэйн литературын дээжые эрхим найнаар үндэһэн хэлэндэ оршуулагша Г.Чимитов «Монголой нюуса тобшо», И.Калашниковай «Шуһата зэбүүн саг», Монголой элитэ зохоолшо Сэнгын Эрдэниин «Хойто наһандаа үулзахабди», япон уран зохоолшо Иноуэ Ясунын «Бүртэ шоно», «Орос гүрэн тухай зүүдэн», «Монголой нюуса тобшо» гэһэн зохоолнуудые оршуулжа алдаршаа.

Имаггал үндэр соел болбосоролтой, литературна хүдэлмэридэ үрэ бүтээсэтэй, уран нугархай хэлэтэй байһан тула Г.Г.Чимитов иимэ ажал амжалтатай ябуулаа. Харин наһанайнгаа нүхэр Цыпилма Доржиевнтай «Ульгэрэй далай» гэһэн саада холын удхатай сүдай оршуулжа,

сэгнэшгүй буян хуряанан бшуу. Бурхан багшын өөрөө айлдаһанан 108 ботиһоо бүридэһэн «Ганжуур» гэжэ номдо тус судар ородог гээшэ.

Ахамад уран зохоолшын нүүлэй үедэ, мүн урданышье бэшэгдээд, «нара хараагүй» үлэһэн шүлэгүүдые наһанайн нүхэр Цыпилма Доржиевна наринаар бүридхэн, хэблэлдэ дурадһаниинэ хэды найшаалтайб даа. Иигэжэ суута пээдэй зохоолнуудай гансашье мур газарта дуһаангүйгөөр, олоной үзэмжэдэ табиха арга олдохонь гээшэ. Буряад ороноо дуулан магтаһаниинэ, ажабайдалай али олон үзэгдэлнүүдые поэзин аргаар харуулһаниинэ, дүрбэн, найман муртэй, шог егто шүлэгүүдын нэгэ согсолбори болгон бүридхэгдэжэ, буряад уншагшадта бэлэг болгон барюулагдахан лэ.

Еһотой поэзи ямаршые сагта сэнгээ буурадаггүй, нэгэ хэды мур хайша яшань ормоглоод лэ, дуу зохоободи гээд агаарай долги зэдэлгэдэг болоһон сагта буряад литературын классигуудай нэгэн Гунга Гомбоевич Чимитовэй шүлэгүүд, дуунууд имагтал үндэһэн хэлбэрээрээ, удха маягаараа, уянга найруулгаараа эрдэни зэндэмэни мэтэ яларан-толорон, шэдитэ аялгаяа шэнхинүүлһээр зандаал.

Галина БАЗАРЖАПОВА-ДАШЕЕВА.

Буряадай уран зохёолшод сооһоо ирагуу дуута, уянгата шүлэгүүдээрээ онсо шалгарһан, далита дуунуудай аялгада гайхамаар таараһан дабтагдашагүй мурнуудые урасхуулһан ахамад уеын элитэ уран зохёолшо Гунга Гомбоевич Чимитовэй анхан хээээдэшье толилогдоогүй бүтээлнүүдэйнэ ном хэблүүлхэ тухай наһанайн нүхэр Цыпилма Доржиевна Чимитовагай үүсхэл оролдолгые тобшоһон тодо оролто үгөөр дэмжэхэ хүсэлтэйбди.

Гунга ЧИМИТОВ

ЗҮЛГЭ НОГООН ДЭЭРЭ

Амараг шамаяа үгылэн,
Атар талаар зайгаа хэм.
Уран хүхын донгодоон
Урин, даллан байгаа хэн.

Хаанабши даа, инагни,
Харюу намдаа үгыш даа.
Удаанай би хүлээнэб –
Уулзаад ошохоо ерыш даа.

Хүхэ ногоон дээхэнүүр
Хүтэрэлдэн ябахабди.
Агаар зайе зэдэлүүлэн,
Аялга дуугаа татахабди.

Алимши даа, гоохомни,
Абьяа үгыш, танюулыш.
Эльгэ зүрхэм эбэршоо –
Эдэгээгыш даа, амаруулыш.

Үдэрнай яһан сэлмэг бэ –
Үндэрһөө наран юрөөнэ.
Үргэгдэнхэйл зоригни
Үнэн дура жүрөөдэн.

Ямарш эгсэ дабаае
Ябууд дабаха хабатайб.
Газаа ехэ далайе
Гаталан гараха аргатайб.

Дурна, үрнэ холые
Дүтэлүүлхэ эдитэйб.
Зон арадайнгаа золье
Зохёолсохо шэдитэйб.

БЭШЭГЭЙ ХАРЮУ

Амарагхан гансамни, нэн
түрүүндэ
Амархан мэндээ
хүргэһүүлби.
Альганай шэнээхэн
бэшгыеш
Абаһан тухайгаа
дуулгаһуулби.

Эрдэмэй гуламта - институттаа
Эрхимээр нурадагыш
мэдэбэлби.

Түбхинэн солорхоо нютагтаа би
Түрүүхэн зэргэдэ хүдэлнэлби.

Жэлэйнгээ эхинһээ
түсэблэнхэй

Толилогдоогүй шүлэгүүдһээ

Уран зохёолшод Ц.А.Жимбиев, Г.Г.Чимитов, Ц.Г.Галсанов, Н.Л.Рыбко

Жэгдэхэн ажалдаа
ябанхайбди.
Болзор соонь тарилгаа
дүүргэхээе
Бултадаа зоригжон
оронхойбди.

Хүнгэнхэн «Жигули»
машинаараа
Хүрэжэл ерэхыш хүлээнэлби.
Хүндэлэн сагаахан Түгнэдөө
Хүхынгөө дуунаар
уулзахабди.

ЗАЛУУ ХОЁРТО

Сэбэрхэн дуранда
үлгыдүүлэн,
Сэлэнгын эрьедэ золгобот.
Хоёр зүрхээ нэгдүүлэн,
Хододоо сохилхоор холгобот.

Аба, эжынгээ нютагуудые
Аргагүй дүтэ болгобот.
Олон худа, урагуудтаа
Омог баяр олгобот.

Нангин түрынтай хойморто
Налайжа нууһан хүн мэтээр
Жабхалан та хоёрто
Жаргал юрөөнэб тон ехээр.

Эдир залуухан басаганай
Энхэрэлдэ хүртөөгүй наам,
Энэ дэлхэй шэрүүнээр
Элшэ дулаагүй шэмэрүүнээр
Ходо намда ханагдажа,
Хооһоруулхал хэн сээжыем.

Хэмгүй урихан дүүхэйе
Хэнһээш үлүүгээр ханажа,
Жэнтэ инаг дуранай
Жэгүүр далаар даллажа,
Алтан энэ дэлхэй дээр
Алхалжа ябаһан золтой хаб.

Элдин хабар тухайда
Эдир дүүхэйн хөөрэхэдэ,
Залуугайнгаа охин соо
Задаран ябаһын ойлгоноб.

Зун тухай дангинын
Зугаалхада уулзаһаар,
Түлэг наһандаа ябана гээд,
Түдэ ойлгон абагшаб.

Элдин намар тухайда
Эхэнэр хүнэй хөөрэхэдэ,
Энэ наһаяа найханаар
Эдлээ ха гээд ханагшаб.

Хүйтэн үбэл тухайда
Хөөрөөнь би шагнааб.
Үнэн үе наһаниинэ
Үнгэршөө гээд хананаб.

Бодолоймни эрьюулгэ
Богоһоһоомни эхилдэг.
Бүхы хараа түсэбэйш
Бүтэхые зүгнэдэг.

Хотон, аймаг соохоноо
Хори наһа хүрөө хэм.
Хорёо харайн гарахаа,
Холо зорихоо хүсөө хэм.

Ниислэл Улаан-Үдэдөө
Нилээд нурааб, ажаллааб.
Буряад орон дотороо
Бухиндаажа таршалааб.

Аяар холын хизаараар
Аяншалхаа ханаа хэм.
Агуу Москва хүрэхэ
Аза талаан туддаа хэн.

Хүнэй зэргэ хүн гэгдэн,
Хүлэг морёо ургалаад,
Бүхы алтан дэлхэйе
Бүһэлэн нэгэ эрьһэнэйб.

Бодолоймни эрьюулгэ
Богоһоһоом эхилээ.
Бүхы хараа түсэбэйш
Бүтэхые гэршэлээ.

найхан үдэр мандабал,
нанааемни тэгшэлэн.
Газар дээгүүр урмашан,
Гажаралгүй гэшхэлнэб.

Үргэн талам намайе
Үндылгөө лэ, үргөө лэ.
Наранай сог гэрэлһээ
Нангин ошо хүргөө лэ.

Зоригжолтой, жаргалтай
Зореоб ехэ аяндаа.
Бү уйдаарай, амарагни,
Бусахаб даа биш шамдаа.

АМИДЫ МЭНДЭ ЯВАЯБДИ

Эдир залуу наһаннай
Эрхим жаргал мүн гэжэ
Алдар нэрээ химгадан,
Арюун сэбэр ябаябди.

Элүүр энхэ бэетэй,
Эбгээл хайра элбэгтэйл.
Зоной дунда хүндэтэй –
Золой аршаан хүртөөбди.

Айл аймагтаа тааража,
Арад олоноо түшэжэ,
Алтан агуу дэлхэй дээр
Амиды мэндэ ябаябди.

ДУУЛИМ ХАБАР

Дулаанай амыар жэгнүүлэн,
Дунгигас гээл байгаали.
Дуранай хүгжэмэй жэнгирһэн
Дуулим хабар байгаа лэ.

Хотогор Буряад орондоо
Холо холо түрөөш наа,
Улаан-Үдэ хотодоо
Уулзаха золтой байгаалди.

Эдир наһан жэргэжэ,
Эжэлээ зүрхэм бэдэрээ лэ.
Алдангүй шамайе шэлэжэ,
Амарагни гэжэ мэдэрээ лэ.

Инагай алтан аргамжаар
Эльгэ зүрхөө холбоолди.
Зоной юрөөлтэ заншалаар
Зол жаргалаа олоолди.

Буряад хэлэнэй габшагай нара

УЛААН-ҮДЫН ОЮУТАДАЙ УРАН ШҮЛЭГЭЙ ХАРАЛГАН

Бүхы буряад яһатанай аж-һуудаг газар дэбисхэрнүүд дээрэ орой намараар эмхидхэгдэдэг заншалтай түрэлхи найхан буряад хэлэнэйнай габшагай нара амжалтатай үнгэргэгдэнэ.

ХҮГЖЭЛТЭ ТЭЭШЭЭ АЛХАМ ХЭГДЭЖЭЛ БАЙНА

Буряад хэлэ хүгжөөхэ, илангара буряад арад дотор дадхааха, нэбтэрүүлхэ, хэрэглүүлхэ гэхэн зорилгодоо хүсэжэ эхилэнхэй. Буряад хэлэнэй ерээдүй хүгжэхэ байдал хүн бүхэн мэдэржэ байна ёһотой. Нанана гүт, буряад хэлэнэй найндэрэй эгээл түрүүшын хэмжээнүүдые? Эндэ гансал мэргэжэлтэд болон хабаадагшад буряадаар дуугараад, бусад зон оройдоошье буряадаар дуугардаггүй, гансал ородоор хандажа, амаршалгын элидхэлнүүдые хэдэг бэлэй. Харин мүнөө буряад хэлээр дуугардаггүй зонундай сэ-эжэлдээдшье, хоёр-гурбан үгэнүүд бэшэ, харин мэдүүлэлнүүдые хэлэдэг болоһониинь ехэ гэшэл даа.

ХАРАЛГАН ҮРГЭДХЭГДӨӨ

Буряад хэлэнэй габшагай нарын шу-гамаар дунда мэргэжэлэй нуралсалай эмхинүүдэй оюутадай хоорондо "Уран шүлэгэй харалган" үнгэрөө. Хабаадагшад хэлэнээр, энэ хэмжээ ябуулга табадахия эмхидхэгдэнэ. Жэл бүри энэ хэмжээ ябуулга мүлгиджэ, харалганай мүрысөөнэй шатануудшье тодорхой болоо. Хэрбээ үшөө нёдондо ганса шүлэгэй шэглэл байгаа наа, мүнөө жэл нютагтая танилсуулга, дуу, хатартай уран үгын композици бэлдэгдээ.

Дунда мэргэжэлтэ нуралсалай эмхинүүд Улаан-Үдэдэмнай олон ааб даа. Мүнөөдэрэй энэ харалганда үсөөхэниинь лэ хабаадаһаниинь гайхалтай.

ТҮРЭЛ ХЭЛЭНДЭЭ ДУРАТАЙ ОЮУТАД ОЛОН

Улаан-Үдын худалдаа наймаанай-экономическа колледж дүрбэн оюутадые эльгээһэн байна. Энэ нуралсалай эмхидэ ород хэлэнэй багшаар ажаллажа байһан Бутидма Зыдрабынай хэлэнээр, тус харалганда хабаадаха дуратайшуул ехэ олон байгаа.

Буряад хэлэнэй багшын үгы шалтагнаа би энэ харалганда оюутадые бэлдээб. Манай оюутад ехэ дуратайгаар зүбшөөгөөд, долоон хоногой болзор соо бэлдээбди, - гэжэ Бутидма Батомункуевна хөөрбэ.

Энэ худалдаа наймаанай-экономическа колледжын оюутан Анна Жамсаранова буряад хэлэ мэдэдэг байһандаа омогорхоноб гэжэ тэмдэглээ. Бэшүүрэй аймагай Шэбэртэ нютагай хүбүүхэн Алдар Налханов Буряадай суута поэт Дондог Улзытуевай зохёон шүлэг уншажа, хүн зоние баясуулаа. Харин энэл нуралсалай эмхин оюутан Хэшэгтэ Цыденов иигэжэ тэмдэглээ:

- Би Агын тойрогой Улаан Одон нютагнаа ерэнэн хадаа буряад хэлээ найн мэдэдэгби. Буряад орондо ажаһуугаа хадаа түрэл хэлээ мэдэхэл хэрэгтэйл даа. Намтай нурадаг хотын үхибүүд минии уһан буряадаар дуугардаг байхадамни, ехэ һонирходог. Түрэл хэлээ мэдэдэг байхадаа, алишье талаар хэрэгтэй, түһатай гэшэ даа.

Гран-придэ хүртэгшэ Абида Санданов

Оюутадай уран бэлиг

Жюриин гэшүүд

ХҮДӨӨ АЖАХЫН КОЛЛЕДЖДО БУРЯАД ХЭЛЭ ШУДАЛНА

Дунда мэргэжэлэй нуралсалай эмхинүүдтэ буряад хэлэ шудалдаггүй гэжэ мэдээжэ, харин Улаан-Үдын хүдөө ажахын колледждо буряад хэлэ шудалдаг байһан тухай дуулажа, ехэтэ баясабаб.

- Манай оюутад ород, буряад яһатан илгаагүй, буряад хэлэ үзэдэг юм.

нуралсалай программа соо нэмэлтэ хэшэлнүүдэй сагууд үгтэдэг. Тэдэниинь анхан сагнаа буряад хэлэ шудалалгада үгтэнэн юм. Гэхэ зуура, эндэ һая эхилжэ байһан үзэгшэд болон нуралсалаа саашань үргэлжэлүүлэгшэд хоёр бүлэг болонхой. Нэгшье оюутан үзэхэгүйбди гэжэ арсадаггүй, бултал дуратайгаар хэшэлнүүдтэ ябадаг, - гэжэ буряад хэлэнэй багша, колледжын хүмүүжүүлгын талаар даргын орлогшо Баирма Алексеевна Идамжапова мэдээсэбэ.

Ажалдаа үнэн зүрхэнһөө дуратай багшын хэшэлнүүд ганса буряад дүримһөө бүридэдэг бэшэ, харин оюутад буряад арадай түүхэ, ёһо заншал, нютаг хэлэнүүдэй илгаа болон дуу хатар, зүжэг нааданууд, нютаг бүхэнэй ёһо заншалнуудые шэнжэлдэг, тэдэ мэдээсэлнүүдээрээ, бэлиг шадабаряараа хубалдадаг юм.

Хүдөөдэ хэрэгтэй мэргэжэлдэ нургадаг хадаа үндэнэн арадайнаа соёл, хэлэнтэй танилсуулга, тэрэ үеын багшанарай саашанхи алас холье хараһан ябуулга хаш гэжэ ехэ баясабаб.

Буряадай сервис болон аяншалгын колледжын багша Туяна Цындуповагай хэлэнээр, аяншалгын талаар мэргэжэлтэдтэ буряад хэлэ, ёһо заншал шудалалга тон хэрэгтэй байгаал даа.

- Хэрбээ манай эмхидэ буряад хэлэ заагдабал, манай оюутад ехэ дуратайгаар нурахал нэн. Эдэмнай соёлой болон үндэнэн арадуудай хэмжээнүүдтэ ехэ хабаадаха дуратай бшуу, - гэжэ Туяна Цыренжаповна тэмдэглээ.

БУРЯАДААР ДУУГАРХА НЭДЭЛГЭ НАЙШААЛТАЙ

Харалган эхилбэ. Уран шүлэгүүд, дуу, хүгжэм, хатар нааданшье эздэлбэ. Тунгалаг арюухан булагай уһандал адлихан жэнхэни найхан буряад хэлэтэйшье үхибүүд байгаа. Түл-мүл, арай гэжэ хэлэжэ байһан үгэнүүдэйнгээ удхыеншье ойлгоогүй оюутад дайралдаа. Богонихон болзорто бэлдэнэн гэжэ эли, хэлээ мэдэхэшье наа, сээжээр хэлэхэ үгэнүүдэ мартаһаншье хүнүүд байгаал даа. Түрүүшынхией тайзан дээрэ гараад, мэгдэнэн, халаганаһан, соһоншье үхибүүд дайралдаа. Зүгөөр булта буряадаар дуугархая оролдоһониинь, дуугарһаниинь ехэ найшаалтай.

ТОДОРОН ГАРАҢАН ОДО МҮШЭН - АБИДА САНДАНОВ

"Эрмэлзэл", "Найдал", "Оюун одон" гэхэ мэтэ шэглэлнүүдээр шангуудые түрүүн барюулаа. Удаань харалганай түрүүшүүлые нэрлээ. Гурбадахи шатын дипломоор Буряадай индустриально-педагогическа колледжын оюутан **Алена Сангадиева** шагнагдаа. Хоёрдохи шатын дипломоор Хүдөө ажахын колледжын оюутан **Аяна Бархалева** тэмдэглэгдээ. Нэгэдэхи шатын дипломдо Улаан-Үдын багшанарай колледжын дүрбэн басагад хүртөө. Энэ бүлэг ехэ гүн удхатай, гоё найхан композици бэлдээ.

Харин харалганай Гран-придэ хүдөө ажахын колледжын оюутан **Абида Санданов** хүртэбэ. Абида Даша-Дамба Мункуевай "Эхэ тухай дуун" гэхэн уран шүлэг уншаад, "Сэдьхэл соомни долгилнош, сэлгээ найхан Яруунамни" гэхэн композици бэлдээ бшуу. Абидын тайзан дээрэ гүйсэдхэнэй удаа бусад хабаадагшад хэды бэрхээр гүйсэдхэбшье, юундэб даа, бүрүүлхэнээр харагдаа нэн. Тиигэжэ энэ уран шүлэгэй харалганай одо мүшэн боложо, Ярууна нютагай Абида Санданов толорон гараа. Абида хүдөө ажахын колледжын газар эсхэмжэлгын таһагай оюутан юм. Энээхэн хүбүүн уран найханай болон эрдэм нуралсалай үшөө элдэб хэмжээнүүдтэ бээ харуулхал байха.

Цырегма САМПИЛОВА.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

Буряад хэлэнэй долоон хоног - Үндэһэтэнэй номой санда

Рыгзема БАТОМУНКУЕВА: "БАЯН ТҮРЭЛ ХЭЛЭЭЭ БАРАН ЗОНДОО, БАЛШАР БАГА ХҮҮГЭДТЭЭ ХҮРГЭЭ!"

Заншалта болоһон "Буряад хэлэнэй үдэр" гэнэн гун удхатай һайндэрые Буряад Республикын Правительствын Захиргаан болон Үндэһэтэнэй хоорондын харилсаануудай болон эрхэтэдэй үүсхэлнүүдэй хороон, Соёлой министерство, һуралсалай болон эрдэм ухаанай министерство, Үндэһэтэнэй номой сан, Улаан-Үдэ хотын һуралсалай талаар хороон хүтэлбэрилһэн байна. 2007 оной июниин 2-то "Буряад хэлэнэй үдэр" гэнэн Буряад Республикын Правительствын баталһан зарлигтай дашарамдуулагдаһан "Буряад хэлэнэй долоон хоног" байгша оной октябриин 20-һоо 24 болотор Үндэһэтэнэй номой санда үндэр хэмжээндэ үнгэргэгдэжэ, олоной һонирхол

татаһан байна. Тиимэһээ бидэ энэ харюусалгатай хэрэгыг ударидаһан, буряад хэлэ, литература тухай олон тоото хэмжээ ябуулганууды болон авторнуудтай һонирхолтой үдэшэ, уулзалганууды, ехэ шухаг, тон хомор номуудай, журналнуудай гүнзэгы удхатай үзэсхэлэнгүүды (выставкэнүүды) сүг хүдэлдэг нүхэдөөрөө эмхидхэһэн Үндэһэтэнэй номой сангай инновационно хүгжэлтын болон олонитэтэй харилсаанай таһагай ахамад библиограф, Буряад Республикын соёлой габыяата хүдэлмэрилэгшэ, республикын Журналистнуудай болон Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн Рыгзема Гомбоцыреновна БАТОМУНКУЕВАТАЙ хэһэн хөөрэлдөөмнэй – уншагшадаймнай анхаралда.

на-2014" гэнэн уласхоорондымнай фестивалиин хүрэл медальда хүртэһэн, 3-дахи һуури эзэлһэн бэлигтэй поэт Тимур Гомбожаповай "Угайм шүлэгүүд" гэнэн шэнэ номтойнь танилсалгын үдэшэдэ (октябриин 22-то) Улаан-Үдын медицинскэ колледжын оюутад, залуу дуушад эдэбхитэй хабаадаһан байна. Харин октябриин 23-да РАН-ай СО-гой Буряадай эрдэмэй түбэй Монгол шэнжэлэлгын, буддын шажанай болон түбэдэй институтдай хэлэ, бэшэгэй таһагай, тиихэдэ Забайкалиин гүрэнэй университетэй, БГУ-гай Зүүн зүгэй факультэдэй буряад хэлэнэй кафедрин, "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшангай, Буряадай багшанарай республиканскэ колледжын хүдэлмэрилэгшэдэй, буряад хэлэнэй багшанарай, эрдэмтэдэй хабаадалгатай "Бурятский язык: современное состояние и будущее" гэнэн темээр "дүхэриг шэрээгэй" хөөрэлдөө эмхидхэжэ, тобшололнууды хэһэн байнабди. Жэлһээ жэлдэ энэ һайндэрэймнай программа улам баяжана, гун удхатай темэнүүды элирхэйлхэ гэжэ оролдонобди. Баян буряад, түрэл хэлэеэ барандаа мэдэхэ

боложо, үри хүүгэдтээ, ашанар зээнэртээ дамжуулха, хүргэхэ гэжэ булта оролдоёл даа! Бидэнэй оролдоогүйдэ, хэн урагшаа жүдхэхэб, хэн мэдээсэлэй ажал ябуулхаб?!

-Рыгзема Гомбоцыреновна, хөөрөжэ үгэһэндэтнай баярые хүргэнэбди. Үнэхөөрөө эды олон жэлдэ түрэл буряад хэлэн дээрэ гарадаг номуудтай, суута уран зохёолшодтой, яруу найруулагшадтай хүн зоноо, уншагшадаа, залуушуулые, эдир үетэнөө, хүүгэдые танилсуулха, буряад литература тухай мэдэхэ болгохо гэнэн хүсэл оролдолгыетнай мэдэнэбди, сэгнэнэбди. Саашадааше зохёохы ажалдаа үшөө ехэ амжалтатай, ажабайдалдаа зол жаргалтай, үри хүүгэд, аша зээнэртээ тунһатай, үетэн нүхэдтөө хүндэтэй ябахыетнай хүсэнэбди. Буряад хэлэнэй заншалта һайндэрөөр танаа үшөө дахин амаршалай!

-һайн даа.

Бэлигма ОРБОДОЕВА хөөрэлдөө хэбэ.

-Буряад хэлэнэймнай һайндэртэ зорюулагдаһан номуудай һонин удхатай үзэсхэлэнгүүд, нэрлэбэл, "Бурятский язык: единство и многообразие", "Буряад ороной сэтгүүлнүүд болон сонинууд", "Угаймнай онсо баялиг" (хуушан монгол дээрэ хэблэгдэһэн бүри урданай литературна зохёолнууд), "Культурное наследие бурят" гэжэ нэрлэгдэһэн выставкэнүүд эдэ үдэрнүүдтэ дэлгэгдэбэ. Заншалта болоһон сочиненинүүдэй конкурсымнай (рассказы, эссе...) темэ "Ал-

таргана" гэнэн Бүгэдэ буряадуудай уласхоорондын үндэһэн фестивалиин бии болоһоор 20 жэлэй ойдо зорюулагдаһан байжа, тиимэһээ "Бүгэдэ буряадай ехэ наадан Алтаргана" гэжэ темээр зон бэшэбэ. Харин Октябриин 20-до үнгэргэгдэһэн "Буряадаараа хөөрэлдэнэбди" гэнэн үйлэ хэрэгэй – акциин үедэ булта - бидэшые, уншагшаднайшые түрэл хэлэн дээрэ хөөрэлдэжэ байгаабди. Энэл үдэр Буряад хэлэнэймнай һайндэртэ уригдаһан монгол уран гуурһата нүхэднай – Мон-

гол Улсын Сэлэнгын аймагһаа ерэһэн айлшад, поэдүүд (яруу найруулагшад) Пүрэвринчен, Согтожаргал, Ракшаа, Дабаторж, Нарансэсэг, Ганболд, "Сэлэнгийн мэдээн" сонинной журналист Мягмар, Амарсайхан болон бусад уран бэлигээрэ уулзалгымнай үдэшые шэмэглэһэн байна. Үглөөдэрын Зэдын аймагта болоһон Буряад хэлэнэй үдэртэ монгол нүхэдтээ хабаадаха золтой байбаб.

Монголдо, Дадал сомондо эмхидхэгдэһэн "Алтарга-

ТИМУР ГОМБОЖАПОВ: "ЗОХЁОХЫ АЖАЛАА ЭРШЭДҮҮЛХЫЕМ "АЛТАРГАНА" УЯЛГАЛАА..."

Наяхан Үндэһэтэнэй номой санда үнгэргэгдэһэн "Буряад хэлэнэй долоон хоногой" нэгэ үдэртэ Монголдо энэ зун үнгэрһэн "Алтаргана" гэнэн уласхоорондын фестиваль-нааданда Хитадһаа, Монголһоо поэзеер конкурсно хабаадаһан яруу найруулагшадтай дунда илаһан, 3-дахи һууриин хүрэл медальда хүртэһэн, мэдээжэ болоһон Тимур Гомбожаповтай (Бэшүүрэй аймагай Гутай) энэ сангай искусствын болон хүгжэмтэ литературын таһаг соо һонин уулзалга болобо. Улаан-Үдын медицинскэ колледжын оюутад (буряад хэлэнэй багша Викторина Валерьевна Цзю) ерэжэ, бэлигтэй поэдэй хөөрөө, уншаһан шүлэгүүдыень шагнаба, шэнэ номтойнь танилсаба.

Россиин Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн, буряад поэзеер республиканскэ конкурсын лауреат, "Тэнгэрийн нохойн дуун", шэнэ "Угай шүлэгүүд" (Соёлой министерствын конкурсын грантаар 1000 хэһэгээр хэблэгдэһэн) шүлэгүүдэй номуудай автор Зэдын аймагай Белоозерскдо түрэнһөө, түрэлһөө түрэл болоһон Гутайдаа өөдөө болоһоноо, багаханһаа шүлэгүүдые бэшэхэ дуратай байһанаа, дархан солотой Бата эсэгынгээ, энхэргы һайхан сэдхэлтэй Дыдма эжынгээ хүсэлые хүсэлдүүлһэнээ, бэлигыень үргэһэн Люба хани нүхэр тухайгаа хөөрөжэ, уран шүлэгүүдээрээ уяруулба:

**Абынгаа дуулаһан дуу
Аянгатуулан татахдаа,
Уулзаад тараһандал,
Уярнал зүрхэмни...
Адуунай уралаар
Амсан удаахан
Гутайнгаа булагһаа
Гудамхин уунаб –
Абынгаа сэдхэлэй
Аршаанһаань хүртөөл
гүб,
Адуундань, дуундань
Анхаран дашуураа гүб...**

- Буряад драмын театрта тайзанай хүдэлмэришэнөөр ажаллахадаа, поэт, мэдээжэ артист Чингис Цыренович Гурьевта, һүүлдэнь нютагайнгаа алдарта поэт Цырен-Дондог Хамаевич Хамаевта шүлэгүүдээ харуулааб, һүүлдэнь намайе өөрын хубүүн шэнгээр дэмжэһэн бэлигтэй поэдүүд Булад Намдакович Жанчиповта, Цырендулма Цыреновна Дондогойдо шүлэгүүдээ шалгуулжа, заһуулжа, эршэ хүсэ нэмэжэ, уран шүлэгүүдээ "Буряад үнэндөө", "Байгалдаа" гаргажа эхилээ, баярлаа бэлэйб. Тиин Зүүн Сибириин соёлой институттай фольклорно факультеттэ һурааб, удаань Залуу уран зохёолшодой 15-дахи конференцидэ, һүүлдэнь Абаканда болоһон Уран зохёолшодой семинарта хабаадааб, Буряадай Уран зохёолшодой холбооной (түрүүлэгшэнь Баир Дугаров) дэргэдэ залуушуултай ажаллаха литературна консультантаар ажаллааб. Тиигээд хаанаше хүдэлхэдөө, хаанаше ябахандаа, үдэр, һүнигүи гэхээр, ходол шүлэгүүдээ бэшэжэл, бэшэжэл байдаг байгааб. Тиигээд түрүүшым ном юундэ

тиимэ нэрэтэйб гэхэдэ, Бүртэ шоно гарбалтай буряад-монголшууд хадаа шоноёо "тэнгэрийн нохой" гэжэ нэрлэдэг байгаа бшуу. Соёлой институтта һурахадаа, республикынгаа, буряад зонингоо түрүү зондо, бэрхэ багшанарта заалгааб, нэрлэбэл, ВАРК-ын ударидагшад Д.-Н.Д. Дугаров, Б.Д. Баяртуев, ВСГАКИ-гай профессор, искусство шэнжэлэлгын доктор Д.С. Дугаров, бусад уран бэлигтэндэ һуража, угайнгаа түүхэ, ёһо заншалнуудаар һонирхооб, эдэмнай шүлэгүүдтэмни һайн үрэ нүлөө үзүүлээ гэжэ сэгнэнэб. Харин "Алтарганада" илагшадтай тоодо ороһомни, уран зохёол бэшэлгэдэмни дали ургуулаа гэжэ һананаб, тиигэжэ сэгнэнэб. Тиимэһээ энэ зохёохы ажалаа бүри саашан эршэдүүлхыем, абьяас бэлигээ арад зондоо зорюулхыем уялгалба гэжэ ойлгоном. Саашадаа ерээдүйн поэдүүдые, уран зураашадые, журналистнуудые түрэл Гутай нютагайнгаа дэргэдэхи "Мүнгэн хуһад" гэжэ гоё байгаалитай газартаа зундаа хүмүүжүүлхэ, "мастер-классай" хэшээлнүүдые нүхэдөөрөө бүтээхэ ханаан, түсэб зохёогдонхой, -гэжэ ехэ һонёор хөөрэһэн автор, "Алтарганын" лауреат һайн хараа бодолтой, түсэбтэй гэжэ ойлгобобди, нютагаархидайнь амаршалга шагнабабди.

Медколледжын оюутан Вячеслав Бахалханов уянгата шүлэгын уншаба. Эстрадна дуушан, нютагайн хүгжэм зохёодог басаган, гитара дээрэ нададаг Аюрика Доржиева "Юундэ даа, дураа нюунабши" гэнэн дууень, харин Бэшүүрһээ

Т.Гомбожапов, Р.Батомункева

гарбалтай Дулма Бимбаева "Бэшүүр нютаг" гэнэн дууень гоёор дуулалдаба. Бэшүүрэй нютаг зоной эблэлэй зүгһөө Ким Султумов багша Вера Данзановна нүхэртээ, композитор Цырен Шойжонимаев, уулзалгыень хүтэлһэн, Үндэһэтэнэй номой сангай ахамад библиотекарь Рыгзема Батомункева, "Алтарганын" мүнгэн медалиин лауреат, Хангаловай нэрэмжэтэ Түүхын музейн директорэй орлогшо Баир Гомбоев, би "Буряад үнэн" Хэблэлэйнгээ байшангай зүгһөө Бэшүүрэй суута поэдүүд болохо Дондог Улзытуевай, Цырен-Дондог Хамаевай зохёохы харгы зам үргэлжлүүлжэ ябаһан бэрхэ поэдые хани халуунаар амаршалбабди, тиигээд бидэ анхан Тимурай арадай түүхэ домогтой холбоотой шүлэгүүдыень концертдээ хэрэглэһэн хадаа Дымбрыловтэнэй гэр бүлын дуулалдадаг "Дуунуудни" гэнэн дууень (үг. Т. Гомбожаповай, хүгж. Б. Хама-

евай) бэлэг болгон барибабди. Уулзалгын түгэсхэлдэ нүхэдын үгэ хэлэбэ, тиихэдэ тус библиотекын дэргэдэ байгуулагдаһан "Аза хүсэл" гэнэн фольклорно ансамблиинхид (В.О. Бабкинова) олон урданай дуунуудые зохидоор дуулаба. "Наян Наваа дурдалга" гэнэн арадай түүхэдэ үндэһэлһэн шүлэгын мурнуудээр энэ хөөрөөгөө түгэсхэнэб, зохёохы амжалта авторта хүсэнэб:

**...Наян Наваа нютагын
Аяр холош юм һаань,
Танилхан арюун
хангалын
Талын сэсэгүүд
соо үндэнэб,
Алтан мүнгэн утаһыень
Арадай дуунууд соо
сэдхэнэб...**

**Бэлигма ОРБОДОЕВА.
Намжилма
БАЛЬЖИНИМАЕВАГАЙ
фото.**

АРАДАЙНГАА ЗАЯАТА ЁНО ЗАНШАЛ, АМАН ЗОХЁОЛ САХИН ХАМГААЛАГША

(С.П.БАЛДАЕВАЙ 125 ЖЭЛЭЙ ОЙДО)

Буряад зоной урда сагай байра байдал, зан заншал, шажан мүргэлэй ёһололнуудые, аман зохёолые эсэшэ сүсашаггүйгөөр, бүхы наһан соогоо суглуулһан, шэнжэлһэн эрдэмтэдэй нэгэн Сергей Петрович Балдаев (1889-1979) болоно. Энэ хүнэй хэһэн ажалые сууга эрдэмтэн Цыбен Жамцараногой болон арадаа гэгээрүүлэгшэ Матвей Хангаловай ажалай аша габыятай жэшэхээр юм.

Идын ведомствын (мүнөө Боохоной район) Хохорск тосхондо хайн шадалтай, соёл болбосоролтой гэр бүлэдэ түрэнэн Сергей хүбүүн Боохоной училищи, Эрхүүгэй багшанарай семинари дүүргэһэн байна. Урданай үльгэр домогуудые хайн мэдэдэг түрэлхидын, абганар, нагасанарын хүбэлгэн хүбүүндэ түүрэн дамжуулдаг хэн. Ехэ тайлаганууд ба бөөгэй ёһололнуудта хабаадахадаа, Сергей Петрович түрэлхиин хурса тодо ухаандаа хадужа абаад, ёһололой заршам, дурдалгануудые хүүлдэнэ бэшэжэ нийтэлдэг бэлэй.

1907 ондо тэрэнэй хуби заяанда ехэ шухала үйлэ хэрэг болобо: М.Н.Хангаловтай, М.Н.Богдановтай, Ц.Жамцаранотой танилсаба. Бэлшэрэй училищи дааж байһан М.Н.Хангалов тэрэ үедэ Россиин Географическа бүлгэмдэ, Зүүн Сибириин эрдэмтэ шэнжэлэгшэдэй дунда мэдэжэ хэн. Матвей Николаевич залуу багшы аман зохёол суглуулха ажалда дүршүүлһэн, олон үльгэршэдтэй танилсуулһан юм. Худайн голой, Ойхоной, Эхирид-Булагадай (Корсук) олон нютагуудые, айл сэлээнгүүдые үгсэн, уруудан ябажа, тэрэ үедэ амиды мэндэ байһан үндэр наһатэйшуулһаа тоогүй олон үльгэр, түүхэ домог, онтохо, таабари, оньһон үгэ болон дуунуудые бэшэжэ абаһан габыятай. Тэрэнэй ашаар 400 үльгэршэдэй, хэдэн үеын уран бэлигтэнэй аман зохёол, нэрэ солонь эрдэмтэдэй болон уншагшадай һонорто хүрэнэн, түүхын дансада мүнхэрүүлэгдэнэн байха юм. Энээнһээ гадна 1000 гаран түүхэшэ зоной хөөрөө бэшэжэ

абаа, бөөгэй зэмсэг тоног суглуулаа. Сууга бөө удаганарай онго орохо, мэргэлхэ, үргэл бүтээхэ ёһолол, дурдалгануудын, 150 хэблэлэй хүүдаһан болохо материал, тэрэнэй архивта нөөсэлэгдэнхэй. Тэрэ сагай түрэ наадан, хони малаар алба хэхэ ёһолол, гэр бариха, байдал зохёохо талаар ёһололнууд, мүн гутал хубсаһанай шэнжэ шанар тодорхойгоор зураглагданхай. Ганса үльгэрнүүдые аяар 70 ондоо вариант бэшэжэ абаһан, "Гэсэрэй" 6 ондоо вариант архивтань тоологдоно. С.П.Балдаевай суглуулһан 3 мянга гаран экспонат Улаан-Үдэ хотын түүхын-хизаар ороноо шэнжэлэлгын музейдэ хадагаламжада байдаг.

Эрдэмэй харгы шэлэһэн Сергей Петрович Балдаев 1927 ондо Зүүн зүгэй арадуудай этнографиин болон үндэһэн соёлой институтта, хүүлээрнь аспирантурада нураад, 1931 онһоо Улаан-Үдэдөө бусажа, Буряадай АССР-эй Соёлой институтта (мүнөө ИМБТ СО РАН) хүдэлһэн юм.

1937 ондо хашалганда орожо, "буржуазна националист" гэжэ гэмнэгдээд, эрхээ ханагдаа хэн. 1940 ондо сүлөөлэгдэжэ, Буряад-Монголой багшанарай дээдэ хургуулида буряад литературын болон аман зохёолой хэшээлнүүдые заагаа. 1944 ондо дахинаа хамалганай эхилхэдэ, буряад сэхээтэниин хардалга гүрдэлгэ үргэлжэлбэ. Г.Цыдынжапов С.Балдаевые уридшалан нэргылжэ, тэрелхэ арга олдобо. Красноярск хүрөөд, дам саашаа Ленинград зорибо. Сууга эрдэмтэд А.П.Оклядинов, Б.И.Панкратов хэсүү байдалда ороһон Сергей Петровичто туһалжа, СССР-эй

Эрдэмэй академиин Зүүн зүг шэнжэлгын институтдай номой санда, удаань СССР-эй арадуудай этнографиин музейдэ ажалда оруулаа бэлэй.

1955 ондо С.П.Балдаев Улаан-Үдэээ бусажа, багшанарай дээдэ хургуулида хүдэлнэ. 1958 онһоо Буряад-Монголой соёлой эрдэм-шэнжэлгын институтта арадай аман зохёол суглуулха дуратай ажалдаа шунан оробо. 60 жэлэй туршада суглуулһан гайхамшаг ехэ архивын мүнөө үедэ ИМБТ-гэй илангаяа һонирхол татадаг архив юм. Эрдэмтэдһээ гадна юрын зон, уг гарбалаа элирүүлхээ оролдогшод олоор хандадаг байна. С.П.Балдаевай суглуулһан булагад, эхирэд, хори болон хонгоодор зоной угай түүхэ домогууд, мүн эдэ дүрбэн ехэ бүлэглэлнүүдтэ ородоггүй 180 уг тухай мэдээнүүд хоёр боти ном болон хэблэгдээ хэн. Түрүүшын боти 2009 ондо, А.И.Уланов харюусалгата редакторын, 2-дохи ботиин (2010) эрдэмэй редактор Т.Е.Санжиева бүридхэнэн, оролто үгэ бэшэнэн юм.

С.П.Балдаев амар мэндэ байхадаа, имэ номуудые хэблүүлээ: "Осоодор Мэргэн" гэжэ үльгэр (1956), "Буряад арадай аман зохёолой түүбэри" (1960), "Хуурша Борхой: буряад арадай онтохоннууд" (1965), "Алтан Дуурай мэргэн" гэжэ эпическэ поэмэ (1970). Гадна "Буряад арадай дуунууд" гэнэн 3 боти суглуулбари 1961-1970 онуудта хэблүүлээ. Энээнһээ урид 1959 ондо "Бурятские свадебные обряды" гэнэн шэнжэлэл гаргаһан байна.

С.П.Балдаев СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн байһан юм.

2009 ондо, элитэ эрдэмтын 120 жэлэй ойдо зорюулан, Улаан-Үдэдэ болон Боохондо регион хоорондын эрдэмэй-практическа конференци үнгэрөө хэн. Мүнөө үеын эрдэмтэд Л.В. Бабикина, Л.Д.Дашиева, Г.С.Митыпова, Е.Н.Палхаева, Е.К.Шаракшинова сууга

эрдэмтэнэй үлөөһэн гар бэшэгүүдээр, мүн тэрэнэй оруулһан хубита, нүлөөн тухай шэнжэлгэнүүдые дурадхаһан юм.

Мэдээжэ эрдэмтэн М.И.Түлохоновой тэмдэглэһээр, "...мэргэжэлтэд тэрэнэй (С.П.Балдаевай) үлөөһэн дабташагүй нөөсэ баялигыгэ һаял нээжэ эхилээ. Эрдэм ухаанай ба соёлой һалбаридэ тэрэнэй бээлүүлһэн ажалай үдха шанар саг ошохо тума бүри тодо, эли болохо, суглуулһан материалнуудайнэ үнэ сэн улам дээшлэхэ" (Выдающийся бурятские деятели. Вып.3.-2009, 201н.).

Түрэл арадайнгаа соёлой гүн баялигуудые нангинаар сахижа, эрдэни зэндэмэни мэтэ сэгнэн гамнажа, түүхэдэ оруулжа ябаһан ушарын – мүнөөнэй, ерээдүйн үетэндэ үндэр заяанай жэшээ болон үлэхэл даа.

Т.САМБЯЛОВА.

Сергей БАЛДАЕВ

ХОЁР БУРУУ

(ОНТОХОН)

Урданай урин сагта, эртэнэй энхэ сагта Бархан уулын хормойдо, Баргажан голлой эрьедэ захигүй ехэ зөөритэй Заглай баян һууһан юм гэхэ. Нэгэ жэлдэ зуд боложо, Заглай баянай нэгэ тарган үхэр үхэбэ ха.

Заглай баян хатуу хүтүүгэй, харуу хэнтэгэй нэгэн байһан юм гэхэ. Ехэ гарза болобо гэжэ Заглай баян намарай тэнгэри шэнги, түглэгэр хара юмэ ябадаг болобо. «Ягаад, байза, энэ үхэнэн ходоомолойноого толгойе бодхоохо болобо», гэжэ хүниин зүүдэн, үдэрэй наһан болобо.

Заглай баян үхэнэн ходоомолойноого мяхы тээгээд, базаарта абаашаба ха. Базаар дээрэ мяхаа наймаалжа байхадань, ондоо тээхи баяд Заглайн мяхы хараба, хэрэглэбэшьегүй. Уур сухал болошонхой юмэ Заглай баян нэгэндэ нэтэршоод, мяханай хажууда байжал байба.

Тиигэжэ байтарнь, хэрээснэг Михиитэ хажуудань ерэжэ, мяхыень үзэбэ, хараба, эрьюулбэ, үрбуулба.

- Мяхыемни аба, ондо оруулаад, хоёр буруу үгөөрэй! - гэжэ Заглай баян тэрээндэ хэлэбэ.

Хэрээснэг Михиитэ зүбшөөжэ, үхэнэн ходоомолойнь мяхы тээгээд, гэртээ бусаба ха.

Үбэл үнгэржэ, хабарай саг ерэбэ. Заглай баян үгытэй хэрээснэг Михиитэдээ ошожо,

хоёр буруугаа нэхэбэ. Михиитэнь хоёр буруу үгэжэ үгэбэгүй.

Заглай баян Цэдэн гулбаада ошожо, хэрээснэг Михиитэ хоёр буруу үритэй аад, үгэнэгүй гэжэ зарга барива. Цэдэн гулбаа хэрээснэг Михиитые дуудан асарва ха.

- Ши, хэрээснэг Михиитэ, Заглай баянһаа үхэрэй мяха абаа хэн гүш? - гэнэн асуудал табиба.

- Абаа хэм! - гэбэ Михиитэ.

- Мяхыень абаад, хоёр буруу үгэхэб гэжэ хэлээ хэн гүш?

- Хэлээ хэм, - гэбэ Михиитэ.

- Юундэ теэд хоёр буруугаа үгэнэгүйши?

- гэжэ Цэдэн гулбаа нураба ха.

- Гансаарандань ямаршы гэршэггүйгөөр үгөө һаамни, энэтнай мэлээхэ, хатуу хүтүүгэй нэгэн, харуу хэнтэгэй нэгэн ха юм. Та, гулбаа, гэршэмни бологты. Би мүнөө Заглай баянда үритэй хоёр буруугаа бусаахам. Иимэл даа: үхэнэн мяхы наймаалһан Заглай баян буруу, тэрэ мяхы худалдажа абаһан Михиитэ буруу. Иимэ хоёр буруу тусаажа абыш даа, Заглай баян! - гэжэ хэлээд, Михиитэ хэрээснэг гаража ябашоо хэн гэхэ.

Цэдэн гулбаа гэдэнэ барива байжа эгшэтэрээ энеэбэ. Харин Заглай тороһондоо эшэжэ, шад улаан болошоод, газар доро орохоор бэлэн юмэ хүлөө урилан, урилан, хүндөөр уухилан байгаа хэн.

"Дайнай үеын үхибүүд хөөрэнэ" гэхэн конкурсно

ҮХИБҮҮН НАҢАМНИ ХАЙРАТАЙ ДАА

Дайн, дайн... Эдэ дүгнүүдые мүнөө болоһон хойно даб-таханшые хэсүү хүндэ. Дайн гэшэ бүхы хүн зоной ажабайдал тогтоһон тахал үбшэн гэшэ даа, юу хэлэхэб, буу үхэл хоёртой зэргэлээд, табан жэл алхалха гэшэ амаргүйл хүшэр хэрэг", - гээд Эсэгэ ороноо хамгаалгын хүрөөтэ дайнаа бусажа ерэнэн абамни хөөрэн байдаг хэн.

Минии үетэн нүхэд дайнай урда тээ түрэнэн, тиигээд али бүхы наһаяа хүшэр хүндэ дайнай жэлнүүдтэй түрисэлдүүлһэн өөрын онсо намтартай юм. Тэрэ холын, үхибүүн наһанайм эхиндэ оршоһон тэдэ жэлнүүд ямар хайратайгаар, дахин хүртэшгүй холоор ханагдахадаа, зүрхэ сэдхэ-льем шэмшэрүүлнэ.

Нуга нютагтамнай тэнгэрин бүрхэхэдэ, хара үлэнүүд бөөгнэрэлдэжэ, модонууд дээхэнүүр мушхаран үнгэрхэ, гам хайраггүйгөөр сахилган улага-салага гэхэ, тэнгэри нийжэгэнэхэ, бүхы юумэн дорьбохо, тиихэдэн хониной шэнхэгтэй, эндэ тэндэһээш гэжэгэнүүлһэн даха доро нюугдаад, тэнгэрин үшөө дахин лужаганахые хүлээжэ, амья даран хэбтэхэш.

Тииһээр юумэнэй нам гэхэн хойно гү, али тэгэн дурьын унташаһан байхаш. Нэрихэдэш, газаагүүр дүүрэн үһан, томо гэгшын наранай дүрсэ бороогой үһанай нурганда халаганан тамаржа байха.

Гунзан уула Асата хада хоёрые холбоод, тодо, сэлмэг холонго таташоод, нюдыеш харгааха, тэрэн дээгүүр гүйхэ дураншни хүрэхэ.

Ольтирог, аралнуудай ой зэнхыжэ, узуураа шэнгэрээд, Эдэ голы үһан тунгалагтаад, шааяхань нонор тодо боложо, эрье дээгүүрхи улирэй модонуудта намарай түрүүшын ольһондо дайрагдаһан жэмэс наранда хубһатаад, намарай үдэрнүүд эхилхэ.

Тэрэ намар манай хургуулида багша ерээ. Ханда Доржиевна Цыденова гэхэн нэрэ обогын сэдхэлдэмнай уринаар хадуугдаа бэлэй. Ута хара гэзэгтэй, саб саган нюур дээрээ бэлтгэр хара нюдэдын галаар ялалзажа байха. Наһаар олонхидоймнай эгшэ, аханартай сасуу хэбэртэй, үшөө үхибүүн зангаа табяагүй. Хэшээлнүүдэйнгээ забхарлалай үедэ хургуулингаа газаахи харша соо бултадаа наадашахаш. Тэрэ энэ гэжэ обог, нэрээрнай хэлэхгүй, урин зөөлхэнөөр, үгэ бүхэнөө хүгжэм шэнгээр татажа, "үхибүүдни", "дүүнэрни" гэхэ.

най туһалха, үбгэд хүгшээдэй түлээ залһыень, үһые асаралсаха, заримдаа сүлөөтэй яббал, тугал буруунуудыень тогтоолсохо, туулсаха.

"Энээхэн набтархан, бэлтгэр, сагаан шарайтай багша басаган хүрхэйхэн үхин даа. Нюдэндөө галтай, үгэдөө үрмэтэй үри бэе... Хөөрхы, минии Балта сэдхэл сагаалхи хүбүүн юм даа. Наһатай болоһон хойномни гараашые хаа, хүнэй хубүүдһээ дутуугүй, шэг шарайгааршые доротохгүй хүн аад, хаядаа юундэ бэшэ бэшэжэ, мэндээ дуулганагүй гэшэб даа. Хөөрхымни, мэндэл ябажа бусаһай даа, - гэжэ посхоодой үүдэндэ дүтэ хуудаг ганса бэе Пэлжэд шабганса ханаа алдан - алдан хөөрэдэг бэлэй.

Тэрэ үбэлынь декабрь нарын эхээр "Хүбүүнтнай Москва шадар баатарай үхэлөөр унаба" гэхэн "муу" саархан Пэлжэд хүгшэнэй халгананан гарта барюулагдаа хэн. Би тиихэдэ багшындаа ошонхой, шанаһан хартаабха, гэрһээнэ эльгээһэн түйсэтэй зөөхэйтэйгээр сай уужа байтарнай, нэгэ хүн үндэр гэшүүр өөдэ гүйдэлөөрөө гараад, үүдэ тоншоншыегүйгөөр гэртэ орошоод байба. Багша хальһыень хуулажа байһан хартаабхаа бариһан зандаа бодошобо.

Тэрэ холын, үхибүүн наһанайм эхиндэ оршоһон жэлнүүд ямар хайратайгаар, дахин хүртэшгүй холоор ханагдахадаа, зүрхэ сэдхэ-льем шэмшэрүүлнэ.

Ай, бурхан, Балтын эжы! Орой танихаар бэшэ, хайшан гэшөө гэшэб?! Урдань тархья тойруулжа соморхоноор орёогоотой ябадаг бууралтаһан нариихан гэзэгнүүдынэ задаржа, мүр нюрган дээгүүрээ сайбантажа тарашанхай, шэг шарайнь хүхэ-хара, нюдэ-ниинь түхэрээн сахаригууд болоод тогтошонхой, ногоон даалин тэрлигэйн шагтану-

...будаг манатай үглөөгүүр үхибүүн наһанай нюултатай, хадагалаатай гэжэ сэдхэхэ гэшэ ямар гоё, хайратай, харамтайб даа!

уд тайлдаад, энгэрын сэлгидэжэ, хормойнь харбайтараа хүл орёонхой. Баруун гартаа тэбхэрхэн саарһа баряад: "Энэ... энэ... энэ юун гэшэб? Үнэн, үнэн гү? Үнэн?! Минии алтан хүбүүн. Энэ... энэ... энэ... саархан", - гэжэ уйлаганан ээрэнээр, столой хажууда шала дээрэ унангаа хуушаба. Баруун гартань саархан сайбалсажа халганана, ехэ хара нюдэндэн үйдхар гасалангай, хоро үнөөгэй, ямаршые туһа хүргэжэ шадахагүй нёлбоһон суглараад, тэндэ багтахаяа боллоодо, шанаалиг нюурыень угааха, сэлмээхэ гэхэндэл, доошоо адхаржа байба.

Ханда Доржиевна саарһыень уншаад, нюдэндэн нулимса сугларжа, Балтын эжые шала дээрэнээ бодхоожо, минии хуурида хуулгаба.

Хара багаһаа хойшо Балтые, эжыень хайн мэдэхэ хадаа мүнөө иимэ болошоод, шала дээрэ хууһыень харахадаа, үхибүүн минии айдаһаа хүрэхэнь лаб даа.

Дайнай урда тээ манайхи айл аймагтаа аргагүй хүндэ ямбатай, үнэр баяншые байгаа. Дайнай түрүүшын үдэрһөө абан, стол дээрэхи эдээмнай хоро хороһоор, обёосой хилээмэн, хара сайда хүрөөд, гэр бүлэмнайшые үсөөржэ эхилээ бэлэй. Иимэ хандаралга ганса манай хуби заяанда тудда бэшэ, бүгэдэ зоной ехэ аюулай дүлэндэ нэрбэгдээд байһанай гэршэнэ болоно.

...Бэээр үндэр томо, номдоо муугаар хураад, багшада зэмэлүүлдэг, үдэшэн түлээ залһаа, үһаа асархаа ходо мартажархидаг Бата-Далай гараа үргэжэ:

- Ханда Доржиевна, дай-лалдажа наадахаа болёоб, би үдэр бүхэндэ "буудуулжа алуулдагби", - гэбэ. хургуули соо дарьяа буушаба. Бидэнэй номгорхолоор, багшамнай:

- Үшөө хэд үдэр бүри буудуулжа байдаг бэ? - гэжэ асууба. Бата-Чулуун, Шагдар, Бата-Жаргал, Нима-Доржо гарнуудаа үргэбэд.

- Зай, иигээд нүхэдөө алажа наадахаа болиё, үдэр бүри алажа байхадатнай, хайратай бэшэ юм гү? Хэн ондоогоор наадаха дуратайб,

нэгэшые хүн үлэбэгүй. Эжынь хүндэ үбшэндэ нэрбэгдэжэ, наһа барашаба. Урдаа хараха эмгээнэ удангүй наһа барашаба, наажа эдихэ, сайгаа һүллэхэ ганса үнээниинь халаахай эдөөд, мүнөө зун тээрэжэ үхэшөө. Эсэгэнь, ехэ ахань дайнда, хоёр эгшэнэрын, Баярдай ахань хургууляа орёод, хоолойгоо тэжээхэ гэжэ ажалда гараба. Сандаг бэрхээр хурана. Дүү басаганиинь Сандагай хургуулиһаа ошотор хүршэ айлдаа байна, гэртэнэ эдихэ юумэн үгы. Бултанайнь хубсаһан халажа байна. Эсэгын, ехэ ахын ерээр, Сандаг Сонин хоёрые аилай эрихэдэ, хоёр эгшэнэрын, Баярдай ахайнь: "Бидэ өөһэдөө табуулаа сугтаа байхабди", - гэжэ хэлээд, үгөөгүй. Энэ табан үншэд үйдхар гашуудалай зоболон гаталжа ябабашые, хожом хойно жаргалай үүдэ тайлажа орохо байха. Сандаг, бү уйла даа, хүбүүмни. Би шамайе хургуулин һүүлээр абаашажа эдээлүүлдэг байхаб, сугтаа эдээлдэг байхабди. Гэдэншнэй үлдэхгүй, гансал бү уйла даа, Сандаг.

- Сандагай дүү басаган Сонин үдэрөө дууһан эжы, абая, эгшэнээрэ нэгэ нэгээрнэ дуудажэ, бархиржа үнжэдэг. Хайратай даа, би хайрладагби, - гэжэ баруун зэргэнэ нэгэ хурагша дуугарба. Энэ манай түрэл аилай хүбүүн Бата-Доржын абяан.

Дуугайбди. Классаймнай хойто ханада географин карта, дээрэн үлгөөтэй байдаг томо хүрин чаас "дайн-дайн-дайн" гэхэндэл, абяа гаража байгаа хэн...

Дайнай дүүрэнэй удаа гурба-дүрбэн жэлэй үнгэрһэн хойно буряад хубсаһа үмдэнэн хурса хонгёо хоолойтой, огсом доржун хүдэлсэтэй хүбүүд, басагад

клубай тайзан дээрэ гаража, аяар табан жэлэй хугасаа соо үдэр, хүнигүй гасаланда нэрбэгдэнэн хүнүүдэйнгээ бодохир боложо хүлдэшэнэн, монсойжо бүлхитэшэнэн сэдхэл зүрхые аялга дуунай, хатар, зүжэгэй хүсэтэ аргаар эмшэлжэ эхилһэн бэлэй. Нима-Сэрэн, Батууа, би гээд, бэлиг шадбаряар тиимэшг хүнүүд, тайзан дээрэ гарахаһаа байтагай, холууршаг хуудаг болоо нэмди. Цырен-Дулмамнай анханай хүдхэшг хэн хадаа "Үншэн сагаан ботогёо" ханхинаса дуулаха, "Балтын эжын үгэ" гэхэн шүлгөө хүнүүдэй орилтор уншадаг хэн.

Гыдээн Нуга, Нугын дабаан, жалгамнай, үндэр сагаан хургуулимнай, хөөрхы тэрэ Балтын эжы., тиигээд һүүлдэ хайра гамгүйгөөр хубаришаһан он - жэлнүүд, хододоо сэдхэлэй торгон шэнги зөөлхэн үгэ дуутай минии багша, үншэн намай тэжээһэн, эдээлүүлһэн минии эгшэ Ханда Доржиевна... Нугынгаа дабаанай орой дээрэнэ харахадамни, Нугын Сагаан үбнэ набшаар долгилжол, Зэдын голһоо амилһан нэбшээндэ үнгэ зүһөө хубилжа байгаа хэн. Бидэнэйшые наһан долгилһоор саашалжа, өөһэдөөшые үнгэ зүһөө хубилгахаһаа байтагай сэдхэл зүрхөөрөө шэнэ, тад ондоо, мүнөө үеын боложо ябанабди гэжэ ханаад, аяар тэрэ холын будан манатай үглөөгүүр үхибүүн наһанай нюултатай, хадагалаатай гэжэ сэдхэхэ гэшэ ямар гоё, хайратай, харамтайб даа!

Полина ЭРДЫНЕЕВА-БАНЗАРАКЦЕВА.

Зэдын аймаг, Нуга нютаг.
Зураг дээрэ: Санжи Баторович болон Полина Цыбиковна Банзаракцаевтан.

Понедельник, 3

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '11.00, 13.00 НОВОСТИ', 'Х/Ф "ПРИХОДИТЕ ЗАВТРА..."', 'Х/Ф "ДЕЛО БЫЛО В ПЕНЬКОВЕ"'.

РОССИЯ 1

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Х/Ф "КАК ЖЕ БЫТЬ СЕРДЦУ"', 'Х/Ф "ОДИНОКИЕ СЕРДЦА"', '21.00 ВЕСТИ'.

ТНТ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '07.00 "МУНГЭН СЭРГЭ" (6+)', '07.15 М/Ф "ТРИ МЕШКА ХИТРОСТЕЙ"'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '08.30 "БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ" (6+)', '08.45 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ"'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.00 "ТАМАРА СЕМИНА. СОБЛАЗНЫ И ПОКЛОННИКИ"', '07.00 "БРАК БЕЗ ЖЕРТВ"', '08.30 Х/Ф "Я ШАГАЮ ПО МОСКВЕ"'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '08.00, 08.30, 11.05, 16.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.20, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '"ОГУРЕЧНАЯ ЛОШАДКА"', '"ЛЕСНАЯ ХРОНИКА"', '"КАК КОЗЛИК ЗЕМЛЮ ДЕРЖАЛ"'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '07.00 "ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ"', '08.50, 09.15 Т/С "МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ. СМЕРЧ"', '09.00, 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"'.

АТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.20, 10.00 "НИТЬ" (12+)', '06.50, 12.45, 17.15 "ЖУИ С НИМ" (16+)'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '07.15, 14.00 "ЖИЗНЬ НА ВЫБОР" (16+)', '07.30, 09.30, 12.00 "МЕТОД И МУДРОСТЬ" (12+)'.

ПЕРЕЦ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.00, 02.00 Х/Ф "ИЩИТЕ ЖЕНЩИНУ"', '09.15 Х/Ф "ГОСТЬЯ ИЗ БУДУЩЕГО"', '13.30 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)'.

РТР-СПОРТ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '04.00 "КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС" (0+)', '05.05 Т/С "СУПРУГИ" (16+)'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '12.00 "ПАНОРАМА ДНЯ. LIVE"', '13.00 "МОЯ РЫБАЛКА"', '13.40 Х/Ф "НЕВАЛЯШКА" (16+)'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '07.00 М/Ф (0+)', '11.00, 19.30 "СЕЙЧАС"', '11.10 Х/Ф "ШЕРЛОК ХОЛМС И ДОКТОР ВАТСОН" (12+)'.

Вторник, 4

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '11.00, 13.00 НОВОСТИ', 'Д/Ф "РОССИЯ ОТ КРАЯ ДО КРАЯ"', 'Х/Ф "КУБАНСКИЕ КАЗАКИ"'.

РОССИЯ 1

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Х/Ф "КАК ЖЕ БЫТЬ СЕРДЦУ-2"', 'М/Ф "СНЕЖНАЯ КОРОЛЕВА"', '15.20 Х/Ф "ПЕНЕЛОПА" (12+)'.

ТНТ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '09.05, 09.00 "ДОМ-2. LITE" (16+)', '07.00 Х/Ф "АВТОБУСНАЯ ОСТАНОВКА"', '08.30 "БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ" (16+)'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.00 Х/Ф "ПИСЬМА К ДЖУЛЬЕТТЕ" (12+)', '08.00 Т/С "ПОПУЛЯРНАЯ ПРАВДА"', '08.30 Х/Ф "СВАДЬБА С ПРИДАННЫМ"'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '08.00, 08.30, 08.50, 11.05 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ', '06.00 М/Ф "ЗИМОВЬЕ ЗВЕРЕЙ"', '07.30 М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.50 "ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ"', '08.50, 09.15 Т/С "МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ. СМЕРЧ" (16+)', '09.00, 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '04.00 "КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС" (0+)', '05.05 Т/С "СУПРУГИ" (16+)'.

АТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.30, 08.30, 14.15, 17.05 "ОТКРЫТЫЙ ЭФИР" (16+)', '07.00, 09.15 М/Ф "ПРИКЛЮЧЕНИЯ КАПИТАНА ВРУНГЕЛЯ"', '09.00, 13.00, 14.50, 16.45, 18.25, 21.10 "НЕДВИЖИМОСТЬ БУРЯТИИ" (12+)'.

ПЕРЕЦ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.00, 05.00 М/Ф (0+)', '06.30 Х/Ф "ГОСТЬЯ ИЗ БУДУЩЕГО"', '13.30 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '02.00 Х/Ф "Я - КУКЛА" (18+)', '04.15 "АНЕКДОТЫ" (16+)'.

РТР-СПОРТ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '12.00 "ПАНОРАМА ДНЯ. LIVE"', '13.00 "МОЯ РЫБАЛКА"', '13.45 Х/Ф "НЕВАЛЯШКА-2" (16+)'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '07.00 М/Ф (0+)', '08.35 Х/Ф "РУСЛАН И ЛЮДМИЛА" (6+)', '11.00, 19.30 "СЕЙЧАС"'.

Среда, 5

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.00 "ДОБРОЕ УТРО"', '13.00, 16.00 НОВОСТИ', '10.10 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"', '10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '00.25 "ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)', '01.00 "НОЧНЫЕ НОВОСТИ"', '01.15 "ПОЛИТИКА" (16+)'.

РОССИЯ 1

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.00 "УТРО РОССИИ"', '10.00 Д/Ф "ПРОВАЛ КАНАРИСА" (12+)', '10.55 "О САМОМ ГЛАВНОМ"'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '22.00 Т/С "СЫН ЗА ОЦА" (16+)', '01.45 "ДЕЖУРНЫЙ ПО СТРАНЕ. МИХАИЛ ЖВАНЕЦКИЙ"'.

ТНТ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '07.00 М/Ф "ПОЛКАН И ШАВКА"', '07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ "ТЭЦ-3"', '08.15 М/Ф "КАК КАЗАКИ НА СВАДЬБЕ ГУЛЯЛИ"'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '14.30 Т/С "РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ" (16+)', '19.15 "АФИША" (16+)', '19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ"', '06.30 "ДЕЛО ВАШЕ" (16+)', '07.00, 10.00 "В ТЕМА" (16+)'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 "НОВОСТИ ДНЯ" (16+)'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '11.05, 15.05 Т/С "ГОВОРИТ ПОЛИЦИЯ" (16+)', '12.05, 16.05 Т/С "ГОСПОЖА ГОРНИЧНАЯ" (16+)'.

На конкурс «Лучшие люди Бурятии – 2014» в номинации «Сагаан үбгэн»

УЧИТЕЛЬ УЧИТЕЛЕЙ

Учитель учителей по зову сердца и по призванию. Это Бодоулов Рочен Самбилович.

Начало войны он застал школьником, его сверстников еще не призывали в армию. И все свои молодые силы Рочен Самбилович отдавал колхозному производству. В январе 1943 года, когда ему исполнилось 18 лет, он был призван на действительную службу. Его служба началась в 209-й стрелковой дивизии Забайкальского фронта. Был назначен командиром отделения автороты. Добросовестный и трудолюбивый солдат Бодоулов был избран комсоргом роты, являлся членом комсомольского бюро батальона, полка. Командование части неоднократно объявляло ему благодарности. В 1945 году в составе политотдела 209-й стрелковой дивизии старший сержант Бодоулов принимал участие в разгроме Квантунской армии. Большое внимание Рочен Самбилович, будучи политически подкованным человеком, уделял воспитанию молодых солдат. Он проводил беседы с молодыми бойцами, обсуждая и анализируя положение на действующих фронтах. После реформирования дивизии Рочен Самбилович с 1947 года по 1950 год служил в войсках Западно-Сибирского военного округа. После демобилизации он вернулся в родные края. Рочен Самбилович вспоминает: «За годы службы в Советской Армии соскучился по мирному труду. После приезда в свой район я сразу же пошел в райком КПСС. Здесь мне предложили возглавить культурную работу в Дырене. Наряду с основной работой возглавил комсомольскую организацию колхоза имени Ленина (позднее совхоз «Дыренский»). Как умелого организатора молодежи, коммуниста Рочена Самбиловича выдвинули в аппарат райкома ВЛКСМ. Здесь он ведет активную работу среди молодежи района по поднятию колхозного производства. В 1962 году, окончив Высшую партийную школу при Центральном Комитете КПСС, Рочен Самбилович переходит на преподавательскую деятельность. Он стал работать учителем истории в Курумканской средней школе. За

время своей педагогической деятельности воспитал много учеников, которые с благодарностью вспоминают своего Учителя. Солдат и учитель Бодоулов Рочен Самбилович является кавалером орденов Трудового Красного Знамени и Отечественной войны II степени, награжден медалью «За боевые заслуги», юбилейными медалями. Имеет звания «Отличник просвещения РСФСР», «Заслуженный работник культуры БурАССР». Сейчас ему более восьмидесяти лет. Он вместе со своей супругой воспитал и вырастил 5 детей. Растут и внуки.

И как горько сознавать, что с каждым годом остается все меньше среди нас живых свидетелей тех далеких событий. Долг нынешних поколений – всегда помнить о тех, кто в годы войны в тылу и на фронте отстояли свободу и независимость нашей Родины. А это постоянная забота и внимание к тем, кто с нами рядом.

Баирма ГАРМАЕВА,
учитель бурятского языка,
Почетный работник общего
образования РФ.

Живет в нашем селе удивительной судьбы человек. Учитель по профессии.

«Бурядайд түрүү хүнүүд – 2014» конкурсын «Баатар Мэргэн» номинацида

БААТАРЛИГ АЖАЛААРАА АЛДАРША҂АН БАРДАМ БАРХАНАЙ ХҮБҮҮН ДАА

Баргажан дайда - тоонто нютагнай... Хүн бүхэнэй сэдхэлдэ нангинаар ханагдаха Эхэ нютаг. Эльгэ зурхыемнай эзэлжэ, уяруулжа, урма зоригоор бадаруулдаг эрдэни зэндэмэни юм. Тоонто нютагнаа энэ ехэ дэлхэй дээрэ сэнтэй, үнэтэй, нангин юумэ байхагүй. Буряад хайхан орондоо баатарлиг ажалшадаараа алдаршаһан бардам Баргажан дайдамнай, Хурамхаан нютагнай сууга хүнүүдээрэ омогорходог.

Бархан-Уула буряад-монгол дэлхэйдэ эгээл нангин шүтөөнэй газар, табан сабдагүүдай нэгэн гэжэ тоологдоно. Урда сагнаа бүхы зон эндэхи бурхадуудтаа хандажа, хүндэ ёһо бүтээжэ, Бархан-Ууладаа мүргэдэг.

Бархан Уулымнай эзэн нютагайнаа зоной амжалтада, хайн хэрэгүүдтэ баясан, дэмжэдэг шэдитэй.

Мүнөөдэр Баргажан дайдын эгээл сууга хүбүүдэй нэгэн болохо, Барханай дунда хургуули дүүргэгшэ, «Россиин болон Буряад Республикын бэеын тамирай габьяата хүдэлмэрилэгшэ», бүхэ барилдаагаар уласхоорондын классай спортын мастер, Россиин ба Советскэ Союзай, Бурядайд АССР-эй чемпион Цыренов Гармажаб Нимаевич тухай буряад арадтаа хөөрэхэ дуран хүрэнэ.

Цыренов Гармажаб Нимаевич Бархан нютагта ажалша гэр бүлэдэ түрэнэн байна.

ХЭШЭГ ЗАЯА҂АН

ХҮНДЭТЭ

БАГШАНАР

Түрүүшын багшаниинь Чи-

митцо Орбоевна Тыхеева болоно. Гармажаб хургуулидаа хайнаар нурадаг, тоо бодолгодоо бэрхэ, олониитын ажал хургуулидаа ябуулдаг, дуулаха дуратай, Есенинэй, Блоггой, Высоцкийин, Светловэй шүлэгүүдые уншаха дуратай, энеэдэтэйшье ба томоотойшье рольнуудые наададаг хэн.

хургуулидаа нуража байхадаа, бүхэ барилдаагаар Баргажандаа чемпион болоһон юм. Тэрэнэй түрүүшын тамирай багшанар Аханаев Шагдар Очирович, Аймполов

Рабжа Хабтагаевич болоно. Эдэ багшанар спортдо дуратайгаар хүмүүжүүлэ.

1969 ондо Гармажаб Нимаевич Бурядайд хүдөө ажахын институтта орожо, спортын талаар бэээ хорёо. Түрүүшын амжалтань 1974 ондо, спортын мастернууд Геннадий Махутов ба Виктор Баймеевые барилдаагаар дирилэнэн болоно. Тиигээд эндэнэ эхилжэ, Россиин ба бүхэсоюзна хибэсүүд дээрэ барилдаа. Удаан саг соо ДСО «Урожай» облсоведэй түрүүлэгшээр хүдэлөө.

1977 ондо Россиин чемпионатта мүнгэн призер болоһон байна.

ХҮДӨӨ АЖАХЫ ҮРГЭЛСЭН ГАБЬАТАЙ

1985 онһоо Цыренов Гармажаб Нимаевич республикын Хүдөө ажахын министерствын зууршалгаар Байгал шадарай аймагай «Ильинский» совхозой ахамад инженерээр хүдэлөө, 1987 онһоо

Хурамхаанай аймагай хүдөө ажахын таһагые даагаа. 1988 онһоо түрэл нютагтаа колхозой түрүүлэгшээр ажаллаа.

...Бархан нютагта нара бүри гарадаг «Саран хуур» сонин соо 1998-2007 онуудта нютагаймнай гулваагай тушаалда ябаһан Хорганов Буда Зүгдыровичэй Гармажаб Нимаевич Цыренов тухай һанамжа дурадхаха ханаатайб:

«Гармажаб Нимаевич хүтэлбэрилэгшэ байхадаа, шэнэ онол аргуудые, ямаршье асуудалнуудта харюу олодог байһан. Ажалшадтаа найдадаг, хүдөө ажахы хүгжөөлгэдэ, шэнэ гэрнүүдэй барилгада ехэ хубитаяа оруулаа. Хоёр - гурбан жэлэй туршада нютагтамнай шэнэ байшангуудтай үйлсэ бии болоһон юм».

Түрэл нютаг Бархандань республикын хэмжээндэ дүрэ буляалдалгын ба буряад бүхэ барилдаанаар мурьсөөнүүд үнгэргэгдэдэг. Олон тоото шагналнууд, грамотануудта манай чемпион хүртөө. Уласхоорондын классай, СССР-эй спортын мастер Гармажаб Цыренов залуу үетэниие спортын талаар амжалта туйлахадань туһалдаг гэжэ найдан хэлэдэг байна даа.

Мүнөө сагта Гармажаб Нимаевич Дэнсэма Балдановна хани нүхэртээ гэр бүлынгөө дунда хүнгэн, дорюун ажаһуунад. Аша эзэнэрын олон боложо, Буряадхан ороноймнай алишье нютагта амгалан ажабайдалтай һууна даа.

Светлана БУДАЕВА,
Барханай юрэнхы дунда
хургуулиин 11 ангиин
хурагша.

Хурамхаанай аймаг.

Шухала үйлэ хэрэг

БУРЯАД ХЭЛЭНЭЙ ГАБШАГАЙ ЫАРА ТҮГЭСЭВЭ

Буряад орон дотор октябрь нарын хугасаада сонсохгодогтон "Буряад хэлэнэй габшагай йара" гэнтэ мэдэхэдэ, дүүрэшэбэ. «Буряад хэлэнэй габшагай нарын» шугамаар бүхы Буряад ороной аймаг нютагуудаар буряад хэлэндэ хабаатай хэдэн хэмжээ ябуулганууд үнгэргэгдөө. Тэдэ харалган, мурьсеөнүүдтэ илагшад тодорон элирүүлэгдээ гэжэ манай хэблэлдэ мэдээсэ бэлэйбди.

Октябриин 24-нэй үдэр Буряад драмын театрай тайзан дээрэ заншалта ёһоороо Буряад хэлэнэй хайндэрэй түгэсхэлэй баяр үнгэрөө. Эндэ габшагай нарын хугасаада үнгэргэгдээн харалгануудта илагшад, буряад хэлэ хүгжөөлгын хэрэгтэ өөрингөө хубитая оруулагшад, Буряадай ниитэ болон соёлой талаар ажал ябуулагшадые ёһолбо.

Буряад Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын сугларагшадые Буряад хэлэнэй хайндэрээр амаршалаад, буряад хэлэ хамгаалгын болон хүгжөөлгын хэрэгтэ хубитая оруулжа ябадаг багшанарта, буряад хэлэнэй багшанарые бэлдэдэг Буряадай гүрэнэй университетэй Зүүн зүгэй институтда, соёлой ажалшадта, олондо мэдээсэл тараадаг эмхинүүдтэ, ниитэ ажал ябуулагшадта баяр хүргэбэ.

- Буряад хэлэ хүгжөөлгын талаар хэды олон хэмжээ ябуулганууд үнгэргэгдэбэшье, буряад хэлэнэй бодото байдал үшөөл хэсүү. Гэхэтэй хамта ниитэ арад зоной, илангаяа залуушуулай, сэхээтэнэй хоорондо буряад хэлэ мэдэхэ, шудалха хүсэл мэдэрэгдэнэ. Буряад хэлэнэй байдал тухай үргэнөөр дэлгэгдээн хөөрэлдөөнүүд аша туһа асараа бшуу. Мүнөө хүн бүхэн ганса засаг түрэнөө буряад хэлэнэй байдал хайжаруулхыень хүлээхэ бэшэ, харин энэ асуудал хоёр шэглэлтэй харгы мэтэ гэжэ мэдэрээ, эдэбхитэй хабаадалсажа эхилээ, - гэжэ Толгойлогшо тэмдэглээ.

Вячеслав Наговицынай хэлэнээр, буряад хэлэ хамгаалха болон хүгжөөхэ Гүрэнэй программада номололго 4 дахин дээшлүүлэгдэхэ. 2020 он хүрэтэр бэлүүлэгдэхэ тус программа буряад хэлэ хүгжөөхэ хэрэгтэ ехээн нүлөө үзүүлэ болонго. Юуб гэхэдэ, республикын экономикын хэсүүхэн байдалай үедэ тус программа абтажа, буряад хэлэ хүгжөөлгын хэмжээ ябуулганууд мүнгэнэй талаар дэмжэгдэнэ. Тиймэнэй Толгойлогшын тэмдэглэнээр, хүүлэй хоёр жэлэй туршада ехэ үрэ дүн гаража, бүхы зон бултадаа буряад хэлэ дэлгэрүүлгын, хамгаалгын хэрэгтэ хабаадалсадаг болохо зэргэтэй.

Мүн эрдэм нуралсалай талаар абтаһан нэмэлтэ хуулийн гуримаар Буряад Республикын бүхы нургуулинуудта, ямаршые түхэлэй бүхы нуралсалай гүрэнэй болон муниципальна эмхинүүдтэ буряад хэлэндэ нурха арга дэлгэрэнгыгээр олгуулагдана.

- 2014 он хадаа энэ нангин хэрэгтэ эгээл үрэ дүнтэй жэл гэжэ тооломоор. Буряад хэлэнэй хуби заяанда ханаата болоһон хүн бүхэн өөрингөө хубита оруулхые оролдобол, энэ хэрэгнай амжалта туилаха бшуу, - гэжэ Вячеслав Наговицын онсолбо.

Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ Матвей Гершевич сугларагшадые Буряад хэлэнэй хайндэрээр амаршалаа.

- Эндэ буряад хэлээ тон ехээр сэгнэгшэд суглараад байна. Жэл бүри буряад хэлэнэймнай шийдхэхэ орёо асуудал үсөөн боложол байг лэ даа. Зарим хүнүүд буряад хэлэн

нургуулида үзэгдэхэгүй, хүн зон тоохогүй гэжэ хэлээ һэн. Тэрэнэ тиймэ бэшэ байгаа. Арад зомнай буряад хэлэндэ дуратай, хүндэлжэ, хүгжэлтын хэрэгүүдтэ эдэбхитэй хабаадажа байна ха юм. Буряад хэлэ хүгжөөлгын, хамгаалгын хэрэгнай ходол үрэ дүн асаржа байг лэ даа, - гэжэ Матвей Матвеевич тэмдэглээ.

Бүгэдэ Буряадай үндэһэн соёлой эблэлэй түрүүлэгшэ Владимир Булдаев сугларагшадые амаршалхадаа, иигэжэ хэлэнэн байна:

- Жэлһээ жэлдэ буряад хэлэнэй үдэрнүүд хайнаар үнгэргэгдэжэ, бидэ булта өөһэдөө буряад хэлээрээ дуугаралсажа, үри хүүгэдэе нургажа ябаа хадамнай, хэлэмнай хүгжэхэл даа.

Буряад Республикын Толгойлогшын Баярай бэшэг буряад хэлэ хүгжөөлгын талаар өөрингөө хубитаяа оруулдаг эдэбхитэдэ барюулагдаа. Тэдэнэй тоодо ниитэ "Найдал" гэнэн эмхийн түрүүлэгшэ Юрий Балханов, Ниитэ "Буряад соёл" гэнэн эмхийн дарга Булат Шагжин, Буряадай багшанарай 1-дэй училищиин тамирай таһагай декан Людмила Жалсанова, Буряад драмын театрай оршуулагша-редактор Николай Шабаев, Интернет утаһанай "Мүнгэн тобшо" гэнэн сайтын куратор Москва хотодо ажаһуудаг Марина Белосова гэгшэд болонго.

Гэхэтэй хамта "Буряад хэлэнэй габшагай нарын" хэмжээндэ үнгэргэгдээн бүхы харалгануудта илагшад шагнагдаа, урмашуулагдаа. Мүн лэ энэ үдэрэй баярта "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшанай республика дотор үнгэргэһэн "Хүжюу буряад" гэнэн харалганда илагшадта ахамад редактор В.В.Хартаев шангуудые барюулаа.

Харалган "Рассказ", "Ябаган зугаа", "Сценкэ", "Басни" гэнэн шэглэлнүүдээр үнгэргэгдөө.

Бүхыдөө харалганда 16 авторнуудһаа 57 бүтээлнүүд ороһон байгаа. Тэдэнэр булта "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшанай интернет-сайтын хуудаһанда хэблэгдээ бэлэй.

Ажалнуудые сэгнэхэдэ, буряад хайхан хэлэн, һонин удха шанар, зохидоор тааруулан хөөрэхэ маяг болон богонихон бүтээлнүүдэй онсо оньһо хэрэглэһэн ушар хараада абтаһан байха юм.

"Рассказ" гэнэн шэглэлдэ I хуури "Халзан толгойтын хараал" гэнэн рассказай түлөө Тулаев Владимир Жамбалович (Аляа Туулай гэнэн нюуса нэрэнэ) эзэлээ. II хуурида Сультимов Доржо Норбосампилович "Һанагдаагүй шийдхэбэри" ба "Тоогто сохюулба" гэнэн рассказ бэшэжэ гараһан байна. III хуурида Дугаров Эрдэни Чимитович бүлэг рассказуудай түлөө шалгараа.

"Ябаган зугаа" гэнэн шэглэлдэ I хуури Доржогутабай Дансаран Шагдаровичта олгодоо. II хуури Чимитцыренов Игорь Буянтуевич "Нэгэтэ манай нютагта..." гэнэн зохиолоор эзэлээ. III хуурида Пурбуева Бадма-Ханда Батоцыреновна бага жанрай бүтээлэй түлөө шалгараа.

"Басня" гэнэн шэглэлдэ Дарибазаров Эрдэни Дашинимаевич түрүүлээ.

"Үзэгдэл" гэнэн шэглэлдэ Түнхэнэй аймагай Аршаанай лицей-интернат дүүргэгшэ Сыремпилова Туянын бүтээл үндэр сэгнэлтэ абаа.

Иигэжэ буряад хэлэндэ зорюулагдаһан хэдэн олон хэмжээ ябуулганууд дүүрэбэшье, түрэл хэлэнэймнай хайндэр жэлэй дүрбэн сагай үдэр бүри үргэлжэлһөөр байбал, хайн бэлэй.

Цырегма САМПИЛОВА.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

УРГАЖА ЯБАА ҮЕТЭНЭЙ ХҮГЖЭЛТЭДЭ "ҮЛЬГЭРЭЙ" ЕХЭ НҮЛӨӨ

БУРЯАД Республикын бүхы хото, хүдөөдэ буряад хэлэнэй габшагай нара үнгэргэгдэж, хэдэн олон "ялас" гэжэ толормо хэмжээ ябуулганууд эмхидхэгдээ. Энэ найндэр хадаа "Буряад хэлэ хамгаалгын ба хүгжөөлгын" гүрэнэй тусхай программын ашаар бээлүүлэгдэнэ гэшэ. Гүрэнэй талаар мүнгэн зөөриин номологдоходонь, буряад хэлэ хүгжөөлгын олон хонирхолтой проектүүд байгуулагдана гэжэ эли.

Буряад хэлэ хүгжөөлгын талаар олон арга боломжонүүд зохёогдоно. Хэлэнэй хүгжөөлгэдэ эгээл аша түнхатэй хэмжээ ябуулгануудай нэгэн-хүүгэдэй театральна студинүүдэй хоорондохой "Зархайн шэдитэ онтохонүүд" гэнэн харалган болоно гэшэ.

ХАРАЛГАН ҮРГЭДХЭГДЭЭ

ЭНЭ харалга байгуулаха тухай үүсхэл Улаан-Үдэ хотын 3-дахы гимнази -хургуулин буряад хэлэнэй багша Бадма-Ханда Пурбуева гаргаад, нёдондо хотын хургуулинуудай хоорондо харалган эмхидхэгдээ бэлэй. Харин мүнөө жэл энэ харалган үргэдхэгдэж, республикын хэмжээнэй болоходонь, холын хүдөө аймагууднаа үхибүүд хабаадаха аргатай болоо бшуу.

Харалган хоёр үдэрэй туршада үнгэрөө. Анхан харалганда хабаадаха мэдүүлгээ республикын аймагууднаа 37 театральна бүлэгүүд үгэнэн байгаа. Зүгөөр харалганда 24 бүлэг хабаадаа. Аймаг соогоо илагша бүлэгүүд энэ дээдын хэмжээнэй нааданда хабаадаха гэшэ.

"СОЛОНГО" СЭСЭРЛИГЭЙХИД БАЯСУУЛАА

УЛААН-ҮДЭ хотын аэропортын микрорайондой 15-дахы "Солонго" гэнэн хүүгэдэй сэсэрлигэй үхибүүд ород арадай "Репкэ" гэнэн зүжэг буряад хэлэн дээрэ табижа, бүхы харагшадай зүрхэ буляагаа. Жаахан хөөрхэн ород яхатанай үхибүүдэй энээдэтэйгээр, алдуугүйгөөр буряадаар дуугаржа байхадань, ехэ гоё, уярмаар байгаал даа.

Энэ сэсэрлигтэ жэлэй туршада буряад хэлэнэй багшаар Ханда Гунсоновна Цыренова ажаллана.

- Хүн хэлсэдэг, үхибүүдые буряад хэлэндэ хургахад хүшэр гэжэ. Тээд би энэ сэсэрлигтэ ажаллажа байхадаа, үхибүүдэй гэртэхи-нэй ехэ оролдохыен харанаб. Үхибүүдые ехэ дуратайгаар хэшээлнүүдтэ гүйлдэжэ ерэдэг. Шүлэгүүдые сээжэлдэхэ, үльгэртэ наадаха ехэ дуратайнууд байдаг, гэжэ багша тэмдэглээ.

"Солонго" сэсэрлигэй бүлэгэй табиһан зүжэг харалганда "эрхим" гэжэ тэмдэглэгдээд, буряад хэлэнэй габшагай нарын түгэсхэлэй баярай нааданда хабаадаа.

ТЕАТРАЙ ЕРЭЭДҮЙ БАЯН ДАА

ЗҮЖЭГ табиһан 24 бүлэг булта ехэ хонирхолтой наада табяа, буряад үнэн сэбэр хэлэн дээрэ дуугаржа, харагшадые баясуулаа. "Үльгэр" гэнэн хүүхэлдэйн театрай уран найханай талаар хүтэлбэрлэгшэ Эрдэни Жалцанов бүхы хабаадагшад ехэтэ оролдоо гэжэ тэмдэглээ.

- Иимэ олон бүлэгүүд Буряад ороноймнай хүдөө аймагуудта байгуулагдаад, эдэбхитэй ажаллажа байхадань, ехэ баярланаб. Тиигээл хадаа театр үшөөл амиды, театрта хүн дуратай, театр гэшэ үхибүүдэй өөһэд хоорондоо харилсахын түб болоһон зандаа гэжэ гэршэлнэ ха юм, гэжэ Эрдэни Батоочирович онсолбо.

"ХЭЛЭЭЭ МАРТАБАЛ, ЭЖЫГЭЭ МАРТААНШУУ..."

ХАРАЛГАНДА хабаадаад, хэнэйшье илаһыен мэдэнгүй хүлээжэл байхада, хэсүүшэг. Гэбэшье үхибүүд хүүхэлдэйн театр соогуур ехэ дорюун субажа, олондо мэдээсэл тараадаг эмхинүүдтэ интервью томоотойгоор үгэнэ.

Хурамхаанай Аргада нютагта түрэнэн, 4-дэхи класснаа Улаан-Үдын 54-дэхи хургуулида нуража эхилһэн Түгэд Раднаев ехэ бэрхээр Муура багшые наадаа бшуу.

- Минии багша намайе бү яара гэжэ хэлэдэг. Үнэхөөрөө, яарахадаа, сээжэлдэһэн үгэнүүдээ мартахааяа наанаб. Багшамни бараг наадааш гэнэл даа, гэжэ Түгэд хөөрэнэ.

- Ямар бэрхэ хүбүүн гэшэбши, томо болоходоо, түрэлхи хэлэээ бү мартаарай, зай гү? гэжэ хэлэхэдэмни: - Түрэл хэлэээ мартабал, түрэл эжыгээ мартаһанда адли бшуу, гэжэ Хурамхаанай нютаг хэлээр харюусажа, намай баясуулаа.

"ЗАРХАЙН ШЭДИТЭ ҮЛЬГЭРНҮҮД" ЗАНШАЛТА БОЛОХО

ХАРАЛГАНАЙ хоёрдохи үдэр "Үльгэр" театр соо илагшадые ёһололгын баярай хэмжээн үнгэржэ, Буряад Республикын Соёлой яаманай сайд Тимур Цыбиков ерэжэ, үхибүүдые амаршалаа.

- Гүрэнэй программын ашаар элдэб оньһото аргуудые наанажа, түрэлхи хэлээ хүгжөөжэ, нэбтэрүүлхэ гэнэн ажал ябуулагдана. Бидэ мүнөө ехэ хонин сагта ажаһуунабди. Буряад зон байгаад, жэнхэни найхан түрэл хэлээ мэдэнгүй, шудалха, хамгаалха гэнэн асуудал шийдхэгдэ ядажа байнабди. Би таанарта, үхибүүд, ехэ атаарханаб. Иимэ бэрхээр буряад хэлээ мэдэхэ, шудалха, хэлээ хүгжөөжэ аргатай байнат. Хэрбээ энэ найндэрэй танай сэдхэлдэ найшаагдаа хаань, энэ хэмжээ ябуулга жэл бүри үнгэргэгдэдэг болохо. Энэ найндэр танай сэдхэлдэ найшаагдаа гү? гэжэ Тимур Гомбожаповичай асуухадань, үхибүүд булта эбтэйгээр: - Тиимэ, гэжэ харюусаа.

ИЛАГШАД ОДО МҮШӨӨР ТОДОРБО

УДАНШЬБЕГҮЙ сагаан конверт хүтэлэгшэдтэ барюулагдажа, илагшадтай нэрэ тодорбо.

"Эрхим зүжэгшэн" гэнэн шэглэлдэ Зэдын аймагай Сагаатан дунда хургуулин "Шэнэ үе" гэнэн зүжэгэй бүлэг илажа, Зархай хүүхэлдэй бэлэг болон гурбан мянган түхэригэй шанда хүртэбэ. Энэ зүжэгэй бүлэг нютагайнгаа соёлой байшанай дэргэдэ сентябрь нара соо байгуулагдаһан юм. Нэгэ нарын туршада ажаллажа байһан бүлэг нютагайнгаа уран зохёолшон Александр Лыгденовэй "Тарбаган" гэнэн расказаар зүжэг табиба. Хүтэлбэрлэгшэ Светлана Отсоровагай тэмдэглэһээр, энэ бүлэг наял бии болоһоор, иимэ үндэр хэмжээ ябуулгада хабаадаха аргатай байһандаа баяртайнууд.

- "Үльгэр" театр үхибүүдтэ ехэ найхан арга олгуулна. Хара багаһаа үндэр тайзан дээрэ гаража, сууда гараад ябахадань, ходал саашадаа үндэр зорилгодо тэгүүлжэ ябаха ха юм даа, гэжэ Светлана Гармаевна хэлэбэ.

Зэдын нютаг хэлэнэй онсо илгаа энээдэтэйгээр зүжэгтөө хэрэглэжэ, нютаг хэлэнэйнгээ баялиг харуулжа шадаһан энэ бүлэг мүн хэдэн шагналнуудта хүртэһэн байна.

"Эрхим оршуулагша" гэнэн шэглэлдэ Захааминай аймагай "Дархан соло" зүжэгэй бүлгэмэй табиһан белорус арадай "Бэлэн хилээмэн" гэнэн онтохо оршуулан багша Дармаева Санжай-Ханда Долгоржаповнада "Алтан баг" болон 4 мянган түхэригэй шан барюулагдаа.

Захааминай аймагһаа ерэнэн энэ бүлэгэй табиһан зүжэг тухай

"Зархайн шэдитэ үльгэрнүүд" гэнэн харалган иигээд лэ дүүрбэ. Нүгөө жэлдэ энэ найхан удха түгэлдэр найндэрнай дахинаа соносхогдон, зүжэгтэ дуратай үхибүүдые баясуулхал байха гэжэ найдаа.

Цырегма САМПИЛОВА, Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд.

жюриин түрүүлэгшэ Эрдэни Жалцанов иигэжэ хэлээ бэлэй:

- Энэ бүлгэм ехэ хонин аргаар нэгэшье хүгжэмгүйгөөр зүжэгөө табяа. Зарим зүжэгшэд хүгжэмэй саана хоргодоодхидог. Харин нэгэшье хүгжэмгүйгөөр зүжэг табижа, гүн удхыень шадамар бэрхээр табижа шадаха гэшэ ёһотойл бэлиг ха юм.

"Эрхим хүтэлбэрлэгшэ" гэнэн шэглэлдэ Улаан-Үдэ хотын 54-дэхи хургуулин багша Мунко Нанзатович Бальжинимаев тодоржо, "Алтан баг" болон 6 мянган түхэригэй шанда хүртөө. Бэлигтэй багша Бавасан Абидуевай "Муура багша" гэнэн онтохоноор зүжэг табиһан байна. Мүн ахалагша классай нурагшадтай бүлэг "Хун шубуун гарбалтай" гэнэн ехэ удхатай найруулга табяа. Энэ хургуулин дэргэдэ "Дебют" гэжэ театральна студи байгуулжа, нэмэлтэ нурагшалай багшаар ажаллажа байһан Мунко Бальжинимаев өөрөө Буряад драмын театрай артист ябаһан, хүдөө аймагуудта арадай театруудай режиссёроор олон жэлдэ ажаллажа, бэлигтэй үхибүүдые соёлой харгыда гаргаһан габьяатай гээд тэмдэглээ.

"Эрхим зүжэг" гэнэн шэглэлдэ Хэжэнгын хүүгэдэй жэшээтэ театр шалгараа. Энэ театр Буряад орондоо мэдээжэ болонхой. Тэдэнэй

(Үргэлжэлэл. Эхинийн октябрийн 15-най, 22-ой дугаарнуудта.)

ХОРИИН ХАТАД

(Детектив, тон ехэ нюуса)

Үдэшлэн танцплошадка дээрэ суббото бүхэндэ болодог хатар нааданда хүнүүд субана. Бидэ хоёршые дуутай-шуутай, бороогой һүүлдэ зосоо газраагүй норшонхой, шугшагарханууд юмэ тэрэ үгэ руу алхалалданамди. Дундаа нэгшье үгэ хэлсэнгүйбди. Зүгөөр зосоомнай бидэ хоёроо зэмэлһэн үгэнүүд дүүрэн хэбэртэй, ябад гээд лэ, ханаа алдахуула «үнөөхи гурбантай хаана гээшэб?» гэһэн үгэнүүд хүүгэн хэлэ тулажа ерээд, ама ходооро гарахаа нанан, булгагашалдана хэбэртэй. Бидэ хоёр энээнтэй энээньшегүй бодохо, энээн руугаа шуумайха юумэмнай мэдээжэ ха юм даа.

Танцплошадка хүрэхымнайшые тэндэ ород хатарай хүгжэм гармонист эхилшэнхэй. Нюдэндөө этигэнэ гээшэб? Намтар Найдановичай хара баархат самса (спортивнаар оёһон) үмдэжэрхинхэй, харахада, нилээн залуу шарайтай, таянашагүй болошоһон хүн плясовоёе тон ехэ бэрхээр плясалжа оробол даа. Түхэрээлһэн хүнүүд нижаганаса альгануудаа ташанад. Хүмнай хүхшэнхэй даа, присядка хэжэ байгараа, зон соо байһан Дунзааные хараад, урдань ошоод, урижа дохибо. Хүнүүдые бүри шангаар альгаа ташабад даа. Дунзаана Хориин басаган даа, ород буряад гэгһэн илгаагүй, хүн зонинь эбтэй эгтэй, заншал болоһон ёһо гуримаараа энэ ородой, энэ буряадай гэжэ илгаагүй байдалдаа соёл культураа нэгдэхэд байһан хадаа эндэшые уригдаад байхадаа, ород пляска хэжэ шадахаал байшаба ха. Дунзаана дүжриг соо орожо, Намтар Найдановичтаяа хийдэс плясалшаба даа. Түхэрээлһэн хүнүүд, харахада, үнэхөөрөөл сэдхэлээ ханан, тон гоё һайханаар плясалжа байһан хоёршые дэмжэжэ, «браво» гэлдэн хашхаралдана.

Детектив - Дымба Дугарые нюдөөрөө бэдэржэ олоод, энээхэн хүн яажа байна хаб гэнгээр гэтэнэ. Дугар, нээрээшые, уруу духа бодолготы болонги, хүлнүүдэ хэлгэлдүүлжэ табисагаан зогсоно. Энэшые мэдээжэ. Намтар эндэшые Дугарайнгаа «бэрэс» эдижэ байна бэшэ гү? Яаха аргагүй асуудал гараад байна хэбэртэй. Дугарай толгой тархинь бүтүү манан соо, энэ бүтүү балай сооһоо хургаар үргэлтэй юумэн гаранагүй...

Дугарые харахада, хайратайшые шэнги. Хажуудань ошоод, зэргэлээд шахуу шэртэ-нэм... Хоёр нодаргаа зангиданхай, «нохой, шамайе даа» гэжэ аман соогоо хэлгэһинийн хажуудань байһан хүнэй шэхэндэ эли дуулдана. Юун болоно ааб гээд, нэр-мэр гээшэб. Дугарай нюур руу хараад абахадам, нэгэ хүж сагаан, нэгэ хүри-улаан боложо байна. Үгы даа, энэш иигээд болихогүй даа, иишэ тишээ милиционерые хараашалнам, харагданагүй. Эршүүлшые харахадам, минии хажууда хоёр-гурбан залуушуул байна. Болоо гэжэ ханажа үрдээгүй байтарни, Дугар шубуунда ороһон харсага шэнги плошадка руу хүрэн сасуугаа Намтарые бахалуурдаа: «Эрэ хурын наада дэбхэржэ байна гүш? Шинии аманда эдишэ орохогүй гэжэ мэдэ!» - гээд, эгэл үбшэнтэй газар руунь үдхэлжэрхибэ. Намтар «нэг» гэжэ абья гараад унашаба. Энэ үедэ минии хажууда зогсожо байһан хоёр-гурбан хүбүүд Дугарые тэрэ дороо баряад, милици руу абаашаба хэбэртэй. Тарайшанан Намтарай хажууда Дунзаана байха зуураа баһал мэгдэшэнхэй, худайны барыжа үзөөд, толгойны үргэжэ, хасартань хасараа няагаад: «Энэ һүүлшымнай танэч бэшэ, үшөө танцеваалжа байхабди», - гэхыень Дугар дуулажархёод, тэрэ хүбүүдһээ алдагдаад, гүйжэ ерэн сасуугаа: «Дунзаана, инагни, энэ һүүлшымнай таалалдан бэшэ, үшөө үшөөл таалалдаха байхабди», - гээд, Дунзаанаяа шанга гэгшээр тэбэрээд, уралыень аман соогоо хээд таалажархина. Тэндэ байһан хүн зон юун хадаа юун бэ гэжэ мэдэхэдэ, үхаа мэдээ табибагүйд. Хэншые: «Эй, сестра, энэ хохидолдо ороһон курортнигоо абаашажа, туһаламжа үзүүлэ. Харин бидэ залуушуулай дунда атаа жүтөөн байгаал ааб даа, - гээд, «хурынгаа наада» үргэлжэлүүлээ гэхэдэнь, тэндэ байһан эхэнэр: «Залуушуул наһажалнуудаа сохидог болоо юм гү?» - гээд, ярд гэхэдэнь, үнөөхи хүниинь: «Курортдо хуу залуушуул гэжэ мэдэ», - гээд энээшэбэ.

Иимэ хөморолтойгоор болоһон танцашые саһаа урид тараба. Хүнүүдые адаглахада, эндэ болоһон «ушар» эдээнэй зүрхэ сэдхэл балай дайраагүй ха. Гэбэшые эндэ байһан хүнүүд дахин-дахин үдэшэ тухайгаа хөөрэлдэхэ хүсэл түрөөд, ханалаа

хубалдаһаар, гэр гэхэ гү, байра тээшээ бусаха зуураа шанга-шангаар энээлдэнэд. Юуншыеб дутуушаг хэбэртэй, хатуу юумэн ханаанда ороно ха. Энэ үедэ гармонист яаранайгүй, хажуудань намганинь бии болонхой, Дунзаанатай хөөрэлдэхэ байна гээд, тэрээн тээшээ харахадань, тэрэнь үһа нүдэн боложо улайшанхай, скамейкэ дээрэ тэдэнһээ холо бэшэ һууна. Ород эхэнэр юу эжэлхэб даа: «Милая, не плачь», - гээд, хажуудань ошоод аргадаана. Энэ оршом байдал манда гоё юумэ боложо үгэбэ. Детектив-Дымба бидэ хоёр хоюулаа бэе бээ шэмхэлсээд, абья аниргүй һуунамди.

- Шамда алинииньшые хайратай гү? - гээд, гармонистын намган хөөрөө эхилхэ гэжэ бодобо ха.

- Үгы, энэш иихэдэ хайшан гэлдэһэн хоёр гэшэб! Ногтуу бэшэ, элүүр, - гээд, Дунзаана уйлахаа болёод, гармонистынгаа намга сэхэ гэтээд һууна.

- Юу гайхаа хумши, дуранай ногтууда энэ хоёршые ногтошоод, мэдээ табишоод байна ха юм. Иимэшүүлдэш амаралтын газар бодол зүрхэнтэйнь ханирхашанан, аятайхан газар байна ха юм. Гайтайл юумэнүүд иимэ газарнуудташ болодог юм даа. Хурисал дээрһэнэ үхэхэшые ушар байдаг.

- Хүгшэ-аан, дуэль гыш даа, - гээд, гармонист хашхарна.

- Ай, бурха-ан, юу хэлэнэ гээшэбта? Үгы, нээрээшые, тэрэ Намтар Найдановичай бараг юм аабза. Дугар ехэл шангаар үдхэлөө байха.

- Дунзаана, ханаагаа бу зобо. Би шамда энэ хоёр ханинар тухайш дуулгажа байхаб даа.

- Ямар һайн хүн гэшэбта? Ехэл ханаамгай хүн байнат даа.

Энэ үедэ бидэ хоёр юу-хээ ойлгожо ядаад, хоорондоо шэбэнэлдэнэбди.

- Үгы, энэш хоюулань дуратай гэшэ гү, али нэгэндэнь дуратай гэхын аргагүй байна.

- Дунзаанын аса халаатай байхадань, энэ хоёршын намшалдажа байгаа ааб даа, - гэбэб.

Манай хөөрэлдэхын хажуугаар манда тон һонирхолтой хоёр эхэнэрнүүд хөөрөөгөө үргэлжэлүүлнэ.

- Дунзаана, хүлисэ, асуулгагүй юумэн тухай һураа наам ойлгоно бээш.

- Нурагты, нурагты, хамаагүй, гомдохогүйб.

- Тиггээ наа, дорогая, шимни хадамда ошонхой, нүхэртэй хүн гүш? Али басагаараа гүш?

- Мария Ивановна, битнай хадамда ошод... мүнөө үөнө һаланхай, нүхэргүйб.

- Энэ хоёршын мэдэһэн юумэ шэнги хам оробо ха юм. Али эдэндээ хэлээ хүн гүш?

- Үгы ааб даа, үгы. Эдэнтэйш балай инагай юумэ хөөрэлдөө үгылби даа. Тээд юундэ эдэ нам дээрһэнэ намшалдаха болоо юм?

- Өө, юу хэлэнэ гэшэбши?! Инаг дуран гэшээ тусгаар транскрипцитай зүрхэнэй мэдэрэл ха юм.

- Нээрээшые даа, танай нүхэр хүгжэмэй нургуулида һураһан ааб даа, Чайковскийн хүгжэмэй транскрипци гэдэг ха юм. Тиимһэнэ дуранайшые транскрипци байха болоно.

- Дунзаана, ши хэндэнь дуратайбши гэһэн асуудалдам харюусаагүйш.

- Тээд эдэ хоёрш намайе булалданан, шадабарья харуулан, донкихотшолһон гэхэ гү, хилээ тулажа ерээгүй ха юм. Энэ асуудалда харюусахада, дүн гаргахаар болоо үды байһан. Энэ хоёрш хоюулаа намда зохидоор харагданал даа... «Үглөө үдэр намда юу блдэжэ байнаб?» гээд, Ленскийн үгөөр хэлээд дүүргэе даа.

Тоб гэмэ. Тон эли тодо. «Дунзаанатай юрын эхэнэр бэшэ байна. Уһан сооһоо хуурайханаар гарашабал даа, - гэһэн иимэ шийдхэбэридэ бидэ ерээд, табидаг лэ сэгээ табяад дүүргэбэбди. Үглөө үдэр лэ шийдхэбэрийн үдэр болохо бээ гэжэ найдая».

Зай, нүхэд, хаана байһанаа, юу-хээ хараһанаа мартаагүй бээт? Тэрэ гурбан хүнүүднай яашаба гэшэб гэжэ ханаагаа зобожо байна гүт даа? Али юрын һонирхолоор зосоо жэбжэгэнээд байна гү? Тээд хамтараад лэ бэдэрээд үзэбэл гүбди. Түрүүшын ондо үнөөхи танца болоһон, танца хэжэ байһан томоотой янзын нэгэ хүниие мундуу залуу хүбүүнэй юухэ-юугүй сохижо ороһон, ёһотой хулигаан ааша хаража, хэды ехэ гайхаашые, дураа гутаашые гэшэбиди?! Хэншыеб эндэ хүндэлэн оролсобо:

- Дураа гутаа юу байгаа юм. Минии бодожо үзэхэдэ, тэрэ наһажал хүн наһаашые мартажархинхай, хүбүүнэй дурлаһан басага

буляжа абаад, үшөө танца хэжэ байхадань, хэн тэсэбэ гэшэб?! Зүб лэ тэрэ хүбүүн сохёо, үшөөл тэрэ зүнтэгыёе һунааха байгаа. Аршанда амараашан хуу залуу болоод гүйлдэхэ. Иимэшүүлшые «үбгэмни амараг даа», - гээд, намгадынь табяад һууна ха юм. Вот те раз.

- Үгы, ши иишээрээ дундууса оролсоо юмши? - гэбэ хажуудань байһан баһа нэгэ хүн. - Тархидаа байһан буга харажархиба гүш? Зай-зай, иигээд хоёр можо болоод, сээ һунаахаа ханаба гүш? Хи талаар балтаалхын орондо тэрэ сохюулһан наһажалнай амиди юм гү, али пурд гэшоо аалам бы, наһатай хүндэ юун ехэ юумэ хэрэгтэй юм. Мүн баһа басагаа булялганан хүбүүн тухай ханаагаа табихада яанаб? Хаталааша руу хаахадаа хаахал. Хуули гэшээш хайшаньшые тата, өөрыгөө зүб болгожол халаха.

- Та хоёр сээрхэлдэхэе болигты. Эдэндэ туһалхал гээ наа, гэршэ болоод туһалае, тийхэдэмнай хара, сагаан илгарна бээ. Байза... үдэшэ хүнүүдэй тарашахада, эгээл һүүлдэ гармонист намгатаа, тэрэ басаган үлөөд байгаа һэн. Нэн түрүүн эдэниие олохол даа.

Бээ тойруулаад, хамараа хараад ябадаггүй хүнүүд энэ «хэрэгэй» хойно заабол гараха гэжэ шийдэбэд ха. һомонходоһон зариман гэхэ гү, хүнэй түлөө ханаагаа табиха хүнүүд олодоод лэ байба. Тээд үнишые болонгүй, гармонистын намга оложорхибо. Харин тэрэнь столоводо хүдэлдэг эхэнэр байшоо ха.

- Зай, Мария Ивановна, тэрэ шууяата үдэшэ тухай юу хэлэхэ байнат? Манай харахада, та нүхэртээ үлөөд, тэрэ басагантай хөөрэлдэжэ байгаа һэнта. Энэш тухайгаа хэлэжэ үгэхэ гэшэбта? Бидэ эдэ хүнүүд тухай ехэ ханаашархашоод байнамди.

- Зүб лэ даа. Ехэл һайн хүнүүд гэшэ аабзат даа. Яана даа гэжэ ханаагүй, намһаа саагуур гээд, бээ абаад ябахагүй зонойл хүнүүд байнат.

- Дөө, тэрэ дороо манайшые шийдхэжэрхи хэ юун байха һэм даа. Тэрэ басаган - Дунзаана энэ хоёртоо ехэл ханаагаа зобоно. Сээ сээр басаган байна даа. Тэрэ залуу хүбүүнтэй ойро дүтэ бололсоо үгыл байһан ха. Хари тэрэ хүбүүниинь Дугар гэнэ гү даа, үдын эдээнэй урда Дунзаание ээрэжэ байлгаад: «Янаш, муушые ханаа наа хана, би шамайе харан са-суугаа дурлашооб, һүниинь унтанагүйб. Ухаан бодолһоом ши гаранагүйш, иимэ дуранай гэнтэ ерэхэдэ, би гэмтэй бэшэ. Ямар хадаа ши намайе дурлуулаабши, мэдэнгүйб. Абьяншни ходо шэхэндэм, дүрэ шарайшни нюдэндэм, бүхы бэшэни зүрхэн соом багташоод байдаг. Би 25-тайб, бүхы наһаараашые иижэ дурлажа үзөөгүйб. «Үгы» гээд, өөрһөө намайе түлхэе нааш, үхэшэхэб.

- Иимэ дуран тухайгаа намһаа 4 наһа дүү хүбүүнэй үнэн сэхээ хэлэжэ байхада, энэ шэнэхэн саһан шэнги, түрүүшын бороогой сэлсэгэрхэн дуһал шэнги зүрхэнэй дүһалые газарта унагаангүй, альган дээрээ тодожо абаагүй наа, оройдлоол түүхэй мяхан болоно гүб, - гээд, Дунзаана уйлашоо һэн, бишые нёлбоһо аршажа байжа: «Милая, все удит-ся», - гээ һэм. Иимэ мэдээтэй, мэдээгүй ябаһан үедэнь Дугарые гэмнэжэ болохо аал? Би милицин отделени ошожо, эдэ бүгэдые хэлэхэ ханаатайб. Иимэ ехэ дуранай хуби заяан заабол шэнэхэн саһаар, түрүүшын бороогой дуһалаар үзэгдөөд, газарта унахагүй, мүн лэ иимэ дуранай халуун сагаан альган дээрэ хайлаад, гүн тайгаһаа бууһан аршаан шэнгээр зүрхэнэй эм дом болон, таглааригүйхэн зүрхэндэ бэшэ юушые хэрэггүй гэһэн Мария Ивановнагай дүн гаргаһан үгын хойто тээ ондоо үгэ юун байба гэшэб?! Детектив-Дымба бидэ хоёрто арсаан үгы гээд лэ, ехэ сэг табижархые даа.

- Иигээд тус ажалаа дүүргэһэн дээрэ тоолоод, амаралтын бэшэ хадаа бусахые бодохол даа.

- Тийхэ, тийхэ. Шэтэ руу үдэр бури автобус ябажал байна ха юм. Улаан-Үдээ үдэшин поезддо һуугаад лэ, үглөөгүүр түрэл хотоёо хуршоод, нилээн эсэгдэбэ даа гэлдэн байхабди.

- Юу эсэбди гэхэ хүмши? Нэ, одоолшые даа, ши бидэ хоёр юу хэндэндэ эсэхэ болонбибди даа?

- Тэнэг юумэ бү хэлэл даа. Энэ үнгэрһэн детективтэш ши бидэ хоёрһоо үлүүгээр зобоһон хүн байхагүй. Тэрэ «тайзан» дээрэ байгша гурбанайш мүнөө «шатар» табижа байхань - нохойн наадан ааб даа. Дүүжэн дээрэ һуугаад, нэгэ тэнгэри өөдэ хийдэжэ, нэгэ газар руу мухаряад абаһанаа жаргал гэжэ бодохо.

Хориин хатадта зориулагдан гэжээ

- Бэрсээсэ эдюулээд байхадаа, баһа нохойн наадан гү?

- Өө, энэш инаг дура эдлэжэ шадаха хүнэй наадан ааб даа.

- Шинии урда орохогүйш. Шинии ама таглахын түлөө нилээн ехэхэн таглаари хэрэгтэй юм хаш.

- Гоё-гоё үгөөр наадахаа болиёо даа. Түргэхэн гэр гэртээ хүрөөд лэ, өөһэдынгөө «дурануудтай» шатар табихамнай үлөөд байна.

- Ши бидэ хоёрой шатар байгаа юм ааб даа. Тийһээ тиитэрээ нилээн гайтайхан лэ «шатар» табилга харабалди даа. Юрэдөө, энэ мэтын «шатарай» удаа тархаа гээдэггүй гэгшш? Мэдэнгүйб даа. Минии ханахада, детектив, ши бидэ хоёр дутуу эдигһэн шоно шэнги «һэеые» орхёод бусахаа байна бэшэ гүбди? Тэрэ Намтар, тэрэ Дугар - эдэнэй хуби заяан үшөөл шийдхэгдэлгүй гэжэ хананам.

- Мүн баһа шам шэнги хүнүүд байһан аад, эдэ гурбанай хуби заяагаар ханаашархабалынь, эдэндэ «хожом» гэжэ үгэ байна ха юм.

- Хаана-хээээ? Эдэ гурбаяа хаанаһаа олохо юмши?

- Детектив-Дымба, шинии олоогүйдэ хэн олохо юм?

- Үзөөрийш, олдохол байха.

- Намайгаа дан дээгүүр бү сэгнэл даа. Нээрээ, шунал-хорхой гэшэ байхадаа, гол үһа руушые дэбхэрхэш. Юун унтажа хэбтэбэ гэшэбши, - үргэлэ нойроо алдаад, нээрээгээ, һобинтошохош. Мүнөө, минии ханахада, ехэл һонин мурдлэгэ хэжэ ябаһанаа ерэхэдэ гэжэ ханаха байнаб. Детектив гэшээш заал наа алалсаантай холбоотой бэшэ ха юм.

Юрэнхыдөө хара юумые сагаан болгожо гаргаха. Худалые үнэн болгохо, хуурмагые үгы хэхэ гэлэн лэ, ехэл һайн ханаха байдал тогтоохо гэһэн гүн гүнзэгы удхатай ажал ха юм даа. Иимэ ажал хэжэ ябахадаа, өөрыгөө яагша аабиб гэжэ ханаагүйш; буудалдаха сагай болоо наа - буудалдахаш, алалсаха сагай болоо наа - алалсаха.

Тийхэдэ манай буряад яһатан- Буддын шажантан хүниие алахагүй гэһэн хуулитай ха юмбибди даа. Тиймһээ манайш эндэ алалсан огто шахуу үгы байһанаа саг хубилжа, муу, һайшуул бии болоод, эндэ, тэндэ алалсан болобо гэһэн абьяан дуулдадаг болоо ха юм даа.

- Тийһээ тиитэрээ, буряадүүд хү алаба гэһэн абьяан дуулдасагүй бэшэ гү?

- Юу хэлэхэ юм, тийгээгүй гэжэ яашые хэлэжэ болохогүй байдаг. Саг муудбал, элдэб муу юумэ абаад лэ ерэхэ болохо. Зарим хүнүүд бурханаашые мартажархиха.

- Зай, иигээд лэ энэ хүн амитанда туһатай ажалаа ганзага ниилүүлжэ, саашадаа хоюулханаа хүсөө нэгэдэн, бодол ханалаа хэлсэн, болохотой юумэ бүтээжэ үзэл даа гэжэ абьяасуудаа нэгдэхээл даа.

- Зүб, гараа үгэ, уулзатарая баяртай!

Һүүлдэ дуулдаа һэн даа: Намтар Найданович һүр жабхалангүй болоод, мууда муудаһаар танцаяшые, тамираашые алдажал байна гэжэ... Харин нүгөө хоёр залуунууд тухай, эдэнэй саашанхи ябадал тухай хэды һонирхошые наа, юуншые дуулдаагүй. Ябан дуулдажашые магадгүй, найдал байнал гэшэ.

Цырен-Дулма ДОНДОКОВА.

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

00.30 "КИНО В ДЕТАЛЯХ" (16+)
01.45 "ХОЧУ ВЕРИТЬ" (16+)
02.45 Х/Ф "БЛЕФ"
04.35 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

05.45 "ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА. ОБЗОР"
06.15 "ДИКИЙ МИР" (0+)
АТВ
06.30, 08.45, 14.15, 17.10 "БУРЯДААР ДУУГАРАЯЛ". УРОКИ БУРЯТСКОГО ЯЗЫКА (6+)

18.30 "НИТЬ" (16+)
19.00, 20.00, 21.00, 22.30, 00.00, 01.00 "НОВОСТИ АТВ" (16+)
19.30, 22.00, 23.30 "СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ" (12+)

ФЕЛЬКИ" (18+)
01.00 Х/Ф "ЖИВОЙ" (16+)
03.00 Х/Ф "ГОРЯЧИЙ СНЕГ" (12+)
05.45 Х/Ф "ЧЕТЫРЕ ТАКСИСТА И СОБАКА-2" (12+)

РТР-СПОРТ

12.00 "ПАНОРАМА ДНЯ. LIVE"
13.25, 05.10 Т/С "ЗАПИСКИ ЭКСПЕДИТОРА ТАЙНОЙ КАНЦЕЛЯРИИ-2" (16+)

ПЕРЕЦ

06.00, 05.15 М/Ф (0+)
06.10 Х/Ф "ЧЕТЫРЕ ТАКСИСТА И СОБАКА" (0+)

НТВ

07.00 "НТВ УТРОМ"
09.10 "ДО СУДА" (16+)
10.10, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА" (16+)

23.30 "СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ" (16+)
01.30 НОЧНОЙ КАНАЛ АТВ (16+)

ПЕРЕЦ

06.00 Х/Ф "ЧЕТЫРЕ ТАКСИСТА И СОБАКА-2" (12+)
08.30 "Д/С "ЖИЗНЬ ПОСЛЕ ЛЮДЕЙ"
09.30, 19.30 Т/С "АГЕНТ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ-4" (16+)

РТР-СПОРТ

12.00 "ПАНОРАМА ДНЯ. LIVE"
13.25, 05.10 Т/С "ЗАПИСКИ ЭКСПЕДИТОРА ТАЙНОЙ КАНЦЕЛЯРИИ-2" (16+)

АТВ

06.00, 07.00, 08.00, 09.00, 11.00, 12.00, 19.00, 20.00, 21.00, 22.30, 00.00, 01.00 "НОВОСТИ АТВ" (16+)

Четверг, 6

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"

22.00 Т/С "СЫН ЗА ОТЦА" (16+)
01.45 Д/Ф "ЗАБЫТЫЙ ВОЖДЬ. АЛЕКСАНДР КЕРЕНСКИЙ" (12+)

13.05 Х/Ф "ОДИНОКИМ ПРЕДОСТАВЛЯЕТСЯ ОБЩЕЖИТИЕ" (12+)
14.45 "ТАЙНЫ ЕДЫ" (16+)

07.00 "НТВ УТРОМ"
09.10 "ДО СУДА" (16+)
10.10, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА" (16+)

РОССИЯ 1

06.00 "УТРО РОССИИ"
10.00 Д/Ф "ПАЗАРИТЫ. БИТВА ЗА ТЕЛО" (12+)

06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

Пятница, 7

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10, 06.05 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"

17.00 Т/С "ПОКА СТАНИЦА СПИТ" (12+)
18.30 Т/С "КАМЕНСКАЯ" (12+)

11.05, 15.05 Т/С "ГОВОРИТ ПОЛИЦИЯ" (16+)
12.05, 16.05 Т/С "ГОСПОЖА ГОРНИЧНАЯ" (16+)

РОССИЯ 1

06.00 "УТРО РОССИИ"
09.55 "МУСУЛЬМАНЕ"
10.10 Д/Ф "ВОСХОД ПОБЕДЫ. РАЗГРОМ ГЕРМАНСКИХ СОЮЗНИКОВ" (12+)

06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

ПЕРЕЦ

06.00, 04.30 М/Ф (0+)
06.50, 03.00 Х/Ф "РУССКИЙ БИЗНЕС" (0+)

АТВ

06.00, 07.00, 08.00, 09.00, 11.00, 12.00, 19.00, 20.00, 21.00, 22.30, 00.00, 01.00 "НОВОСТИ АТВ" (16+)

РТР-СПОРТ

12.00 "ПАНОРАМА ДНЯ. LIVE"
13.25, 05.05 Т/С "ЗАПИСКИ ЭКСПЕДИТОРА ТАЙНОЙ КАНЦЕЛЯРИИ-2" (16+)

НТВ

07.00 "НТВ УТРОМ"
09.10 "ДО СУДА" (16+)

Суббота, 8

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.35, 07.10, 14.10 "В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)
 07.00, 11.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
 07.35 Х/Ф "ЗА ДВУМЯ ЗАЙЦАМИ"
 09.00 "ИГРАЙ, ГАРМОНЬ ЛЮБИМАЯ!"
 09.45 М/С "СМЕШАРИКИ. НОВЫЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ"
 10.00 "УМНИЦЫ И УМНИКИ" (12+)
 10.45 "СЛОВО ПАСТЫРЯ"
 11.15 Д/Ф "ВСЕМ МИРОМ". НОВОСЕЛЬЕ"
 12.15 "СМАК" (12+)
 13.15 "ИДЕАЛЬНЫЙ РЕМОНТ"
 15.30, 16.15 "ГОЛОС" (12+)
 17.55 "КТО ХОЧЕТ СТАТЬ МИЛЛИОНЕРОМ?"
 19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ
 19.15 ЛЕДНИКОВЫЙ ПЕРИОД
 22.00 "ВРЕМЯ"
 22.30 "СЕГОДНЯ ВЕЧЕРОМ" (16+)
 00.10 Х/Ф "ПРИНЦЕССА МОНАКО" (16+)
 02.00 Х/Ф "ШАЛЬНЫЕ ДЕНЬГИ: РОСКОШНАЯ ЖИЗНЬ" (18+)
 04.20 Х/Ф "ЛЮБОВЬ ВНЕ ПРАВИЛ" (16+)
 06.25 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"

РОССИЯ 1

05.35 Х/Ф "САМЫЙ ПОСЛЕДНИЙ ДЕНЬ"
 07.35 "СЕЛЬСКОЕ УТРО"
 08.05 "ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ"
 09.00, 12.00, 15.00 ВЕСТИ
 09.10, 12.10, 15.20 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ.
 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
 09.20 "ВОЕННАЯ ПРОГРАММА"
 09.50 "ПЛАНЕТА СОБАК"
 10.25 "СУББОТНИК"
 11.05 "МАСТЕРА". "РЕДКИЕ ЛЮДИ" (12+)
 12.20 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
 12.55 "ЧЕСТНЫЙ ДЕТЕКТИВ" (16+)
 13.25, 15.30 Х/Ф "НЕ ОТПУСКАЙ МЕНЯ" (12+)
 17.10 "СУББОТНИЙ ВЕЧЕР"
 19.05 Х/Ф "ПОЛЦАРСТВА ЗА ЛЮБОВЬ" (12+)
 21.00 "ВЕСТИ В СУББОТУ"
 21.45 Х/Ф "СОН КАК ЖИЗНЬ" (12+)
 01.35 Х/Ф "ЖИЛА-БЫЛА ЛЮБОВЬ" (12+)

ТНТ

07.00, 08.45 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
 07.30 М/Ф "ДНЕВНИК БАРБИ" (6+)
 09.15 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
 09.30 "МУНГЭН СЭРГЭ" (12+)
 09.45 "АФИША" (16+). ПОГОДА
 10.00 "ДВА С ПОЛОВИНОЙ ПОВАРА"
 10.30 "ФЭШН ТЕРАПИЯ"
 11.00 "ШКОЛА РЕМОНТА"
 12.00 "КОМЕДИ-КЛАБ". ЛУЧШЕЕ
 12.30 "ТАКОЕ КИНО!" (16+)
 13.00, 20.00 "БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ"
 14.30 "COMEDI WOMEN"
 15.30 "КОМЕДИ-КЛАБ" (16+)
 16.30 Х/Ф "ВЕЛИКИЙ ГЭТСБИ" (16+)
 19.30 "ВЕЧЕРНИЙ МИКРОФОН-3" (16+)
 21.30 "ТАНЦЫ" (16+)
 23.30 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+). ПОГОДА
 00.30 "ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА" (16+)
 01.00 "ТАКОЕ КИНО!" (16+)
 01.30 Х/Ф "ОХОТНИКИ НА ДЕМОНОВ" (16+)

ТИВИКОМ

06.00 "ТАЙНЫ ТЕЛА" (16+). ЗУРХАЙ
 06.30, 09.30 "НОВОСТИ ДНЯ" (16+)
 07.00, 09.00 "В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
 07.30 Д/Ф "ДЕЛО ВАШЕ" (16+)
 08.00, 11.00 "НОВОСТИ ДНЯ" (16+). ЗУРХАЙ
 08.30 М/Ф (6+)
 10.00 "ЖЕСТОКИЕ ТАЙНЫ ПРОШЛОГО" (16+). ЗУРХАЙ
 10.30 "ДВОЕ НА КУХНЕ, НЕ СЧИТАЯ КОТА" (16+)
 11.30 "ДЕШЕВО И СЕРДИТО" (16+)
 12.10 Т/С "ГРОМОВЫ. ДОМ НАДЕЖДЫ" (16+)
 15.20 "РАДАР-СПОРТ" (16+). ЗУРХАЙ
 15.10 "КАКИЕ НАШИ ГОДЫ" (16+)
 17.05 М/С "САЛАДИН" (12+)
 17.30 Д/Ф "СКРОМНОЕ ОБЯЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ" (16+)
 18.00 "ЭКСТРАСЕНСЫ-ДЕТЕКТИВЫ" (16+)
 19.00 "ДВОЕ НА КУХНЕ, НЕ СЧИТАЯ

КОТА" (16+). ЗУРХАЙ
 19.30 "ВКУСНО" (12+)
 20.00 Т/С "КРАСНАЯ ВДОВА" (16+)
 21.00 Х/Ф "ДЕНЬ ПОБЕДЫ" (16+)
 22.30 Х/Ф "БОЕЦ" (16+)
 00.40 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКО-МЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

08.00, 08.30, 11.05, 16.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.20, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
 06.00 М/Ф "КАРТИНКИ С ВЫСТАВКИ", "ЧУЖИЕ СЛЕДЫ", "МЫ С ДЖЕККОМ", "КАК УТЁНОК-МУЗЫКАНТ СТАЛ ФУТБОЛИСТОМ", "СНЕГОВИК-ПОЧТОВИК" (0+)
 07.10 М/С "ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО"
 07.30 М/С "РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО ДРУЗЬЯ"
 08.05 М/С "МАКС СТИЛ"
 08.30, 16.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
 09.00 М/С "СМЕШАРИКИ"
 09.15 М/С "ТОМ И ДЖЕРРИ"
 09.30 "ОТКРОЙТЕ! К ВАМ ГОСТИ" (16+)
 10.00 М/Ф "СМЫВАЙСЯ" (0+)
 11.30, 23.45 Х/Ф "НОВЫЕ РОБИНЗОНЫ"
 13.25 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ" (16+)
 19.20 Х/Ф "ДВОЕ: Я И МОЯ ТЕНЬ"
 21.20 Х/Ф "ЛОВУШКА ДЛЯ РОДИТЕЛЕЙ"
 01.40 М/Ф "ЛЕСНАЯ БРАТВА" (12+)
 03.10 "НЕ МОЖЕТ БЫТЬ!" (16+)
 04.00 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

06.35 "ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ"
 08.25 "СМОТР" (0+)
 09.00, 11.00, 14.00, 17.00 "СЕГОДНЯ"
 09.15 ЛОТЕРЕЯ "ЗОЛОТОЙ КЛЮЧ" (0+)
 09.45 "МЕДИЦИНСКИЕ ТАЙНЫ" (16+)
 10.25 "ГОТОВИМ С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ" (0+)
 11.20 "ГЛАВНАЯ ДОРОГА" (16+)
 11.55 "КУЛИНАРНЫЙ ПОЕДИНОК" (0+)
 13.00 "КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС" (0+)
 14.25 "Я ХУДЕЮ" (16+)

15.30 "ПОЕДЕМ, ПОЕДИМ!" (0+)
 16.05 "СВОЯ ИГРА" (0+)
 17.15 "ПРОФЕССИЯ - РЕПОРТЕР" (16+)
 18.00 "КОНТРОЛЬНЫЙ ЗВОНОК" (16+)
 19.00 "СЛЕДСТВИЕ ВЕЛИ" (16+)
 20.00 "ЦЕНТРАЛЬНОЕ ТЕЛЕВИДЕНИЕ" С ВАДИМОМ ТАКМЕНЕВЫМ
 21.00 "НОВЫЕ РУССКИЕ СЕНСАЦИИ" (16+)
 22.00 "ТЫ НЕ ПОВЕРИШЬ!" (16+)
 23.00 "ХОЧУ К МЕЛАДЗЕ" (16+)
 00.55 "МУЖСКОЕ ДОСТОИНСТВО" (18+)
 01.30 Т/С "ДОЗНАВАТЕЛЬ" (16+)
 03.20 "ДИКИЙ МИР" (0+)
 04.15 Т/С "ГОНЧИЕ" (16+)
 06.05 Т/С "СУПРУГИ" (16+)

АТВ

06.00, 07.00, 08.00, 09.00, 12.00 "НОВОСТИ АТВ" (16+)
 06.30 "МЕТОД И МУДРОСТЬ" (16+)
 07.30, 09.30, 12.30 "СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ" (12+)
 08.30, 10.40, 17.10, 00.10 "МЕТОД И МУДРОСТЬ" (12+)
 09.25, 13.00, 15.35, 17.05, 18.20, 20.30, 00.00 "НЕДВИЖИМОСТЬ БУРЯТИИ" (12+)
 10.00 "В ТРЕНДЕ" (12+)
 10.10, 13.10, 16.55, 18.30, 20.15 "КУЛЬТУРНАЯ ВИЗА" (12+)
 10.20, 15.25, 19.35, 23.30 "ЖИЗНЬ НА ВЫБОР" (16+)
 10.30, 20.40, 23.50 "ЖУИ С НИМ" (16+)
 11.05 "НИТЬ" (12+)
 11.30, 19.05, 00.35 "ОТКРЫТЫЙ ЭФИР" (16+)
 11.55, 18.25 "ХИП-ХОП НА ЗАКУСКУ" (16+)
 13.20, 16.40, 20.00, 23.10, 01.00 "В ТРЕНДЕ" (16+)
 13.40 "ВЕРШИНЫ АЛЬП" (12+)
 14.45 "КУЛЬТУРНАЯ ВИЗА" (16+)
 15.00 "В МИРЕ ДОМАШНИХ ЖИВОТНЫХ" (12+)
 15.45 "БУРЯДААР ДУУГАРАЯЛ". УРОКИ БУРЯТСКОГО ЯЗЫКА (6+)
 16.10 Д/Ф "ОТКРЫТЫЙ ЭФИР" (12+)
 17.30 "БИЗНЕС-СЕКРЕТЫ С ОЛЕГОМ ТИНЬКОВЫМ" (16+)
 18.40 "НИТЬ" (16+)
 19.50 "БУРЯДААР ДУУГАРАЯЛ" (16+)
 21.00 "НЕБЕСНЫЙ ФОРСАЖ" (16+)
 01.10 НОЧНОЙ КАНАЛ АТВ (16+)

ПЕРЕЦ

06.00, 05.30 М/Ф (0+)
 06.40, 02.00 Х/Ф "ОСЕННИЙ МАРАФОН" (12+)
 08.40, 04.00 Х/Ф "МОЙ МУЖ - ИНОПЛАНЕТАНИН" (16+)
 10.20 Х/Ф "ИНТЕРДЕВОЧКА" (16+)
 13.30 Т/С "ДАЛЬНОБОЙЩИКИ" (0+)
 14.30 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)
 15.30 Т/С "ДАЛЬНОБОЙЩИКИ" (12+)
 19.50 Х/Ф "ОТРЯД ОСОБОГО НАЗНАЧЕНИЯ" (16+)
 22.00 "МАШИНА" (16+)
 23.00 "+100500" (18+)
 23.30 "МОЯ РАССЕЯ" (18+)
 00.00 "СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ" (18+)
 01.00 Т/С "НАСЛАЖДЕНИЕ-2" (18+)

РТР СПОРТ

12.00 "ПАНОРАМА ДНЯ. LIVE"
 13.10 "ДИАЛОГИ О РЫБАЛКЕ"
 13.40 "В МИРЕ ЖИВОТНЫХ"
 14.10 Т/С "БАЙКИ МИТЯЯ" (16+)
 16.45, 17.05 "БОЛЬШОЙ СПОРТ" "24 КАДРА" (16+)
 17.35 "ТРОН"
 18.05 Х/Ф "НЕВЫПОЛНИМОЕ ЗАДАНИЕ" (16+)
 20.30 "ДУЭЛЬ"
 21.55 ХОККЕЙ. РОССИЯ - ФИНЛЯНДИЯ. ЕВРОТУР. "КУБОК КАРЬЯЛА". ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ ИЗ ФИНЛЯНДИИ
 00.15 ПЛЯЖНЫЙ ФУТБОЛ. ИНТЕРКОНТИНЕНТАЛЬНЫЙ КУБОК. ФИНАЛ. ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ ИЗ ОАЭ
 01.05 ФОРМУЛА-1. ГРАН-ПРИ БРАЗИЛИИ. КВАЛИФИКАЦИЯ
 02.40 Х/Ф "ПАРАГРАФ 78: ФИЛЬМ ПЕРВЫЙ" (16+)
 04.25 "ТАНКОВЫЙ БИАТЛОН"
 06.25 ФИГУРНОЕ КАТАНИЕ. ГРАН-ПРИ КИТАЯ. ПРОИЗВОЛЬНАЯ ПРОГРАММА
 09.30 "НА ПРЕДЕЛЕ" (16+)
 10.00 "ЭКСПЕРИМЕНТЫ"
 10.30 ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ БОКС. Д. МИХАЙЛЕНКО (РОССИЯ) - Р. КРУС В. ЛЕПИХИН (РОССИЯ) - Д. ДЖУНИОР (БРАЗИЛИЯ). ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ ИЗ США

Воскресенье, 9

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
 07.10 Х/Ф "ЛЫСЫЙ НЯНЬКА: СПЕЦЗАДАНИЕ"
 09.10 "СЛУЖУ ОТЧИЗНЕ!"
 09.45 М/С "СМЕШАРИКИ. ПИН-КОД"
 09.55 "ЗДОРОВЬЕ" (16+)
 11.15 "НЕПУТЕВЫЕ ЗАМЕТКИ" (12+)
 11.35 "ПОКА ВСЕ ДОМА"
 12.25 "ФАЗЕНДА"
 13.15 Д/Ф "АЛЕКСАНДРА ПАХМУТОВА. "СВЕТИТ НЕЗНАКОМАЯ ЗВЕЗДА" (12+)
 14.15 "ДОСТОЯНИЕ РЕСПУБЛИКИ". К ЮБИЛЕЮ АЛЕКСАНДРЫ ПАХМУТОВОЙ
 16.25 "ЧЕРНО-БЕЛОЕ" (16+)
 17.30 БОЛЬШИЕ ГОНКИ (12+)
 19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ
 19.20 Д/Ф "СВОИМИ ГЛАЗАМИ" (16+)
 19.50 "ТЕАТР ЭСТРАДЫ" (16+)
 22.00 ВОСКРЕСНОЕ "ВРЕМЯ"
 23.30 "ТОЛСТОЙ. ВОСКРЕСЕНЬЕ" (16+)
 00.30 БОКС. С. КОВАЛЕВ - Б. ХОПКИНС. БОЙ ЗА ТИТУЛ ЧЕМПИОНА МИРА (12+)
 01.30 Х/Ф "РОЖДЕННЫЙ ЧЕТВЕРТОГО ИЮЛЯ" (16+)
 04.10 "В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)
 05.20 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"

РОССИЯ 1

06.35 Х/Ф "ЧЕЛОВЕК, КОТОРЫЙ СОМНЕВАЕТСЯ"
 08.20 "ВСЯ РОССИЯ"
 08.35 "САМ СЕБЕ РЕЖИССЕР"
 09.25 "СМЕХОПАНОРАМА"
 09.55 "УТРЕННЯЯ ПОЧТА"
 10.30 "СТО К ОДНОМУ"
 11.20 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ". "СОБЫТИЯ НЕДЕЛИ"
 12.00, 15.00 ВЕСТИ
 12.10 "РОССИЯ. ГЕНИЙ МЕСТА" (12+)
 13.10 Х/Ф "ЖЕНИХ" (12+)

15.20 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
 15.30 "СМЕЯТЬСЯ РАЗРЕШАЕТСЯ"
 17.20 Х/Ф "СВОДНАЯ СЕСТРА" (12+)
 21.00 ВЕСТИ НЕДЕЛИ
 23.00 "ВОСКРЕСНЫЙ ВЕЧЕР С ВАДИМОМ СОЛОВЬЕВЫМ" (12+)
 00.50 "Я СМОГУ" (12+)

ТНТ

07.00 Х/Ф "ЛЕТАЮЩИЙ КОРАБЛЬ" (12+)
 08.05 Х/Ф "ТАЙНА МУНАКРА" (12+)
 09.45 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
 10.00 "ШКОЛА РЕМОНТА" (16+). ПОГОДА
 11.00 "ВЕЧЕРНИЙ МИКРОФОН-3" (16+)
 11.30 "БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ"
 11.45 "ДО И ПОСЛЕ" (12+)
 12.00 Х/Ф "ВЕЛИКИЙ ГЭТСБИ" (16+)
 14.50 "COMEDI БАТТЛ". СУПЕРСЕЗОН (16+)
 15.50, 22.00 "STAND UP" (16+)
 16.50, 19.30 "КОМЕДИ-КЛАБ". ЛУЧШЕЕ
 19.15 "МУНГЭН СЭРГЭ" (12+). ПОГОДА
 20.00 "КОМЕДИ-КЛАБ" (16+)
 21.00 "ОДНАЖДЫ В РОССИИ"
 23.00 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+). ПОГОДА
 00.00 "ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА" (16+)
 01.00 "ТНТ-СИУВ"
 01.05 Х/Ф "МОЙ ПРИДУРОЧНЫЙ БРАТ" (16+)

ТИВИКОМ

06.05 Д/Ф "ГЕРОИ БОЛЬШОЙ ПЕРЕМЕНЫ" (16+)
 07.00 "РАДАР-СПОРТ" (6+). ЗУРХАЙ
 07.30 "ДЕШЕВО И СЕРДИТО" (16+)
 08.00, 10.00 "ВКУСНО" (12+). ЗУРХАЙ
 08.30 "ЖЕСТОКИЕ ТАЙНЫ ПРОШЛОГО" (16+)
 09.00 М/Ф (6+). ЗУРХАЙ (6+)
 09.45 "ЛИЧНАЯ ЖИЗНЬ ВЕЩЕЙ" (6+)

10.30 "СТИЛИСТИКА" (16+)
 11.00 "УТУМАТА" (16+). ЗУРХАЙ
 11.30 "ДЕЛО ВАШЕ" (16+)
 12.00 "ШКОЛЬНОЕ ТВ" (6+)
 12.30 Х/Ф "ОДИНОКИМ ПРЕДОСТАВЛЯЕТСЯ ОБЩЕЖИТИЕ" (12+)
 14.15 "ТАЙНЫ ЕДЫ" (16+)
 14.30 "БОЛЕРО". ТАНЦЕВАЛЬНОЕ ШОУ (16+)
 16.20 "ВАШЕ ПРАВО" (16+)
 16.50 М/Ф (6+)
 17.00 М/С "САЛАДИН" (12+)
 17.30 Д/Ф "СКРОМНОЕ ОБЯЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ" (16+)
 18.00 "ЭКСТРАСЕНСЫ-ДЕТЕКТИВЫ"
 19.00 "СТИЛИСТИКА" (16+). ЗУРХАЙ
 19.30 "ЕВРОМАКС". "ОКНО В ЕВРОПУ" (16+)
 20.00 Т/С "КРАСНАЯ ВДОВА" (16+)
 21.00 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-РУССКИ-5" (16+). ЗУРХАЙ
 23.40 Х/Ф "ПОРОЧНАЯ СТРАСТЬ" (16+)
 01.30 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКО-МЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

06.00, 08.30, 08.50, 11.05 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
 06.00 М/Ф "ХРАБРЫЙ ЗАЯЦ", "САМЫЙ БОЛЬШОЙ ДРУГ", "ЖИХАРКА", "ЗАВЕТНАЯ МЕЧТА", "ПТИЧКА ТАРИ" (0+)
 07.10 М/С "ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО"
 07.30 М/С "РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО ДРУЗЬЯ"
 08.05 М/С "МАКС СТИЛ"
 08.30, 16.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
 09.00 М/Ф "ЛЕСНАЯ БРАТВА" (12+)
 10.30, 00.05 М/Ф "ПОДВОДНАЯ БРАТВА" (12+)
 12.00 "УСПЕТЬ ЗА 24 ЧАСА". РЕАЛИТИ-ШОУ (16+)
 13.00, 22.05 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ" (16+)
 17.30 Х/Ф "ДВОЕ: Я И МОЯ ТЕНЬ"
 19.30 Х/Ф "ХРОНИКИ НАРНИИ" (0+)
 23.05 "БОЛЬШОЙ ВОПРОС" (16+)
 01.40 "ХОЧУ ВЕРИТЬ" (16+)
 03.10 "НЕ МОЖЕТ БЫТЬ!" (16+)
 04.00 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.05 "ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ"
 09.00, 11.00, 14.00, 17.00 "СЕГОДНЯ"
 09.15 "РУССКОЕ ЛОТО ПЛЮС" (0+)
 09.50 "ХОРОШО ТАМ, ГДЕ МЫ ЕСТЬ!" (0+)
 10.25 "ЕДИМ ДОМА" (0+)
 11.20 "ПЕРВАЯ ПЕРЕДАЧА" (16+)
 12.00 "ЧУДО ТЕХНИКИ" (12+)

12.50 "ДАЧНЫЙ ОТВЕТ" (0+)
 14.20 Х/Ф "СЛУЖУ ОТЕЧЕСТВУ!" (16+)
 16.30, 17.15 Т/С "МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ. СМЕРЧ" (16+)
 19.00 "ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ. ОБЗОР ЗА НЕДЕЛЮ"
 20.00 "СЕГОДНЯ. ИТОГОВАЯ ПРОГРАММА" С КИРИЛЛОМ ПОЗДНЯКОВЫМ
 21.10 Х/Ф "ОДНИМ МЕНЬШЕ" (16+)
 23.30, 02.30 Т/С "ДОЗНАВАТЕЛЬ" (16+)
 00.20 СОГАЗ. "ДИНАМО" - ЦСКА. ЧЕМПИОНАТ РОССИИ ПО ФУТБОЛУ 2014 Г. - 2015 Г.
 03.25 "Д/С "ДЕЛО ТЕМНОЕ"
 04.15 Т/С "ГОНЧИЕ" (16+)
 06.05 Т/С "СУПРУГИ" (16+)

АТВ

07.00 М/Ф (6+) (6+)
 07.45, 11.00, 20.30, 01.15 "ЖИЗНЬ НА ВЫБОР" (16+)
 08.00, 11.30 "КУЛЬТУРНАЯ ВИЗА" (16+)
 08.15, 10.45, 15.20, 17.25, 20.10, 00.30 "ЖУИ С НИМ" (16+)
 08.30, 16.10, 19.30 "НИТЬ" (16+)
 09.00, 11.10, 18.30 "МЕТОД И МУДРОСТЬ" (12+)
 09.30, 17.00 "БУРЯДААР ДУУГАРАЯЛ". УРОКИ БУРЯТСКОГО ЯЗЫКА (6+)
 10.00, 12.30, 19.00, 00.00 "ОТКРЫТЫЙ ЭФИР" (16+)
 10.30, 15.30, 16.40, 20.00, 23.30, 01.00 "В ТРЕНДЕ" (16+)
 10.50, 13.00, 16.00, 18.20, 20.20, 23.45 "НЕДВИЖИМОСТЬ БУРЯТИИ" (12+)
 11.40 "БИЗНЕС-СЕКРЕТЫ С ОЛЕГОМ ТИНЬКОВЫМ" (16+)
 13.05 "НЕБЕСНЫЙ ФОРСАЖ" (16+)
 15.45, 23.00, 00.50 "КУЛЬТУРНАЯ ВИЗА" (12+)
 17.35 Т/С "БИЗНЕС-СЕКРЕТЫ С ОЛЕГОМ ТИНЬКОВЫМ"
 19.55 "ХИП-ХОП НА ЗАКУСКУ" (16+)
 20.20 "ГАРДЕМАРИНЫ, ВПЕРЕД" (16+)

00.40 "МЕТОД И МУДРОСТЬ" (16+)
 01.30 НОЧНОЙ КАНАЛ АТВ (16+)

ПЕРЕЦ

06.00 Х/Ф "ИНТЕРДЕВОЧКА" (16+)
 09.00 Т/С "ДАЛЬНОБОЙЩИКИ" (0+)
 15.45 Х/Ф "ОТРЯД ОСОБОГО НАЗНАЧЕНИЯ" (16+)
 18.00, 02.00 Х/Ф "ОХОТНИКИ ЗА РАЗУМОМ" (16+)
 20.00, 22.00 "МАШИНА" (16+)
 23.00 "+100500" (18+)
 23.30 "МОЯ РАССЕЯ" (18+)
 00.00 "СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ" (18+)
 01.00 Т/С "НАСЛАЖДЕНИЕ-2" (18+)
 04.00 Х/Ф "ТИХОЕ СЛЕДСТВИЕ" (16+)
 05.30 М/Ф (0+)

РТР СПОРТ

13.00 "ПАНОРАМА ДНЯ. LIVE"
 14.15 "МОЯ РЫБАЛКА"
 15.00 "ТАНКОВЫЙ БИАТЛОН"
 17.00 "ПОЛИГОН"
 17.30, 23.20 "БОЛЬШОЙ СПОРТ"
 17.55 ХОККЕЙ. РОССИЯ - ЧЕХИЯ. ЕВРОТУР. "КУБОК КАРЬЯЛА". ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ ИЗ ФИНЛЯНДИИ
 20.15 Х/Ф "ПИРАММИДА" (16+)
 22.20 "ОСНОВНОЙ ЭЛЕМЕНТ"
 23.45 ФОРМУЛА-1. ГРАН-ПРИ БРАЗИЛИИ. ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ
 02.15, 10.10 Х/Ф "ПАРАГРАФ 78: ФИЛЬМ ВТОРОЙ" (16+)
 04.00 "БОЛЬШОЙ ФУТБОЛ"
 04.50 ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ БОКС. Д. МИХАЙЛЕНКО (РОССИЯ) - Р. КРУС В. ЛЕПИХИН (РОССИЯ) - Д. ДЖУНИОР (БРАЗИЛИЯ)
 06.35 БАСКЕТБОЛ. "ЛОКОМОТИВ-КУБАНЬ" (КРАСНОДАР) - "ХИМКИ". ЕДИНАЯ ЛИГА ВТБ
 08.30 Х/Ф "ПАРАГРАФ 78: ФИЛЬМ ПЕРВЫЙ" (16+)

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ

В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающему в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

0+ - от 0 до 6 лет
 12+ - от 12 до 16 лет
 16+ - от 16 до 18 лет
 18+ - старше 18 лет

Продаю ж/б кольца. Доставка. Монтаж. Копаем выгребные ямы. Траншеи. Тел.: 65-99-90, 64-62-93.

СТРОИМ ДОМА, ГАРАЖИ, БАНИ.

Качество, гарантия, договор. Тел.: 65-99-90.

Евроремонт. Штукатурка, шпаклевка, обои, укладка кафеля, гипсокартонные конструкции любой сложности, ламинат. Качество, гарантия. Тел.: 40-49-37, 8-902-535-49-37.

БҮГЭДЭ ДЭЛХЭЙН БУРЯАДУУДАЙ ДИКТАНТ

Октябриин 25 - да «Эрдэм - 2014» гэнэн Бүгэдэ буряадай диктантыг дэлхэйн 6 гүрэнүүдтэ, Москва, Санкт-Петербург, Новосибирск, Хабаровск болон бүсэд хотонуудта буряад хэлы мэдэхэ, ямаршые үндэнэ яһатанай түлөөлэгшэд бэшэнэ байна.

Түрүүшынхид энэ акцида Эрхүү можын ажаһуугшад хабаадаба.

Ангара шадарай үндэнэ арадуудай соелой түбэй мэдээсэлээр, Эрхүүгэй гүрэнэй университетэй хэлэ бэшэгэй факультетэй дэргэдэ 47 хүн диктант бэшэбэ.

Нютаг оронойнгоо түүхэ шэнжэлэгшэ, уран зохоолшо, багша, Агын тойрогой хүндэтэ эрхэтэн Бадма-Базар Намсарайн «Талын сэсэгүүд» диктантын текстээр гэнтэ шэлэгдээгүй. Талын сэсэгүүд өөрынгөө хэлые, соелые мартахагүй хүсэлтэй хүнүүдые, ямаршые холын зайе хараадаа абангүй, нэгэдүүлбэ ха юм. Бельги, Турци, Нидерланды болон бүсэд гүрэнүүдтэ Он-лайн аргаар нэгэ доро бэшэнэ байна.

Урид мэдээсэлээр, Эрхүү хото хабаадагшадтай тоогоор гурбадахи болобо. Эндэ оюутад, журналистнар, пенсионернүүд эдэбхитэйгээр суглараа.

Эгээ аха хабаадагша, багшын ажалай ветеран Любовь Барасовна Загдеева байһан.

Агын округоо гарбалтай, бүхы наһаараа буряад хэлэнэй багшаар хүдэлхэн Любовь Барасовнагай ханамжаар, түрэл

хэлээ саашань хүгжөөхын тула имэ проектнүүд хэрэгтэй. Өөһэдэ хэлэн тухай ханаата болоогүй һаамнай, бэшэ хэндэ хамаатайб?

Эхирид - Булагадай аймагай Хабаровск нютагай Эхин классай багша Ульяна Васильевна Баймеева мүн лэ буряад хэлээ дэмжэхээ эндэ ерэбэ. Тэрэ Боохоной багшанарай училищин хүүлээр 25 жэлэй туршада багашуудта түрэл хэлыень заана.

- Мүнөө сагта манай үхибүүд түрэл хэлэн дээрэ хэлэнэгүй. Нэгэ хэды болоод, буряад хэлэн мартагдахаяа байна бшуу. Иимэ гашуудалтай үйлэ хэрэгэй болохогүйн тула хамтадаа оролдохо зэргэтэйбди. Диктант бэшэлгэдэ зорижо ерэбэб. Тэрэнэй эмхидхэгшэдтэ баяраа мэдүүлнэб, ехэ аша тунһатай проект, - гэжэ Ульяна Васильевна хэлэбэ.

Бүгэдэ буряадай диктант бэшэлгэдэ хабаадагшадые хэлэ бэшэгэй болон журналистикын факультетэй декан Марина Ташлыкова, тэрэнэй орлогшо, буряад хэлэ бэшэгэй кафедрый даагша Елена Шаракшинова гэгшэд амаршалжа, саашадаа энэ хэмжээ ябуулга заншалта болохыень хүсэбэ.

Түрэл хэлэн – минии баялиг

Буряад хэлэ бэшэгэй кафедрин доцент, хэлэ бэшэгэй кандидат Арюна Дармаева диктантыг уншаа. Түрэл хэлэн дээрэ өөһэдэ шалгахаяа ерэгшэд, мүн саашадаа имэ хэмжээ ябуулгануудта хабаадажа байхабди гэжэ найдуулаа.

Усть - Орда тосхоной ажаһуугша, ветеринар мэргэжэлтэй Светлана Хаптанова удаадахи энэ акцида округой ажаһуугшад бүри олоороо хабаадажа, округой түбтэ диктант бэшэлгын талмай эмхидхэгдэхэ еһотой гээд тоолоно.

- Ульган һайхан буряад хэлэмни энэ дэлхэйдэ хэзээдэше зэдэлжэ байхын түлөө би өөрынгөө багахан хубитаяа оруулха гэжэ ерэбэб. Диктант бэшэлгэ намда холын хургуулин он жэлнүүдые эжэлүүдгүй һануулба. «Талын сэсэгүүд» минии зүрхэ сэдхэлые уяруулба, түрэл Ярууна

дайдым үзэсхэлэнтэ гое байгааһиде, сэнхир нуурнуудые һануулба, - гээд Светлана Владимировна хэлэбэ.

Уласхоорондын хэмжээнэй акцида эдэ мурнуудай автор хабаадажа, мүн лэ буряад хэлээ дэмжэлсэһэн байна. Иигэжэ

эбтэй эетэйгээр хамтадаа нэгдэжэ, өөрынгөө хэлээ үргэхэ аргатайбди.

Намжилма ЦЫДЕНОВА.
Авторай фото-зураг.

Эрхүү хото.

«Буряадай түрүү хүнүүд» конкурсын «Аламжа Мэргэн Арюун Гоохон хоёр» гэнэн номинацида

ГЭР БУЛЫН ЖАРГАЛ ГЭЭШЭ ЭНЭЛ ДАА!

Хэжэнгын аймагай сэлгээхэн Загаһата нютагтамнай ямаршые ажалаа хэхэдээ, эбтэй эетэйгээр, бэе бээдээ туһалжа, хамһалсажа, дүнгэжэ ябадаг айл бүлэнүүд олон ааб даа. Тэдэнэй нэгэнини шэмхэхэһээ нэгэ мяхатай, шэбэнэхэһээ нэгэ үгэтэй Жамсо Доржиевич, Баярма Николаевна Даржаевтан болоно.

Чисаанын дунда хургуулида бэлдэхэлэй класста 1977 ондо ороод, 10-дахи класс хүрэтэр эдэ хоер суг хамта нуража дүүргээд, үнэр баян 9 үхибүүдэй дундахи - табадахинь болохо Баярма Николаевна Бархалева Улаан-Үдын кооперативна училищин наймаашанай мэргэжэл абаад, нютагаа бусажа, хүлгөөтэ 1990-ээд онуудаар мэргэжэлээрээ нютагайнгаа магазинда хүдэлжэ эхилхэн намтартай.

Жамсо Доржиевич Даржаев түрэл хургуулиа дүүргэжэ, сэрэгэй албанда мордожо, уялгаяа дүүргээд, нютагаа бусажа, хургуулин байханаа найхашаагдаһан, сэбэрхэн, залуухан Баярмагаа наһанайнгаа нүхэр болгохо хүсэлөө бээлүүлээ. Тэрэ сагтаа суг нураһан хубүүд, басагадай, нютагай залуушуулай дунда хүжоу хүлгөөн, түрэ хуримай энеэдэн зугаа дэлгээгдээл нааб даа.

Залуу наһанайнгаа залитай дээрэ Баярма Николаевна Жамсо Доржиевич хоер ухаансар бэрхэ Эржена басагатай, Хоридойн Хүбдүүдэй угые залгуулха Борис хубүүтэй боложо, зоной

зэргэ айлай тоодо ороо һэн. Үри хүүгэдээ үндылгэжэ, хоюуланһан мэргэжэл олгуулжа, ажабайдалай үргэн замда гаргаад, хоюулаа гараа дэлгээгээд хуугаагүй...

2011 ондо Хориин хүүгэдэй реабилитационно түбһөө эхэ эсэгдээ хэрэггүй болоһон хоер жаахан Екатерина басаган Жалсан хубүүн хоерые үргэн абажа, абын анхарал, эжын энхэрэл гээшые эхэ эсэгэһээ холодоһон эдэ аабагархан хоерто түгэс дүүрэн үгэхэ гэжэ шийдэһэн байна. (Айл бүхэн мүнөөнэй сагта хари газарһаа үхибүү үргэжэ абахань, хомор лэ байха). Энэ дэмбэрэлтэ хэрэгшэ, эдэ хоер хөөрхэйнүүдээ Загаһатаа асаржа, хоюулаиень «Одон» гэнэн нютагайнгаа сэсэрлигтэ ябуулжа эхилээ. Эбтэй Даржаевтанай бүлые аймагай захиргаан обёоржо, энэ жэлэй март нарада «Приемная семья года-2014» гэнэн республикын хэмжээндэ үнгэргэгдэһэн мурисөөндэ эльгээгдэжэ, амжалтатайгаар хабаадаад, «Самая интеллектуальная семья» гэнэн дипломдо хүртэһэн байха юм.

Һаяхана октябриин 19-һөө 21 болотор энхэргэн һайхан эжи болохо Баярма Николаевна республикын үргэмэл үхибүүдые үндылгэдэг эжынэрэй тоодо орожо, Москвада «Всероссийский форум приемных семей - 2014» гэнэн хуралдаанда хабаадажа, Россиин олон тоото субъектнүүдһээ 1000 эжынэрэй, абанарай тоодо түрэл республика түлөөлжэ ябаһанаа ерээ. Кремлин ордоной Колонно зал, соо энэ дэмбэрэлтэ үйлэ хэрэг үнгэржэ, Росси гүрэн дотор үргэмэл айлнуудта ушардаг гол асуудалнуудые бүгэдөөрөө зүбшэн хэлсээ.

Эдлэжэ байгаа наһандамнай юрын хундэ, юрын айлда юун хэрэгтэйб даа? Юрын жаргал... Жамсо Доржиевич Баярма Николаевна хоер мүнөө хамта дээрээ 4 һайхан үринэртэй болошонхой, Лайжид, Дарису гэжэ зээ, аша басагадтай, түрэнэн нютаг дээрээ хүндэмүүшэ айлнуудтай тоодо оронхой. Үргэжэ абаһан Екатерина Жалсан хоерынь 2-дохи, 4-дэхи класста Чисаанынгаа дунда хургуулида нурана.

Нютагтайн хүнүүд ямар нэгэн найр нааданай, түрэ хуримай, ойн баярнуудай болоходо, «эдеэн гартай» гэлсүүлдэг Баяр-

ма Николаевнае зорюута гэртээ урижа, эдэе хоолоо бэлдүүлдэг заншалтай. Харин гэрэй эзэн Жамсо Доржиевич олзын хэрэг нээнхэй, газаахи, гэртэй ажаалаа жэншэдгүй хэжэ, еһотойл олоной баабай болонхой.

Эбтэй Даржаевтанай гэр бүлэдэ буянта һайхан хэрэг хэжэ ябаһандань аргагүй ехээр баясаад, элүүр энхэ, дулаахан гуламтадаа аша эзэнэрээ тойруулан, ан-бунхан хуугыт даа гэжэ үрээ!

Цырендолгор БАДМАЦЫРЕНОВА,
багша.

Улаан-Үдэ.

Боро аргын нюусанууд

ҮЛГЫ СООГОО БҮҮБЭЙЛЭН...

ҮРИ ХҮҮГЭДЭЙ ГУЛАМТЫН ЭХИН-ҮЛГЫ

Ганса буряадууд бэшэ, харин бүхы яхатанай арад нялха нарай үхибүүндээ үлгы зохёодог байгаа гэжэ эли. Үхибүүнэй энэ дэлхэй дээрэхи эгээл түрүүшын түшгэлхэ хуури үлгы болоно ха юм даа.

Эхын умайһаа гэнтэ хобхорон, газар дэлхэй сошоон, мундэлэн түрэнэн нялха нарай бүүбэйхэниие тодожо абанан зөөлөхэн гар, амтатайхан сүүтэй эжын хүхэн, зөөлөхэн дулаан үлгы. Эдээнһээ ондоо юун үшөө шухала байхаб даа.

Үлгы гэжэ үгын удха мүнөө сагта эхэ үргэн болоод, нютаг, газар, тоонто гэнэн үгэнүүдэй удхатай нягта холбогдонхой. Үлгы гэхэдэ, үлгөөтэй дүүжэн, бүүбэйлжэ байһан дугы мэтээр ханагдана. Зүб лэ даа. Буряад арад үлгы соо үхибүүгээ үндылгэдэг байгаа. Үлгы хадаа зүүн, баруун, урда хойно талын буряадуудай нютаг аймагуудай илгаагаар элдэб янзын байдаг ха даа. Урданай буряадуудай ажаһууһан гэрэй үнээдэ түмэр сахариг хадаатай байдаг хэн. Энэнь хадаа үлгын үлгэсэ болоно.

Тухайлхата, наһанайнгаа эгээл түрүүшын харануудта гү, али жэлэй туршада үлгы соо бүүбэйлүүлэн унтаһан үхибүүд юрэ орон дээрэ унтаһан үхибүүдһээ номгон байдаг гэжэ ханамаар. Минии нэгэ танил эхэнэр хоёр ондоо абари зантай үхибүүдтэй. Ехэнь байра дээрээ миил байхагүй, ходоол гүйжэ, тэршэлжэ байха, мүнөө томошье болоод байхадаа, ходоол хүлгөөтэй ябадаг, харин багань аалин, даруу номгон, хүлээд гэнэн абари зантай.

- Эдэ юундэ иимэ хоёр ондооб гэхэдэ, энэ ехэмнай бидэнэй оюутан байхада түрэнэн, өөрын ороггүй байхадаа, хоёр зөөлэн стулнуудые ниилүүлээд, дээрэнэ шэрдэгхэн хээд, унтуулдаг байгаабди. Хамтын байрын хабшуу таһаг соо жэлтэй болотороо байгаа ха юм. Харин багамнай хүдөөгэй, угайн-

гаа томо гэр соо, абынгаа үндыһэн үлгы соо аажамхан унтажа үндыгөө. Тиигэжэ үлгын найгаар бүүбэйлүүлэн, номгон, даамай хүн болоо бшуу,- гэжэ тэрэ танилни хэлээ хэн.

Тиимэһээ үхибүүе унтуулха хуури газар саашанхи хүмүүжүүлгын нэгэ шухала арга болоно бэшэ гү?

ҮХИБҮҮНЭЙ УНТАРИ ЗАҢАХА УРДАНАЙ ЗАНШАЛ

Үлгы тухай мэдээсэлнүүдые ёно заншалнуудтай номууд соо бэдэрээб. Агын тойрогой бэлгитэй багша Буда-Ханда Цырендоржиевагай бэшэһэн "Хүн болохо баһаа" гэнэн ном соо иигэжэ бэшээтэй:

"Хүйһэнэй унаһанай һүүлээр зарим нютагуудта гурба, нүгөө заримуудта нэгэ хоноод, үлгыдэ оруулдаг... Буряадууд шадаа һаа, үхибүүнэй эсэрын талаһаа аха дүүһэнь үлгы абадаг. Хуушан үлгын үгы һаа, шэные дархалуулдаг. Үлгы бэдэрэлгэ гэшые заабол үхибүүнэй түрэнэн хойно хэхэ ёһотой. "Түрөөгүй үхибүүндэ түмэр үлгы бу бэдэрэ" гэжэ үгэнүүд баһал удхатай. Хэрбээ урид үлгы олоод, хубсаһа хунар гү, али нэрэ бэлдэбэл, үхибүүн түрэхэһөө улам үбдэхэ гү, али гэмтэжэ, магад, боғони наһатай байгуужа гэжэ айдаг".

Агын буряадууд анха заяанһаа дүүжэн үлгы һэеы гэрэй уняһаа шагтагалаад, үхибүүгээ дүүжэндүүлэн үлгыдэжэ унтуулдаг байгаа хаш. Үхибүүгээ үлгыдэнь оруулхын урда тээ хуушан, шэныше һаань, үлгыгөө нара зүб тойруулаад, гурба дахин адисай утаа уняараар утаха, ариуд-хаха. Тиигээд хүбүүн хүүгэд һаань, үлгы дээрэнь номо годли, хэтэ сахюур, хуйтай хутага шагтагалдаг заншал бүри урдын сагта байгаа гэжэ Буда-Ханда Жигмитовна бэшэһэн байдаг.

ҮЙНЭ, ХОНИНОЙ ХОХИР ҮЛГЫ СОО ХЭДЭГ ХЭН

Агын үндэхэтэнэй музей соо һэеы гэрэй байдал бүрин бүтэн зохёогдоһон

байдаг. Буряадаймнай Дээдэ Онго-стойн Этнографическа музей соо баһал бии. Агын музейн эрдэмэй талаар мэргэжэлтэн ябаһан Мүнхэ-Бата Жамсаранов үхибүүнэй үлгы тухай ехэ һонин мэдээсэлнүүдые бодото дээрэнь харуулжа хөөрэдэг бэлэй.

Һэеы гэр соо нэгэ жэгдэ дулаан байдаггүй ха юм. Гэнтэ халуун болохо, галаа түлээгүй болобол, һэрюун, хүйтэншье болодог һааб даа. Тиимэһээ үхибүүе хониной арһан соо ороодог хэн. Унтари соонь эгээл доронь хуһанай үйһэ хээд, захыень бүдөөр хубөөлһэн сорго гэдэг юумэн соо хониной гү, али үхэрэй хохир хэхэ. Дээрэһэнь дааган адууһанай дэлһэ шэрэлдүүлээд хэнэн хилгааһан хуури дэбдихэ. Үхибүүнэй шээһэн хилгааһан хуурида шүүрээд, доронь байһан хохирто шэнгэхэ. Үйһэн сорго бэлээр нэбтэрхэгүй. Тиимэһээ хүүгэнэй арһан маансы бэлээр норхохгүй. Хилгааһанда уһан яашье тогтохогүй. Тиихэдэ хүүгэн хуурайхан хуури дээрэ эбтэжэ, шээһэндээ шатахагүй болоно.

Энэ дээрэ бэшэгдэһэн зүйл тухай Буряадаймнай мэдээжэ гоёленээр бүтээдэг уран зурааша Баирма Дамбиеваһаа дуулаа хэм. Буряадууд анхан сагта бүдөөр хуури хэжэ байгаагүй. Харин мүнөө сагай шэнги "памперс" мориной дэлһээр бүтээдэг байгаа гэжэ тэрэ хөөрөө бэлэй.

БАЯН, ҮГЫТЭЙ АЙЛАЙ ҮЛГЫ ОНДООНУУД БАЙГАА

Шэнэхээн нютагһаа Ага нютаг руу нүүжэ ерэнэн Буддын шажанай гүн ухаанай доктор Даша-Цэрэнэй Жамбал багша үлгы соо үхибүүдые үндылгэхэ гэшээ угсаатанаймнай дом аргын нэгэ шухала зүйл гэшээ гэжэ тэмдэглээ хэн.

- Үлгы соо үндыһэн үхибүүн агарта үлгэдүүлэн, хүдэлжэ байхадаа, бэень жэгүүртэжэ, һүбэлгэн, һонор, ухаатай болодог юм. Мүнөө үхибүүдээ

үлгы соо унтуулхаяа болиһониинь харамтай. Үлгын дуун гэжэ байгаа бшуу. Үлгы хүдэлгэжэ байхадаа, ямар гоёор аялга гарадаг гэшээ! Тиигэжэ буряадууд хара нялха наһанһаа үлгын дуу дуулажа, дуушан болодог ха юм. Урданай буряадууд булта дууша байһан, дуулажа шадахагүй буряад байгаагүй, - гэжэ Жамбал багша хөөрбэб.

Үлгы гэшые баян, үгытэй айлнууд ондоогоор хэдэг байгаа ха. Үгытэй айл хониной арһаа элдээд, үлгы дархалдаг хэн. Харин баяшуул булганай арһаар дархалдаг байгаа гэжэ дом аргын багша мэдүүлээ.

Ганса хониной, булганай арһаар бэшэ, мүн бусад элдэб ангай арһа хэрэглэжэ, үлгы зохёохо болон үндэһэн арадайнгаа шэнжэ маяг гэршэлэн, байгааһин уларилтай тэнсүүлэн, дэгэл, малгай хубсаһаа тааруулдаг һааб даа.

Мүн ан гүрөөлэй бэшэ, байгааһин шэмэг нөөсэ баялг болохо элдэб үнэ сэнтэй шулуун эрдэнийн зүйлөөр баһал үлгыгөө гоёодог байгаа хаш.

Үлгы тухай хөөрөөгөө удаадахи дугаарта үргэлжэлүүлхэбди. Ямар нэгэ һонирхолтой мэдээсэлнүүдтэй байбал, дуулгахыетнай гуйнаб.

Цырегма САМПИЛОВА.

«Буряадай түрүү хүнүүд – 2014» конкурсын «Сагаан үбгэн» номинацида

Үнгрэнэн зуун жэлэй жарад оноор Түнхэнэй аймагта шатар, даам наадалга ехэшүүлэйшье, багашуулайшье хоорондо ехээр дэлгэрһэн байгаа. Энэ дэмбэрэлтэ хэргыне дайнай ветеран, багша, Сагаан-Нуурай нургуулин директор, бултанда хүндэтэй Данзан Шойсоронович Будаев эмхидхэнэн юм.

-Аха классуудта һуража байхадаа, багшынгаа оролдолгоор ухаагаа гүйлгэхэ эдэ наадануудаар бидэ бултадаа һонирхожо наадагша һэмди, -

ШАТАР, ДААМААР ДОЙБОД СОХИГШО

гэжэ мүнөө Буряадай даам наадагшад федерацийн президент Владимир Талханов багша тухайгаа хөөрэнэ. - Тиихэдэ шатараар Буряадай чемпион Бадма Амбаев шатар наадагшадые ехэтэ дэмжэжэ, шадаха зэргээрээ урмашуулдаг, элдэб мурьсөөнүүдтэ хабдуулдаг хэн.

Нургуулия эрхимээр дүүргэһэн Владимир Талхановые түрэл нургуулидань багшаар томилоо, бэрхэ залуу багшые уданшьегүй Аршаанай дунда нургуулида эльгээгээ бэлэй. Аймагай сүглуулагдамал командын бэрхэ волейболист Сырен-Доржо Хандиров, Толтойн нургуулин ерээдүй директор Базыр Зоменов, ВСГУТУ-гай доцент Дышин Булгутова болон бэшэшье тэрэнэй үетэн нүхэдэй иишэ тишээ тараашье һаань, эдэниие шатар, даам наадалга наһан соонь эблүүлжэл байна.

Шатар, даам эрхимээр наададаг, үшөө тиигээд бэшэшье олон спортивна наадануудаар эрхимлэдэг Володя Талханов Совет армийн албандашье эрхимээр ябажа ерээд, Толтойнгоо нургуулида багшалаа. Тиихэдэ баһал ухаагаа гүйлгэхэ наадануудта залуушуулые олоор хабдуулһаниинь ехэ һайшаал дэмжэлгэдэ хүртэһэн.

Тэрэ үедэ Буряадаймнай эгээл ехэ заводуудай нэгэн ЛВРЗ-дэ хүдэлжэ байһан, хамта шатар, даамаа табиддаг Сырен-Даша Сотников, Василий Митриков нүхэдэнь Володя нүхэрөө татажа, эндэ хүдэлхыень уряа. Эндэ хүдэлхынгөө хажуугаар Владимир Талханов һуралсалаа үргэлжэлүүлжэ,

дээдэ эрдэмтэй инженер-конструктор болоо. һураха, харюусалгата ажалда хүдэлхынгөө хажуугаар сүлөө забһар олоод лэ, дуратай наадаһаа наадажа, элдэбын мурьсөөнүүдтэ таһалгаряагүй хабдааха, олондо мэдээжэ шударгы шатарша, даамшан байхаһаа гадна, бэрхэ эмхидхэлшэ болоо бэлэй. Үшөө тиихэдэ ухаагаа ходоодоол гүйлгэжэ ябадаг хадаа Владимир Талханов бэшэхэ, зохёохо ажалда баһал шадамар бэрхэ юм. Россиин Журналистнуудай холбооной гэшүүн Буряадайнгаа болон Эхэ оронойнгоо тамиршад, тэдэнэй туйлаһан амжалтанууд тухай гурбан зуугаадһаа үлүү статьянуудые сонин сэтгүүлүүдтэ гаргаһан габыятай.

Владимир Сергеевичэй иимэ урагшаа тэгүүлхэ арга шадалыень наһан соонь ходо тэрэнэй найдамтай наһанай нүхэр Людмила Исаковна дэмжэжэ, ошо залиинь бадаруулжа байдаг. Эбтэй эетэй 45 жэл соо ажаһуужа байһан энэ бүлын амжалта тоолоод яалайб даа, эгээл ехэ амжалта туйлалтануудынь ури үхибүүдынь ха юм даа. Ууган хүбүүн Баир Энхэ-Талын нургуулида англи хэлэ заана. Саян хүбүүн Москвада эмшэлэгшээр хүдэлнэ.

Түрэл заводтоо 37 жэл хүдэлөөд, наһанайнгаа амаралтада гарахадань, хүндэтэ ажалай, тамирай ветеран Владимир Талхановые Буряадай даамшад федерацийнгаа президентээр һунгаа. Заводто хүдэлжэ, ходоодо наадажа, мурьсэжэ ябаһан Владимир Сергеевич эсэлтэ сусалтагүйгөөр фе-

дерацийнгаа ажал урагшань жүдхэнэ.

- Мүнөө Буряадаймнай наһатайшье, залуушье олон зон шатар, даам наадана. Гурбан мянга гаран тамиршад-даамшад элдэбын мурьсөөнүүдтэ таһалгаряагүй хабдаана. Иишэ тишэ ошожо мурьсэхэ, шадалаа харуулха, шадабария мурьсэхэ гэхэдэ, мүнгэ санган дуталдадаг. Тиибэшье ходоол наадажа, арга шадалаараа холо, ойрын мурьсөөнүүдтэ хабдаахые оролдогшобди, - гэжэ Владимир Сергеевич хөөрэнэ.

Мэнэ һая Москва, Сочи хотонуудаар ябаад ерэнэн Владимир Талханов Улаан-Үдэ хотын мурьсөөнүүдые эмхидхэлгэдэ хам оролсобо. Иимэл эдэбхитэй хүн юумэл даа, манай Владимир Сергеевич. Үшөөл олон жэлдэ элүүр энхэ зандаа ябажа, зоноо дахуулжа, тамирай бүхы наада мурьсөөнүүдтэ эдэбхитэйгээр хабдуулжа ябахыетнай буурал эхэ Буряадайнгаа бүхы шатаршадтай, даамшадтай зүгһөө хүсэе.

Амаралтада гарааб, наһаараа хүдэлөө ха юм биб, мүнөө залуушуул хүдэлэг, мурьсэг, гүйг харайг, бил амархам даа гээд лэ, сэнхир экран шалатараа шагаагаад, газар нэгэ гарахадаа, заа зуу хообо худлаар нээрээ хэлсээд лэ, хурхирхаяа түхээрдаг наһатайшуул мүнөө байдаг ааб даа, тиимэшүүлые миин хэбтүүлэнгүй, эдэбхи үүсхэлтэй боложо, залуушуулдаа жэшээ болоёл гэжэ урыалайал, хүндэтэ "Буряад үнэнэй" уншагшад!

**Зан АРИМЕНОВ,
СССР-эй спортын мастер.**

ҮШӨӨ ДАХИН БУРЯАДАЙ ГИМН ТУХАЙ

Уншагшын ханамжа

«БУРЯАД ҮНЭН» сониний энэ жэлэй 33-дахи дугаарта Гэсэгма Очирова Буряадай гимн тухай үни мартагдаһан асуудал дахин шэнээр хэргэбэ ха. Энэндэнь тэрэниие магтахашье, зэмэлхэшье эрхэгүй байна хабди.

Гэсэгма Очирова бэшэнэ: «Мини ханахада, мүнөө байһан Буряад ороной гимн таарамжагүй. Юу хэлэхэб, үнэхөөрөө хайхан дуун лэ даа. Тээд энэ дуун оршон хайхан байгаалияа магтаһан нэгэ хүнэй сэдхэлэй байдал харуулан. Зүгөөр олон зоной мэдэрэл харуулан гүн удхатай шэнэ гимн хэрэгтэй ха. Энээн дээрэ ехэ удаан бодомжолооб. Бусад зоной ханамжа дуулаха, мэдэхэ хүсэлтэйб».

Үнэхөөрөөшье, энэ хүмнай өөрынгөө үни бодомжолжо ябаһанаа сэхыень хэлэжэрхибэл даа. Хэрбээ түрүүнэй иимэрхүү асуудалье Совет засагай үедэ табиһан байбалнь, тэрэ сагай үндэр дээдын зиндаатай, тухалтай ноёд нүдэнэйнгөө харасые хурса болгоод, толгой дээрэй үнээ үрээд гүүлээд, Гэсэгма зэмэлхэшье болохоор байгаал даа. Харин мүнөө үеын Арадай Хуралай депутатууд энэндэнь ехээр сүхалдангүй, болгоомжотойгоор хандажа, зүб тээшэнь нэгэ шийдхэбэри абаха бээ гэжэ найдая.

Һайса бодомжолоод үзэхэдэ, Гэсэгма Очирова яһала зүбтэй ханамжа оруулна гэшэл ха. Юундэб гэхэдэ, буряад арад-тамнай гимн байха ёһотой гэжэ сэхыень хэлэбди. Тэрэниие ямаршье хайхан дуугаар хэлгэжэ болохогүй.

Буряадай хүлдэ - гимн хадаа үгэнүүдэйнгээ гүнээд удхаараашье, зэдэлхэ аялгаараашье бүргэд шубуунай ниидэлгэтэй ад-

лирхүү хүлдэтэй байха зэргэтэй. Элеэ шубуун хэдышье ехээр элибэл, бүргэд шубуунда хүрэдэггүй аабза. Тэрэниие хэдышье ехээр магтабал, өөдэнь үргэбэл, бүргэд шубуун болохогүй, тэрэл элеэ зандаа үлэхэл ха юм даа. Тэрээн шэнги манай хорёод гаран жэлнүүд соо «Таёжная, озёрная» гэнэн эгээл хайхан дуугаа түхэрээн столонгоо хажууда хэдышье ехээр ханпоурдаа хаамнай, үнэхөөрөө Гимн болоод үгэнэгүйл даа...

Гимн гэшэмнай үдэр бүри хангюурдажа ябаха дүүн бэш.

Тэрэниие эгээл хэрэгтэй сагтань гүйсэдхэхэ ёһотойбди.

Хорин табаад жэлэй саана Буряадай Арадай Хурал эгээл хүнгэн, бэлэн харгы шэлэжэ, «Таёжная, озёрная» дуугаа «нэгэн дуугаар» буряад арадай гимн болгожорхёо бэлэй даа. Иигэжэ бидэ, буряад арад, түүхын нэгэ ехэ алдуу гаргаһан байнабди. Үнэн дээрээ хүн гэшэ наһан соогоо алдуунуудые гаргажал ябадаг гэшэл ха. Зүгөөр хүн тэрэнээ саг соонь заһаагүй хаа, бүхы наһандаа бүдэржэл ябадаг аабза.

Мүнөө манай аяар тэндэ гаргаһан алдуугаа заһаадамнай, хожом бэш. Тэрэ сагта амиды мэндэ ябаһан поэдүүднай, композиторнууднай Буряадайнгаа гимны зохёохоор бэлигтэйшье, шадалтайшье ябаһан байгаал даа.

Тээд юу хэлэхэбши? Хүнэй алдуу гэшэ ходоодоо түрүүлээд лэ байдаг аабза. «Гэмынь - урдаа, гэмшэлынь хойноо» гэжэ дэмы хэлэгдээгүйл даа. Мүнөөшье сагта Буряад орон соомнай яһала бэлигтэй поэдүүд олодохоор байнал даа. Зүгөөр эдэ зониие зонхилхо, баярлуулха, урмашуулха хэрэгтэй даа! Үшөө дахин хануулаа. Буряад арадаймнай хүлдэ - гимн хээээдэшье хэрэгтэйл даа. Энэ асуудалье зүбөөр шийдхэхэдэ, «оройтоо» гэнэн ханамжа хэндэшье хэрэггүй.

Мүнөө минии үглөө бүри нойрһоо хэрхэдэмни, Совет гүрэнэй хүлдэ - гимн эжэлүүдгүй, шэхэндэмни зэдэлһээр зандаа. Совет гүрэнэй хосороо, һандараашье һаань, арад зонийнай зүрхэн соонь хүлдэ - гимнэнь үлөө ха юм даа. Совет гүрэнэй гимнын автор суута поэт Сергей Михалков бэлэй гү даа. Совет арадаймнай гимн ёһоороол гимн байгаал даа! Уран үгынгөөшье, удхынгааашье, аялгынгааашье талаар юун гэнэн гайхамшагта хүлдэтэй, хүрөөтэй, хайхан аялгатай, сэгнэшэгүй сохидолтой гимн байгаа гэшэ хэм!

Гимн гэшэмнай иимэл байха ёһотойл даа!

Мүнөөнэй сагта Буряад орон соомнай иимэрхүү гимн зохёохоор хүбүүд, басагад олодоггүйшье һаань, тиимэ поэдүүд, хүгжэмшэд ойрын сагта түрэнэл бээ гэжэ найдая. Буряад арадай хүлдэ - гимн тухай асуудалье шэнээр бодхоондотнай, Гэсэгма Очирова Александр Лыгденов хоёрто үнэн зүрхэнһөө баяр баясхалан хүргэнэб. Таанадтал адляар бодомжолдог хүнүүд олохон байхал даа. Хээээдэшье зүб хэрэгэй

«тоһониинь» дээшээл илгараад гарадаг бэшэ аал?

Дашарамдуулан хэлэбэл, хүндэтэ Гэсэгма, танай гимн болохоор гэжэ бэшэһэн хоёр дуундатнай өөрынгөө ханамжа, сэгнэлтэ үгөөд орхиһуу. Сэхыень хэлэндэмни, бү гомдооройгты! Үгэнүүдэй, удхын талаар нулахан зохёолнууд болоһон хэбэртэй. Тэрэнэй хажуугаар хэдэн алдуунууд бии гэхээр. «Алхана уулынгаа үндэрһөө Наранай туяада хүртэнхэй» - гэжэ Буряад орон тухайгаа бэшэнэт. Харин Алхана ууламнай аяар холын Шэтын хойморой Ага нутагта оршодог бэшэ аал? Тээд хайшан гээд аяар тэндэһээ Буряад ороной газар дайдые туяагаараа гэрэлтүүлхэ болобо гэшэб? Буряад оронойнгоо хада уулануудые дурдаха болоо хаа, Бархан, Саяан уулануудые дурдажа болохоор байгаалта даа. Али Таниие Баргажан болоод Түнхэнэй нутаггуудаар ябажа үзөөгүй хүн гэхээр байнал даа. Үшөө баһа «Буряад оромнай» гэжэ хоёрдохи шүлэг соотнай иимэ ажагалта хэлэхээр ха. Та дабталга соогоо:

«Манай Буряад орон, Алдар суугаа үргэ!» - гээд бэшэнэт. Энэтнай Ородой гимн соохи «Слався, Отечество!» - гэнэншүү болоно бэшэ аал? Буряад оромнай Зүүн зүгэй, Буддын шажан мүргэлтэй нутаг аабза. Тиимэһээ гимнынманай бүхы удха шанарынь, аялгань эндэһээ эхитэй, зүүн зүгэй арадуудай абари зангынь болоод, заншалынь зосоогоо шэнгээһэн байха ёһотой гэжэ хангадана. Жэшээлхэдэ, христиан шүтөөнэй һүзгешад Рождестводо зорюулан «Тихая ночь» гэнэн дуугаа юун гэнэн гүнээгү удхатай-

гаар, аялга-дагнаа хайхантайгаар гүйсэдхэдэг хүнүүд гэшэб даа!

Тиимэһээ Буряад арадаймнай гимн соо Зүүн зүг Буддын шажан хоёрынь холбоһон үдхатайгаар хэлэгдэһэн үгэнүүд заатагүй байха ёһотой гэжэ хангадана.

Гэсэгма, эдэ хоёр гимн-дуунуудаа һайса заһаад, мүлээд, дахин шэнээр бэшэһэ наатнай, нэгэл зүйтэй юумэн бүтэхээр янзатай. Үгышье хаа, эдэ хоёр гимн-дуунуудаа нэгэн болгоболтнай, дээрэ бэшэ гү? Юундэб гэхэдэ, ямаршье юумые бүтээжэ байхада, хүнэй ханаан хоёрлохоодоо, муу шэнги байдаг. Нэгэл юумые гансал хайнаар, хайханаар бүтээһэниинь дээрэл даа! Саашань хэлэхэдэ, Гэсэгма Очироваманай аяар холын, эгээл томо хотонуудай нэгэндэ - Москвада ажаһуугаад, олон түмэн, сая хүнүүдэй үдэр бүрийн түлхилдөөн, таталсаан ба хүлгөөн соонь ябажа байхада, түрэл дайда, түрэнэн тоонто нутагаа, түрэл хэлээ орхингүйгөөр, Буряад ороноо мартаһгүйгөөр, зүрхэндөө ойрохоноор ханамжа, дурдажа ябаһантай элихэнээр харагдана.

Энэтнай ехэл хайшаамаар, дээгүүр сэгнэмээр, буряад арадаа баярлуулһан, урмашуулһан ябадал гэхээр байна. Тамнай яһала шухала юумэндэ, хэрэгүүдтэ бүхы ханал бодолоо табижа ябадаг хүн байнат. Танай иигэжэ ябадатнай, Танай туһаламжаар Буряад ороноймнай алдар солонь, һүр хүлдэнь, хии мориниинь заатагүй өөдөөл үргэгдэжэ байхал даа!

Даша-Нима ХОБРАКОВ, пенсионер, ажалтай ветеран.

Баргажан тосхон.

НЮДЭНЭЙ ҮБШЭНҮҮДТЭ ТОН ЕХЭ АНХАРАЛ ХЭРЭГТЭЙ

Элүүр энхын булан

Нүүлэй үедэ хүнүүдэй нүдэнэй хараа муудаж, тэдэнэй дунда гансашье наһатай зон бэшэ, зүгөөр залуушуулай тоо олошороо гэжэ тэмдэглэхээр. Эндэ гайхаха юумэн үгы бшуу, юуб гэхэдэ, хаа хаанагүй зайн гал хэрэглэгдэнэ, тиэхэдэ удаан саг соо телевизорэй болон компьютерай урда һуунабди, жэжэхэн юумэ, баганууд үзэж, бэшэг шэншэлэн, шэнжэлэн харанабди. Тиин дутуу унталга, тамхи, архи хэрэглэгэ, эсэнхэй байдал, мүн байгаалиин байдалай доройтолго манай нүдэнэй хараада муу нүлөө үзүүлнэ гэжэ тэмдэглэхээр.

КАТАРАКТА ЭМШЭЛХЭ АРАДАЙ АРГАНУУД

*КАТАРАКТА үбшэнтэй нүдэндөө болобол, хатуугаар болгоһон (шанаһан) үндэгээ тэгэн дундуурын ололоод, досоохи шарыень гаргажа абаад, сагаань бүлээн уһаар угааһанайнгаа һүүлдэ нэгэн соонь сахарна пудра хээд, дээрэнэнь нүгөө сагаагаарнь хушанабди. Тиигээд халаагдаһан духово руу 30 минута соо тэрэнээ табианабди. Удаань сироп болоһон досоохиень пенициллинэй багахан бүтүлхэ соо хээд, үдэрэй гурба дахин 2-3 дуһал нүдэ руугаа дуһанаабди.

*Бороогой улаан хорхойнуудые (июнь соо болохогүй, түрээж байха үедөө хоро элбэгтэй байха) суглуулаад, тэдэнээ угаагаад, шэл амһарта руу тон адли хэмжээгээр (1:1) тэдэндэ адли шэгнүүртэй сахарна пудра хээ хэрэгтэй. Дээрэн интерферонтой уһалиг юумэн бии болоходонь, тэрэниинь болгоомжотойгоор шүүжэ абаад, үдэрэй 2-3 дахин 1-2 дуһалаар нүдэ руугаа дуһаахада, аша тухатай байха.

*50 грамм мокрица гэжэ ургамалые (звездчатка) 0,5 литр хара архида хээжэ, долоон хоног соо эһээгээд, марляар бажуун шүүгээд, үдэрэй 2 дахин 1-2 дуһал нүдэ руугаа дуһааха хэрэгтэй, дуһаахаһаа урид энэ настойкоёо аб адляар бусалһан хүйтэһэн уһантай (1:1) холихо болонот, тиһэнэйнгээ удаа дуһаахат. Энэ арга щитовидна булшархайтай холбоотой үбшэнтэндэ (зоб урганхай) аша тухатай байха, үдэрэй 2-3 дахин 1 бага сайн халбагаар уухада, һайн байха байна.

*Гурбан жэл ургуулан алозгой 2-3 набшаһа абаад, саарһан соо хээд, 10 үдэр соо холодильник соо байлгагты. Тиигээд шүүһыень гаргаад, 3 дабхар марляар баһа шүүхэ болонот. Һүүлдэнь шэл амһарта (флакочик) руу хээд, дээрэнэнь гал носоодог шиирын (спички) модохоной "толгойн" зэргэ мумиеэ хэлсэгты. Тиһэнэйнгээ һүүлдэ һайса тэрэнээ худхаад, үдэрэй 1 дахин 1 дуһал нүдэ руугаа дуһааха болонот. Удаань 2 һарын үнгэрхэдэ, дахинаа шэнэ алозгой набшаһануудай шүүһэ мумиеэгүйгөөр хэрэглэхэдэнтэй болохо.

ГЛАУКОМОДО ХЭРЭГЛЭГДЭХЭ ДОМ АРГАНУУД

ГЛАУКОМО хадаа хүндэ үбшэн болоно, юуб гэхэдэ, бэе соохи хэрэгтэ хэрэггүй бодосуудай олошорхо, атеросклеротическа хубилалтанууд болоно, тиин нүдэнэй харааһанууд соохи шүһанай ябасада һаад ушаруулагдана. Нүдэнэй хонхорхой соохи яһанай нүхэнүүд органическа хубилалтануудһаа уйтаржа, хэрэгтэй бодосууд нүдэндэ дүүрэнээр дамжуулагданагүй, хэрэггүй, муу юумэниинь (шлаки) гаргадангүй үлэшэнэ. Тиимэһээ глаукомодо үбшэнтэй зон нэн түрүүн бээе мууһаа (шлаки) сэбэрлэхэ, тусхай упражненинүүдые нүдэнэйнгөө хараа хайжаруулхын тула хээ ёһотой болоно.

Тиимэһээ Япондо багахан үхибүүд булта нүдэнэй шэл зүүнхэй ябадаг бэшэ гү? Нүдөөрөө 95 процент мэдээсэл абана гэшэбди. Илангаяа заахан хүүгэдтэ ехэ хүндэ ашаан даалгагдана бшуу. Жэшэнь, компьютерай саана үдэртөө бишыхан хүүгэдэй 20-30 минутаһаа үлүү һуубалнь, нүдэнэйнь харасада нилээд ехэ хубилалтанууд болохо, муу үрэ нүлөө үзүүлхэ зэргэтэй байна.

Тиимэһээ үглөөгүүр нүдөө ониилгон, һая гаража байһан нара руу шэртэгты, үгы һаа, ногоон, улаан, шара үнгэнүүдые ээжэлэн гү, али тэдэнэй хамтын үнгэнүүдые шэншэлэн харатгы. Иимэ нүдэнэй үбшэнтэй зон үдэрэй 2 дахин 15 минута соо иимэ упражнени хээ ёһотой: сэхэ урагшаа хараад, нүдөө аняад, хурганайнгаа үзүүрнүүдээрээ аалиханаар нүдээ тэг дундань (глазное яблоко) бага сага хүдэлгэн дараха болонот.

Тиихэдэ һая эхилжэ байһан глаукомодо гарайнгаа альган дээрэ шээһээ (урина) хээд, хамараараа хайнаар хорожо, толгой соогоо, досоохиёо сэбэрлэхэдэ, ехэ аша тухатай байха байна.

НЮДЭНДЭ АША ТУҺАТАЙ ВИТАМИНУУД ЯМАР БЭ?

НЮДЭНЭЙНГЭЭ хараа олон жэлдэ һайн зандань үлөөжэ, үгы гэбэл хайжаруулха гэбэл, зүбөөр эдеэлхэ, хэрэгтэй витаминүүдтай хоол эдихэ ёһотой болонобди.

ВИТАМИН А (ретинол) хэрэглэхэдэ, элдэб янзын ханяаданда болон инфекциондо үбшэндэ эсэргүүсэхэ хүсэн бии болодог, тиин хүнэй бэеын клеткэнүүдэй ажамадарадда, досоохи буйлуулгын болон нэлгэлтын хүдэлмэридэ һайн нүлөө үзүүлдэг байна. Харин энэ витаминай дуталдахада, зоной иммунитет доошолдог, хүнүүд муу хараатай (куриная слепота), нүдэнэй элдэб үбшэнүүдтэй болодог юм. Витамин А элбэгтэй морхооб, капуста, наран сэсэгэй семечкэ, пивын дрожжи, уһан далайн продуктууд, заһаһанай эльгэн, илангаяа треска заһаһанай эльгэн ехэ аша тухатай. Энэ витамин бэе соо суглардаг, удаан саг соо үлэдэг байна.

Тиимэһээ зундаа олон овош, фрукт, ногоон ургамал ехээр эдихэ хэрэгтэй.

ВИТАМИН С (аскорбиновая кислота) гэнэн витаминнай дутабал, хүн ноһор боложо, бүхы бэнь һуларжа болохо байна. Энэ витамин капуста, бүхы жэмэстэ, цитрусовэ фруктуудта, һонгинодо, помидорто, яблокада, ананаста элбэг ушардаг байна.

ВИТАМИН В1 (тиамин) гэнэн витамин һамарта, кукурузада, шэниисэдэ, хара таряанда (рожь), пивын дрожжидо, зүгын тоһондо элбэг байдаг юм.

ВИТАМИН В2 (рибофлавин) гэнэн витаминай дуталдабал, нүдэн хордожо эхилдэг байна. Тиимэһээ нүдэнэй бишыханууд хараһанууд тээржэ болохо бшуу. Ногоон хальһата ургамалнууд соо, яблокада, шэниисын ороһонуудта энэ витамин ехээр ороһон байха юм.

ВИТАМИН В6 гэнэн витамин капустада, шэниисын болон кукурузын ороһонуудта, үндэгэнэй шарада, бүхы заһаһанууд соо элбэг байдаг байна.

ВИТАМИН В16 гэнэн витаминай дуталдабал, шүһанай "жаса" үгырдэг, тиин хүнэй нүдэнэй хараһа һуларна гэшэ. Гол иимэ витаминтай эдэе хоол хэрэглэхэб гэхэдэ, виноград, финики, петрушка, үндэгэнэй шара, абрикос эдихэдэ, нүдэнэй хараа дээшлэхэ байна.

Һайн хараатай байхын тула калий тон хэрэгтэй юм. Тиимэһээ зүгын тоһо ба яблочна уксус хоолдо эдэе хоолдоо хэрэглэжэ байхыетнай уряалнабди.

Бэлигма ОРБОДОЕВА бэлдэбэ.

Учим бурятский язык

ЭНЭ ХЭН БЭ?
ЭТО КТО?

Новые слова
и выражения

Скажите по-бурятски

аба – папа
эжы – мама
би – я
энэ – это
минии – мой

Есть добрые
ласковые слова

Эжы – эжыхэн, аба – абахан.
Дулма - Дулмахан, Дулмаадай.
Доржо – Доржохон, Доржоодой.

Поупражняйтесь в вопросах и ответах.

- Энэ хэн бэ?
- Энэ эжы (аба, Жаргал, Сэсэг).
- Энэ хэнэй эжыб? (Это чья мама?)
- Энэ минии эжы (Жаргалай, Дулмын).

Хүн болохо багаһаа

ОШОН МЭТЭЭР
БАДАРНА

Түрэнэн эхэ, түрэлхи хэлэн, түрэнэн нютаг хүн бүхэндэ байдаг. Энэ гурбан зүйлэй алииниыншье хүнэй ажабайдалтай таһаршагүй бүхөөр холбоотой. Бидэ эгээл түрүүн түрэл хэлэн дээрээ хөөрэлдэжэ шададаг болонобди. Эгээл хүндэтэй, сэнтэй эжы, эхэ нютаг гэнэн үгэнүүдые хэлэнэбди. Түрэлхи хэлэн манай сэдхэлые энэрхыгээр хүгжөөнэ, ажабайдалыемнай үнэн зүбөөр ойлгуулна, эрдэм бэлигыемнай дээшлүүлнэ, түрэл арадайнгаа ёһо заншалтай, зан абаритай танилсуулна. Түрэл хэлэн дээрэ дуунуудай, үльгэр домогуудай, онтохонуудай, шүлэгүүдэй, оньһон хошоо үгэнүүдэй баялиг үзэнэбди. Түрэл хэлээ мэдэхгүй, сэгнэхгүй хүн түрэл арадайнгаа сэдхэл яажа ойлгохоб даа.

Манай буряад арадай түрэлхи хэлэн баян үгэтэй, гүнзэгы үдхатай, хурса бодолтой, холын хараатай, дуунуудай аялгатай нягта холбоотой гэхэдэ, алдуу болохогүй.

Хэдэн зуун жэлэй түршада үеһөө үедэ дамжуулагдажа, наринаар сахигдажа байһан ёһо заншалаа мүнөө болотор анханайхидаал адли дуратайгаар дэлгэрүүлнэбди гэнэн бодол ошон мэтээр сэдхэлдэм бадарна. Хэлээ, соёлоо, ёһо заншалаа мартахагүйн тула бүгэдэ буряадууд сугларан нэгэдэнэбди. Иигэжэ сугларжа байхадаа, буряад соёлоо дэлгэрүүлэн хүгжөөхэ аргатайбди. Ажабайдал, эрдэм хуралсал, үетэн нүхэд, оршон тойрон байдал хэды ехэ удха шанартайб.

Эдэбхи үүсхэл ехэтэй, бэе бэе дэмжэхэ шадалтай, эхэ эсэгдээ мээхэй хандасатай, буряад нэрээ үндэрөөр сэгнэжэ ябаһан хүн холье зорихо, аргагүй бэрхэ ерээдүйн оюун бэлигтэн. Оюун бэлигтэн буряад хүнби гээд, омогорхон ходо эжы абынгаа хэлэн дээрэ хөөрэлдэжэ ябаа наа, түрэл хэлэмнай байха мүнхэдөө!

Алтана РИНЧИНОВА,

В.Д.Ринчиновэй нэрэмжэтэ Ноёхоной хургуули.
Багшань: Санжид-Дулма Базаровна Болхоева.

«Сэдхэлэй галхан» гэнэн Хэжэнгын дунда интернат-хургуулиин литературна кружогой хурагшадай туршалганууд.

Хүтэлбэрилэгшэ:
Абидуева Л.Н.

Аюшеева Дулма,
11-дэхи классай
хурагша

БУРЯАД ОРОМНИ
Үндэр хадануудаар хүрээлэгдэнэн,
Үргэн мүрэнүүдээр угалзатаһан,
Талые бүрхөөһэн малнуудтай
Тэнюун баян Буряад оромни.
Буряад ороноо шэртэн харанам:
Байгал далай, Бархан уула,
Саһан дуулгата Саяан уула -
Сэлгезн уужам Сэлэнгын тала,
Хонгор найхан Хориин аймаг,
Хуудам талата Хэжэнгэ нютагни.

ТҮРЭЛ НЮТАГНИ
Мүнгэн хашарһаа туужа,
Мэлмэрэн урдана Хэжэнгэм.
Хуудам сагаан талада
Хүгжэмөө татана жэргэмэл.
Сэнгүү талым сээжэдэ
Сэсэгүүд халбарна угалзатан.
Хүбшэ тайга, хадаарнай
Хүдэр амитад харайна.
Байгааалин шэдитэ булаг

МОРИН ЭРДЭНИ

Буряад зомнай урда саһаа хойшо өөрынгөө унажа ябаһан мориёе морин эрдэни гэжэ нэрлэдэг. Морин хадаа мал ажалтай байһан буряад зонной ажабайдалда тон ехэ удха шанартай байһан гээшэ. Морёор малаа адуулхаһаа эхилээд, хамаг гэр зуурынгаа хэрэг бүтээдэг байгаа. Үгышье наа, ямар нэгэн аюулай тохёолдобол, морин аюулда дайрагдаһан эзээ гэртээ асарха гу, али моринойнгоо эзэгүй һула ерэбэлнь, гэртэхиниинь бэдэржэ ошодог байгаа. Тиимэһээ буряад зон моринойнгоо үүргэ тон дээгүүр сэгнэдэг байһан гээшэ. Гансал мориёо найнаар харууһалхаһаа гадна, буряад араднай аялга дуундаа агта мориёо магтан дуулаһан байдаг.

Эмнигэй хурдаар Мори хээрэй.
Эсэгийн хургаалаар Заабари хээрэй.

Һайн мориндо эзэн олон,
Һайн хүндэ нүхэр олон.

Гуурһаая туршанабди

Бурьялан, харьялан урдана.
Арад зомнай жаргалтай
Амгалан тэнюун ажаһууна.

Ананьева Виктория,
10-дахи классай
хурагша

БУРЯАДНИ
Дэлхэй дээрэ олон ондоо
Дүүрэн газар байбашье,
Дура зурхым татаһан
Дуулим Буряадни найхан даа.
Үзэсхэлэн гоё байгаалитай,
Үргэн тала дайдатай,
Үбгэн буурал Байгалтай
Уужам Буряадни найхан даа.
Тааража һууһан байдалтай,
Түбшэн даруу арадуудтай,
Түүхэ домогоороо баян
Түрэл Буряадни найхан даа.

Цырендоржиева
Эмилия,
7-дохи классай
хурагша

УШХАЙТАМНИ
Уужам тэнюун Ушхайтам
Шэмэтэй ногоон талатай,
Хурьгад найхан аршаантай,
Ажалша арад зонтой –
Иимэл минии тоонто!
Түрэнэн гараһан нютагайм
Арюун найхан Субарга
Манай сэдхэл заһана,

Нангин тээшэ залана –
Иимэл минии тоонто!

Цыренова Бальжан,
5-дахи классай
хурагша

МИНИИ БААБАЙ
Ажалда дуратай баабайм
Адуу малаа харадаг.
Багаһаам намай хараһан
Баабайм намдаа найхан.
Холо хуража байхадаа,
Ходол ханажа ябанаб.
Намайгаа эрхэлүүлдэг
баабайм
Намдаа ехэл хайратай.

Ерээдүй оюун бэлигтэн

ӨӨРЫН ГАРААР,
ӨӨРЫН УХААГААР

Минии ханаанда, ерээдүй оюун бэлигтэн өөрынгөө буряад хэлээ мэдэхэ ёһотой. Буряад арадай дуунуудые, шүлэгүүдые, үрээлнүүдые, ёһо заншалнуудаа найнаар мэдэхэ хэрэгтэй. Буряад оронойнгоо, түрэл нютагайнгаа түүхые өөрынгөө табан хурган шэнги мэдэхэ ёһотой. Ерээдүй оюун бэлигтэн хадаа оршон тойрон гүрэн соомнай юун боложо байнаб гэжэ һонирхон мэдэхэ, ерээдүй байдалнай ямар байхаб гэжэ ханаагаа зохохо ёһотой.

Ганса ёһо заншалнуудаа һайн мэдэхэ бэшэ, түрэл хэлээ, урдахи байдалаа яажа саашань хүгжөөхэ гээшэб гэжэ оролдох хэрэгтэй. Тэрэнэй тула хургуулидаа һайнаар хураха, элдэб олон юумэнүүдые үзэхэ, ямаршые хүндэ байдалһаа гаража шадаха, ухаатай, шадмар байха хэрэгтэй.

Мүнөөнэй сагта талын хүн шамда ханаагаа зобохогүй, гансал ши бээдээ хэрэгтэйш. Проблемнэ асуудалнуудые өөрөө шийдхэхэ ёһотойш. Хуби заяагаа өөрын ухаагаар ойлгожо, бэлүүлхэ болоннош.

Бэеынгээ байдал өөрынгөө гараар зохёонош. Тиимэһээ бага наһанһаа эхилээд, бээдээ нангинаар, сэбэрээр хандаха, эжы абаяа, гэртэхинээ, айлаа хүндэлхэ, хүндэ хүндэтэй, сондо хэрэгтэй ябаха. Эжы абынгаа хургаал заабари дуулажа, ойлгожо, ханажа ябаа хаш, ерээдүй оюун бэлигтэнэй эрхим нэгэн гэжэ тоологдохош.

Маша ХАБУСОВА,
Кабанскын аймагай
Корсаковын дунда хургуули.

Багшань:
Лариса Андреевна ХАБУСОВА.

**МҮНГЭН СЭРГЭТЭ
МҮНХЭ БУРЯАДНИ**

Ази түбидэ гэгээ гаргаһан
Агуу Буряадайм
зууха-гуламта,
Аза жаргалай тулга тогтооһон
Аймаг арадаймнай нангин
туйлалта.
Мүнгэн сэргэтэ түрэл
нютагни -
Мэргэн арадайм мүнхэ
үлгымни.
Тэнюун нютагайм торгон
хойморто
Түгэс мандаха гэгээн
Байгалнай,
Талаан заяаһан түүхын
домогто
Түүдэг эхитэй түбшэн
Буряаднай.
Мүнгэн сэргэтэ түрэл
нютагни -
Мэргэн арадайм мүнхэ
үлгымни.

**БУРЯАД ТОЛИ БЭШЭГ
ТУХАЙ ГЭБЭЛ:**

ТОЛИ – БАЯН ДАЛАЙ
Ууган монгол буряад хэлэ
бэшэг
Дарасаар баян дэлхэйн
далай мүн.
Эшэ үндэсэ нэгэтэй манай
хэлэн
Домог шэдеэрээ эжэлхэн
байхань мүн.
Буряад монгол түрэлхи
хэлэмнай
Баян дээрээ бая нэмээд
урматай.
Угаараа удхатай угсаатаднай
Унаган хэлээ уламжалха
заяатай.

ТОЛИ - МАНАЙ БАЙДАЛ
Узуур угтай буряад- монгол
унтаршагүй хэлэмнай
Удха шанарай хаба хүсөөр
амиды мэндэ хада юм.
Улам хүгжэн тайлбарилха
уран үгэтэй толимнай
Улад зоной гайхамшаг
хэмгүй бэлиг ухаан юм.

Малша ажалша сэхээтэдэй
мандаха манай хэлэмнай
Мэргэжэлээр хээээдэ
мэргэн байхань дамжаггүйл.
Харин тэрэ толи соомнай
айлай үгэнүүд дураараа
Хазааргүйгөөр шурган ороод,
"айлшан" болохонь аягүйл.

Эргэлтэгүй зайлуулха
энгын олон "айлшадай"
Хари тээшэнь бусааха
хэсэг үгэнүүд гэбэл:
Эльгэлхэдэ зүрилдөөд,
буряад тээшээ ниисэгүйл.
Хүршэлхэдэ заргалдаад,
Худхуулаад олиггүйл.

Хэдэн зуугаад жэлэй
хэлэмээр уга хугасаа соо
Хэтэ мүнхэ гал зуухын
гуламтынгаа эээдтэ:
"Гал гуламтадаа галтай
байгаарайт", -
гэжэ юрөөдэг
Галабай гэгээн заншалые
"айлшан пезшэн"
обёордог гү?

Элинсэгэй зохёолой
уран гоё үгэнүүдые
Эзэгүй орхижо зобоохо
ямар эрхэ байдаг бэлэй?!
Тобшолбол, ород үгэ тэрэ
хэбээрнь "буряадшалаад",
Түрэл хэлээ "гарантитай"
доромжолдог гайтайбди.
Халаг даа!

Тиин гэхэдэ бүхы дэлхэйн
газар бүридэ
Техникэ болон бүсад талаар
эрдэм номой хүгжэхэдэ,
Хари үгэ аргагүй
тэрэ хэбээрнь зээлидэхэ
Хэрэг гарабал, ганса нэгые
зүбшөөрхөн зүйтэй гэгшэ.

Толи бэшэг таби бэшэ,
түмэн жэлэй судар мүн.

Тэрээн соохи "айлшан" угтай
тэнэдэг үгэ балар мүн.
Түбшэн манай буряад
хэлэндэ
талын үгэ аюул мүн.
Түрэл айлай "гэшүүн" мэтэ
түбхинэхэнь гайхал мүн.

ТОЛИ – МЭРГЭН ХҮСЭЛ
Одоол тэрэ мэргэжэхэ,
ойндоо оруулха толимнай
Онсо өөрын буряад- монгол
сэсэн үгөөр үнэржэг даа.
Оршуулгымнай заншалта
ойлгосотой онол аргань
Олон зондоо ашагтай
олзо дээжээр дэлгэрэг даа.

Зээлидэхэ үгэ
зэргэлжэ жагсаад залардаг,
Зэмэтэй хүн зобожо ядаад
зүдэрдэг
Гэжэ, уридшалан дурадхажэ
хэлэбэлнай,
Гэмшэл үгы хүн буянтай
байжа болохо бээ.

Алишье арадай түрэл үгэнүүд,
хэлэ бэшэгынь
Алдар түүхээ арьбажуулдаг
эрдэмэй эхи бэлэй.
Нютаг зоной ама дамжагша
яряанайн онсолог
Намтараа баяжуулдаг
элинсэгэй үнэн зам гэлэй.

Хээээшье манай буряад
түрэл баян хэлэмнай –
Халхашуудай үүлтэр сайхан
хурдан морин шэнги,
Хэтын хэтэдэ ухаа түгэс
мүнхэ толи шэнги -
Ханашагүй удхатай сэсэ
мэргэн байгуужан даа.

ТОЛИ – МҮНХЭ МАГТААЛ
Мүнхэ лүндэн толлоготой
Мэргэн мүлимэл толимнай –
Үеын үедэ сасарха
Үнэр баян буряадуудай
Үгын дээжэ баймай!

Монгол-буряад туургатадай
Молор эрдэни толимнай –
Хэтэ мүнхэ бадарха
Хилэгүй сэсэн буряадуудай
Хэтын зула боломой!

Бадмажаб УЛЬЗУТУЕВ.
Хойто-Бэе.

БУРЯАД ХЭЛЭН

Түрэл арадтаяа
Түүхын баталан,
Түмэн жэлнүүдтэ
Түүрээжэ ерэнэн,
Үлгэн дэлхэйтээ
Аялга уянгаараа
Үлхөө холбоотой,
Аажам тэниглэн,
Элинсэг омогойм,
Эхэ абым хэлэнэн
Эльгэнлиг зөөлэн
Энхэргэн хэлэн.
Мэдэнхэндэ сэсэнтэй,
Мэгдэнхэндэ бэлинтэй.
Мэдүүлэл бүхэн
Мэдэсэтэй бүтэн,
Байгуулга зохисотой,
Буйласатай эдээшэг,
Баян үгэтэй, үгүүлбэритэй
Буряадым мүнхэлхэн
хэлэн.
Уужам тала дайдаараа,
Хүжэ хүбшэ тайгаараа
Ойлгосотой зэдэлэн,
Ундандамнай хэлэн.
Хэлээ онсотой,
Уншалгада уян ута,
Бэшэлгэдээ бэрхэхэн
Буряад тусгаар хэлэн.
Үргэн сэнгэлиг Сэлэнгэдэл
Үгөөрөө элдин, сэлгин.
Сэдьхэл, сэргэм домтой
Сэбэр буряад хэлэн.
Гүрлөө үгөөрөө
Гүн Байгалдал
Ухаан бодол гэрэлтэн,
Ульгам буряад хэлэн.
Булаг аршаан сүршэмэл,
Буян хэшэг үршөөмэл
Буряад арадайм хэлэн
Тунгалаг найхандаг
Бурьялхай Байгалдал.

**АЛТАН БЭШЭГЭЭР
МҮНХЭЛЭЭ!**

"А" абьян эхилэн,
Анхаруулан ангуушанда
Агнуури ажабайдалда
Аша туһаараа
Амидаруулан хэлэн.
Бурхан багшада тэнгэрийн,
Баян хэшэгтэ байгаалин
Зальбаран, хүгэдэн, шүтэн,
Замаа арюудхалан
Зангажа үндыһэн хэлэн.
Аалиханаар удаан
Алтан үндэгэнһөө абиран
Гаража, бөөмэйлүүлэн,
Гар хүлөө дүнгүүлэн,
Гарбалдаа хүрэн хэлэн.
Ангуушан, малшанай
Алтан дэлхэйтээ
Абьярхалдажа,
Алархалдажа
Атарлуулан хэлэн.
Ажабайдалаар
арьбичуулагдан,
Аяар холые гаталан дабан,
Арад зонойнгоо
сэдьхэл бодолдо
Аляа шубуугаар ниидэнэн,
Аажам нэбтэрхэн хэлэн.
Алиш сагые нэтэлхэн,
Амиды голтой хэлэмнай.
Арад зонийн мүнөөдөө
Алдар суугаараа жаргалтай.
Арюудхан түрэл эзэн
Аянгата баялиг хэлээ
Аргаараа хэлэжэ, уншажа,
Алтан бэшэгээр
мүнхэ утадхая!

**Түмэн-Доржи
ДОЛЖИТОВ.**
Кабанскын аймаг,
Сухая хуурин.

**ҮЧӨӨТЭЙ НЮТАГАЙ
МАГТААЛ**

Алтан дэлхэйн амисхалаар
Адхатын аршаанаар
арюудхасан,
Арюун сайхан Үчөөтэйн гол!
Аба, эжын юрөөл буянтай,
Дээчин – габжалин үеэтэй,
Дуучан хүбүүд, басагадтай,
Дасан дугандаа мүргэжэ,
Табанга обоной адисаар
хүртэсэн,
Табангууд ясаны нэгэ дугаар
Сэсэн үеэ ерүүлэнхэй,
Сэржэм дээжэ үргэнхэй.
Олон зоноо хүндэлсэн,
Орден, медаль зүүлгэсэн,
Огторгойн абари зантай,
Одото сүниин эзэнтэй,
Зэдэлэн урдаа манаран,
Зэдэ усанай хойморто
Дурсан домоглон,
Дуугаар салисан,
Энхэ сайхан Үчөөтэй гол!
Элдин тала буянтай,
Эбэртэ малаар үнэр.
Эрдэм номоо шудалсан,
Буряад ороной үльгэртэй,
Бурин хаанай шүлэг
баабайтай,
Банзарай хүбүүн Доржотой,
Багшын дээдэ сургуули
дэлгэрүүлэнхэй.
Холын дабаа дабажа,
Хуби заяагаа шэншэжэ,
Холшор насаа гамнангүй,
Хурса ухаагаа мэдүүлжэ,
Үе үеын саг үзэжэ,
Ухаан бодолоо
дэлгэрүүлжэ,
Үндэсэ угаа татасан,

Замбуулинай хүсые хаража,
Зоригой дэлисэ хүртэсэн,
Бууса тоонтоо заалгасан,
Байгал далайн усанай
дусал уусан,
Аласай гүрэнье дабасан,
Олон зондоо хүндэтэй.
Уг изагуураа үдхэжэ,
Үчөөтэй нютагаа өөдөн
үргэжэ,
Бултадаа үнэр үргэн,
Буян хэшэгтэй Табангууд!
Юртэмсын одо, мүшэдтэ
зальбаржа,
Жамсаран сахюусатай,
Сайн сайхан суухые
Сахюусандаа мүргэжэ,
Дуган, дасангаас адис
хүртэжэ,
Амгалан мэндэ, элүүр энхэ
Сайхан уужам Үчөөтэй
нютагтаа
Ан-бун суухыетнай юрөөнэб!

НАМАР

Галуунууд хушууран
ниидэжэл байна,
Гуниглан зүрхэмнай
үлэхэнь даа.
Жэлнүүдшье нубарилдан
ябажал байна,
Сэдьхэл заяамнай үнгэржэл
байна даа.
Намарай шэнжэ оробо даа,
Наранай элшэ нуладажал
байна.
Набшаһаншье алтая
сардажа байна,
Нарайхан шүлэгүүдым
арамнайлань.

Тэнюун уужам Ивалгадаа
Тэниижэ жарган
хуунабди.
Танай – манай гэнгүй,
Таатай намараа
хүлээнэбди.

Ара модон шарлажа,
Ангууд садхалан,
дуугаа урамдана.
Арад зомнай баяртайнууд
Аажам Буряад орондоо.

Жэрхи, хэрмэнүүд баяртай
Алтанхан намарнай
баян даа.
Бултанда баялиг
асаранхай,
Бороогой аршаанаар
арамнайланхай.

Намарай наранай элшэдэ
Нюргаа шаран, хүгшэд
хуунад.
Ута намарай дулаан,
Урдынгаа дуунуудые
аянгалуулна.

Элдин найхан газартай
Ивалгамнай
Эрхэтэн зоноо суглуулһан.
Будда бурхандаа
найдамтай
Булта амгалан
мэндэ хуунабди.

Галина ТУДИНОВА,
"Буряадай түрүү хүнүүд",
"Юсэн тугай сүлдэ",
конкурснуудай лауреат.
Ивалга тосхон.

**ХҮНЭЙ ХӨӨРХЭН
ҮРИ**

Нарата дэлхэйдэ мүнделжэ,
Нарай шашхан бээ
мэдүүлбэ.
Нэрэ зүүн, хүнэй үриб гэбэ,
Наһанай табилан эхилбэ.

Дабталга:
Эжыгээ баясуулжа гараһан
Үриин мифэрэл
хөөрхэн лэ.
Хүхээ эдихээр өөдөлхэн
Хүүхэнэй шарай хөөрхэн лэ.

Аабгархан заахан
хүүгэнэйн
Хүлдэ орохониинь
хөөрхэн лэ.
Аманда орожо хүүгэнэйн
Аба, эжы гэлхэнь сэнтэйхэн.

Угаа саашань үргэлжэлүүлхэ
Урданай мэргэн үгын ёһоор,
Хүбүүн үриин наһанай
харгы
Хүлээнэл ута ажабайдал.

**ЭНХЭ ТАЙБАН
ОРШООРОЙ**

Түрэнэн Буряад дайдадам
Табан хушуун мал
олошорхой.
Түүхэтэ Буряад орондом
Тайбан байдалынь
оршоһой. } **2 дахин**
Аажам тэнюун газартам
Адуу малнууд олошорхой.

Агуу оршолон дэлхэйдэм
Амгалан байдал
оршолой. } **2 дахин**

Үргэн тоонто нютагтам
Үүлтэртэ мал
олошорхой.
Үлгы алтан юртэмсэдэм
Үлзүтэ байдал
оршоһой. } **2 дахин**

ҮРШӨӨГЫШ ДАА
Зээрдем, зээрдем,
харайгыш даа,
Зэлэ сэргэдээ хүргыш даа.
Заяата гансам, ерээрэй даа,

Золгон намтай
үршөөгыш даа. } **2 дахин**
Ульгам бором,
харайгыш даа,
Уяандаа түргэн дүтэлыш даа.
Урин гансам, ерээрэй даа,

Уян сээжым
баясуулыш даа. } **2 дахин**
Хатар бором, харайгыш даа,
Хашаандаа хүрээжэ үзыш даа.
Хайран гансам, ерээрэй даа,
Хүндэлжэ намай
дүнгыш даа. } **2 дахин**

Зоя ЦЫДЕМПИЛОВА.
Захаамнай аймагай
Енгорбой нютаг.

«Буряадай түрүү хүнүүд-2014» гэхэн конкурсын «Буян хэшэг» номинацида

АРАД ЗОНОЙ ҮРЕЭАЭЭР, БУРЯАДАЙНГАА ЁНО ЗАНШАЛААР

Бүхы наһаараа багшын хүндэтэйшье, харюусалгатайшье, дэмбэрэлтэй ажалда бүхы хүсэ шадалаа, эрдэм ухаагаа, сэдхэлэйнгээ уриниие элсүүлжэ, олон үе үхибүүдые зүбөөр хүмүүжүүлһэн, буряад арадай эрдэм һуралсалай хүгжэлтын хэрэгтэ өөрынгөө тон онсо хуби оруулһан, «Буряад Республикын габьяата багша», «Россиин Федерациин арадай гэгээрэлэй отличник», «Сэрэгэй шэн габьяагай түлөө» медаль, «Социалис мурьсөөнэй илагшын» тэмдэг, Жуковай медаль гэхэн олон үндэр нэрэ зэргэнүүдээр тэмдэглэгдэнхэй Гомбоцыренов Батодоржо Батомункуевич тухай бэшэхэ хүсэлтэйб.

Түрэл тоонто,
Түрэлэн нютаг,
Эхэ эсэгэ, аба эжы... - энээхэн хэды үгэнүүд ямар ехэ удха шанартайб даа!
Баатар уулаһаа эхи абажа мүндэлһэн, Худан голойнгоо эрьедэ элинсэгэйнгээ үршөөһэн түрэл тоонто Могсохон нютагта, эхэ эсэгын буянгаар холын холо 1949 оной янгинама хүйтэн январь һарада Бодонгүд угай Батомункын Гомбоцыренэй гэр бүлэдэ табан үхибүүдэй нэгэн боложо түрэлэн юм. Гомбоцырен

Базарович Намжал Аюшеевна хоёр хүбүүнэй түрэхэдэ баярлажа, Батодоржо гэжэ нэрлээ юм. Балшар бага наһанһаа эхэ эсэгын заабаряар, үбгэ эсэгын һургаалаар номгон даруу зантай, сагаан наһаатай, уужам сэдхэлтэй аба эжынгээ нэрые дээрэ үргэжэ ябахэ заяатай хүбүүн түрэлэн бэлэй.

Батодоржо 1956 ондо һургуулиин наһа гүйсэхэдөө, эрдэмэй үргэн далайда гаража, Дээдэ-Худанай дунда һургуули 1967 ондо амжалтатайгаар дүүргэһэнэй удаа сэрэгэй албанда ошожо ерээд, 1971 ондо Д. Банзаровай нэрэмжэтэ Буряадай гүрэнэй Багшанарай дээдэ һургуулиин «Физикэ, математикин» таһаг шэлэн абаһан байна. 1975 оной зунай дулаахан зулгы үедэ дээдэ һургуулия дүүргэжэ, Могсохон нютагай дунда һургуулида багшын ажалай намтар эхилһэн. Залуу мэргэжэлтэн Батодоржо энэ ажалдаа хамсыгаа шаман орожо, дүй дүршэлтэй боложо, нилээд амжалта туйлан хүдэлһэн юм. Тэрэ гэхэн саһаа хойшо ухаан бодолоо хүрсэдхажэ, бэлиг шадабарияа, эрдэм мэдэсээ 40-өөд жэлэй туршада ургажа ябаһан улаан бургааһадтаа зорюулжа, физикын хэшээлнүүдые һонирхолтойгоор үнгэргэжэ, хэдэн үеын шабинарые хуби заяанайн уужам харгыда гаргаһан юм. Ажалдаа амжалтатай багша, наһанһаа

бэлүүлдэг, үнэн сэхэ зантай, үсэд нэтэрүү, баян сэдхэлтэй байһыень шабинарынь, нютагай хүн зон үндэрөөр сэгнэдэг юм. Үндэр нэрэ зэргэнүүдэйнгээ хажуугаар багшын эрдэм мэдэсэ, шадабари гэршэлһэн «Старший учитель», «Старший военный руководитель», «Учитель методист», олон тоото Хүндэлэлэй тэмдэг, Баярай бэшэгүүд гээд лэ, олон гэршэ тэмдэгүүд байха. Эдэ бүхы амжалтануудыень наһанайн хани нүхэр Галина Очировна Цыреннамжилова хубаалдаһан, «мартаныень һануулжа, унтаһыень һэрюулжэ», хүндэ хүшэр сагта бэе бээ альган дээрэ мэтэ үргэжэ, ойлгожо, дүрбэн үри хүүгэдые үргэжэ, эхэ эсэгын буянгаар, арад зоной үрээлээр, буряадайнгаа ёно заншалаар хүмүүжүүлжэ, дээдэ һургуулинуудые дүүргүүлжэ, эрдэм һургуулитай, мэргэжэлтэй болгоһон байна. Буряад арадай үгэ бии: «Ганса хүн - хүн болодоггүй, ганса сусал - гал болодоггүй» гэхэн үгын ёһоор, үри хүүгэдээ гэр бүлэ болгожо, хуби заяанайн үргэн харгы замда табяа юм. Батодоржо Батомункуевич Галина Очировнатая хамта бүхы наһаараа түрэл тоонто Могсохонийнгоо дунда һургуулида үнэн сэхээр хүдэлжэ, хэдэн олон һурагшадые һургажа, хүмүүжүүлһэн габьяатай. Энэ Морин жэлдэ Батодоржо Бато-

мункуевич түрһөөр 65 наһанайнгаа оие үхибүүдэйнгээ, аша зээнэрэй, түрэл гаралайнгаа дулаахан дүхэриг соо угтажа, хани халуун амаршалгануудта хүртөө. Утаһан шэнги ута наһатай, удаан жаргалтай, үри хүүгэдээ тойруулан, үнэр баян, элүүр энхэ, үшөө олон дабаануудые дабажа, буян хэшэгтэй ажаһуухатнай болтогой!

Р.БАТОМУНКУЕВА,
Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ,
Россиин Журналистнуудай холбооной гэшүүн.

"Буряадай түрүү хүнүүд" гэхэн конкурсын "Баатар Мэргэн" номинацида

АРГАЛХА БЭЛИГЭЙ ХҮСЭН НАЙХАН СЭДХЭАЭЭР ЭРШЭДЭНХЭЙ

Баатар мэргэн гэшэмнай минии ойлгоходо, баатар – ажалараа, хүсэ шадалаараа баатарлиг, мэргэн - хүнэй шудалжа гараһан эрдэм ухаан. Эдэ холбогдоһон үгэнүүдые гэршэлһэн, ажал хэрэгээрээ ба эрдэм мэдэсээрээ жэшээ болохоор намтартай, 40 наһанайнгаа дабаанда ябаһан, Баргажан нютагай хүдэр Баатар мэргэн-Хунданов мүн...

Хорбоо юртэмсын юрьен соо юунэйшье урдашны хүлээжэ байһыень мэдэхгүйш. Аажам тэнюун, амгалан байдал байтараа, гэнтэ аадар бороотой сахилгаан сахилзан, буудал буужа, харанхы манан тогтошохо. Эгээл иимэ үйлэ нёдондо намтай ушарһан юм. Жэл үнгэрөөд, тэрэ аймшагтай оһолто ушарай хойшолон хобхорон ошожо байха сагта абарагша сахюусан бурхан шэнгээр намда ханагдаһан хүн тухай хөөрэхэ хүсэлтэйб.

ХАРА ҮҮЛЭНЭЙ СААНАНАА ЭЛШЭ ХАРАГДАА БЭЛЭЙ

Энэ дэлхэй дээрэ Бурханай бэлэглэһэн хүбүүнэйнгээ түлөө амилжа, хүбүүнэйнгээ түлөө ажамидаржа ябатараа, гэнтэ ами наһанайн түлөө тэмсэжэ байха сагта хүхэ сэлмэг тэнгэри урбан, хобхорон, хара үүлээр намайе хушаад, нэгэшье нарада үдэр харуулангүй, гансал шэб харанхы һүни болоһон мэтээр үзэгдөө һэн. Тэрэ аюулта тэмсэлэйм үедэ намда тухалжа, намайе дүнгэжэ

байһан аха дүүнэртээ, хайрата хүбүүнэймни нүхэр боложо, һаяхан лэ гэрлэжэ байһан хөөрхэн залуухан Оюна хүүхэндээ болон суг хамта ажалладаг нүхэдтөө сэдхэлдээ ходо баярые хүргэжэ ябадагби. Мүн энэ үедэмнай эмшэлэгшэ нейрохирург Василий Петрович Хундановые бурхан манда абарагша элшээр эльгээһэн юм.

"Түргэн мүрөөр уураг тархидань операци хэхэ хэрэгтэй. Холын Москва, Новосибирск хотонуудта һайнаар хэдэг, тээд тание абаашажа үрдихгүйбди. Энэ дары зүбшэлөө үгэхэ хэрэгтэй", - гэжэ намда эмшэд мэдүүлээ һэн.

Урихан шарайтай залуухан эмшэн ерээд, түргэн намтай хөөрэлдэн, хахад үдэрэй туршада операци хэжэ, хүбүүемни абарһан юм даа. Хэды олон, хүшэр бэрхэшээлнүүдые дабаабибди. Тэгшэ дүшэн хоногой туршада реанимацида, саашаа 90-ээд хоногто аргалуулаабди.

БУРЯАДАЙМНАЙ ЭМШЭД ШЭДИТЭЙ ДАА

Буряадаймнай эмнэлгын арга мүнөө үеын үндэр технологиин хэмжээнһээ нэгэшье үлэнэгүй гэжэ одоол тиихэдэ мэдээ һэм. Ямаршье Москва, Питер, Новосибирск хотонуудһаа өөрөгүй бэрхэ эелдэр, ухаатай, эрдэмтэй эмшэд манай эндэ байнал даа. Нейрохирургууд Эдуард Борисов Василий Хунданов хоёр энэ тэмсэлэймнай үедэ хоёр

долоон хоногой туршада Москва курсада ошоо бэлэй. Тэдэнэй ерэхые бурханай үршөөлһөө өөрөгүй хүлээгээ бэлэйбди. Ерэхэдээ тэдэмнай Росси гүрэндэ шэб шэнэ эмнэлгын эгээл һүүлшын оньһото арга Москвада бии болоо, тэрэ арга Буряад Республикын Элүүрые хамгалгын яаманай ашаар минии хүбүүндэ хэрэглэжэ боломоор гэжэ дуулгаһан юм. Тиигэжэ олоной һайгаар, хүн зоной аша туһаар эмнэлгын арга бидэндэ ехэ туһалаа.

БАЯНГОЛОЙ БЭРХЭ ХҮБҮҮН

Манай эмшэдэй хүсэ шадабари, эрдэм бэлиг дундаршагүй баян. Тэдэ эмшэдэй нэгэн манай абарагша Василий Петрович Хунданов 1971 оной июлиин 31-дэ Баргажанай аймагай Баянгол һууринда түрэлэн юм. 1987 ондо Баянголойнгоо дунда

һургуули дүүргээд, Шэтын эмнэлгын дээдэ институтда орожо, врач мэргэжэлтэй болоһон байна. 1994-95 онуудта Республикын клиникескэ больницада интернатура гараһан юм. Удаань энэл больницадаа врач-ординатораар ажаллаа. 1998 ондо профессор Поленовэй нэрэмжэтэ Россиин эрдэм-шэнжэлэлгын нейрохирургиин институтда һуралсалаа дээшлүүлээд, Буряад ороноо бусажа, түрэл клиникэдэ нейрохирургаар ажалаа үргэлжэлүүлһэн юм.

Республикын түрүү эмнэлгын газарта дүршэл ехэтэй, нэрэ түрэтэй нейрохирургнуудай хажууда ажалаа ябуулжа, мэргэжэлээ улам мүлижэ, юрэ ажалаа хээд ябаа бэшэ, харин гүнзэгыгөөр мэргэжэлээ шудалжа, эрдэм шэнжэлэлгын ажал ябуулдаг байлаа.

2003-2006 онуудай хугасаада Василий Хунданов

Санкт-Петербургда үнөөхил нейрохирургиин институтда ординатура гараһан, мүн Санкт-Петербурдын 3-дахи, 26-дахи больницануудта ажаллажа, дүй дүршэлөө улам мүлиһэн.

АБАРАГША ЭМШЭН - ЁНОТОЙЛ БААТАР МЭРГЭН

2006 ондо Василий Петрович эмнэлгын эрдэмүүдэй кандидатай нэрэ зэргэ хамгаалһан юм. Нютагаа бусажа, түрэл болоһон клиникэдэ нейрохирург эмшэнээр мүнөө болотороо ажаллана. 2008 ондо манай эрдэмтэ эмшэндэ нейрохирургиин мэргэжэлэй эгээл дээдэ шатын мэргэжэлтэн гэхэн категори олгуулагдаһан байна.

Врач Василий Хундановые аргалууһан үбшэнтэн, тэдэнэй гэртэхиинийн ехэл дулааханаар дурсадаг. Хэды үбшэнтэй тэмсэжэ, мэгдэжэ, элдэб ханалда абтажа байхадани, аргааханаар дүтэлөөд, зөөлөхөнөөр хандадаг. Бүхы хэлэһэн юумыешни бултыень шагнаха, таарамжатай харюу үгэхэ, сэдхэлэй тэнсүүри олоод үгэдэг ехэ бэрхэ хүн гэшэлтэй даа. Иимэ һайхан сэдхэлтэй, ажалдаа үнэн сэхэ, хүнгэн бэшэхэн мэргэжэлээ дээшэнь эрдэмээр хугжөөжэ, арад зондоо туһатай ябаһан энэ Василий Хунданов хадаа Буряадаймнай ёһотойл Баатар мэргэн хүбүүн лэ!

Цырегма САМПИЛОВА.

Фото-зураг дээрэ: В. Хунданов суг ажалладаг нүхэдтээ.

"ГАНДАН" ДАСАНАЙ ЗУРХАЙ

Ноябриин 3, гарагай 2, монгол литын 11, шара бар, модондо хуудалтай, 8 сагаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр эм бүтээхэдэ, гэр байра барихада найн, холын харгыда гаралтагүй.

Үнэ абабал, үе мүүсын мэдэрэл хурса болохо.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 4, гарагай 3, монгол литын 12, шараган туулай, хийдэ хуудалтай, 7 улаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр "зөөлэн" хэрэгүүдые бүтээхэдэ, гэр байрануудые бодхоодо, тушаалда томилогдонон тухай зарлиг тараахада, хуули баталхада, холын харгыда гарахада найн. Үхэр малаа хажуу тээшэн үгэлтэгүй.

Үнэ абахада сэртэй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 5, гарагай 4, монгол литын 14, сагаан луу, галда хуудалтай, 6 сагаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр мал худалдахада, хото гороудта хэрэг бүтээхэдэ, холын харгыда гарахада, эд бараа үйлэдбэрлэхэдэ, хүршэтээ нүхэсэхэдэ, хубидаа тунатай хэрэгүүдые эрхилхэдэ найн.

Үнэ абабал, эд зоори болон үхэр мал арьбадхагдаха.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 6, гарагай 5, монгол литын 15, сагаан могой, шоройдо хуудалтай, 5 шара мэнгэтэй.

Энэ үдэр гэр байрануудые бодхоодо, буянта хэрэг бүтээхэдэ, эрдэм үзэгтэ нурахада, ном уншахада, холын харгыда гарахада, эм бүтээхэдэ, найн хэрэгүүдые үйлэдэхэдэ найн. Малай улай хэжэ болохогүй.

Үнэ абабал, буянтай амгалан байдал тудаха.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

ран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 7, гарагай 6, монгол литын 16, хара морин, түмэртэ хуудалтай, 4 ногоон мэнгэтэй.

Энэ үдэр "зөөлэн" хэрэгүүдые эрхилхэдэ, хэлсэжэ нүхэд болоходо, эд бараа худалдахада, аралжаа андалдаа хэхэдэ, өөрингөө үмсын газарта нүхэ малтахада найн. Холын харгыда гарахада, хүршэтээ нүхэд болохоодо, засаг буляалдажа үнэрлэн тэмсэхэдэ, сүүдэй заргар таталсахада сэртэй.

Үнэ абалтагүй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 8, гарагай 7, монгол литын 17, хүхэгшэн хонин, огторгойдо хуудалтай, 3 хүхэ мэнгэтэй.

Энэ үдэр дэлгэрэнгы хэрэг эхилхэдэ, холын харгыда гарахада, худалдаа наймаа эрхилхэдэ, хотын барилга бодхоодо, хүршэтээ нүхэсэхэдэ, гэрэй ажал хэхэдэ найн.

Үнэ абалтагүй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Баян Намсарай" хурал, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 9, гарагай 1, монгол литын 18, хүхэ бишэн, уһанда хуудалтай, 2 хара мэнгэтэй.

Энэ үдэр буянта хэрэгүүдые бүтээхэдэ, тушаалда хүнэй томилогдоодо, мори ургалан нургахада найн.

Газар малтаха, худаг малтаха, холын харгыда гараха болон үнэ абахада сэртэй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Бурхан Баабай" хурал, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Энэ зурхай "Гандан" дасанай (Стрелка) гэбгы Зоригто лама бэлдэ. (6-дахы таһаг, 8-983-533 56 05, 8-924-556 51 37).

Дасанай хаяг: 670045, город Улан-Удэ, проспект Автомобилистов, 1 «К» (Стрелка).

ХЭЖЭНГЫН ДАСАНАЙ ТҮҮХЭ

(Үргэлжлэл. Эхинийн урдахи дугаарнуудта).

Россиин Буддын шажантанай түбэй захиргаанай түрүүлэгшээр 17 жэл байһан Бандида хамба-лама Жамбалдоржо Гомбоевой түрэнхөөр 100 жэлэй ойн дурасхаалай медаляар Жамба Шадраагай (1926 ондо гэбшэ гараһан), шажантанай бүлгэмэй түрүүлэгшэ Д.Г.Баяртуев, дасанай нирба А.Ц.Бадмаева гэгшэд шагнагдаба.

Бадмаева Антонида Цыбикжаповна 1991 онһоо дасанай нирба юм, ехэ оролдожо, бүтээсэтэйгээр хүдэлдэг, ламанартай уншалсахаа бэшэ, дасанай бүхы ажалда сэхэ хабаададаг: хуралнуудые хэрэгсэлээр хангадаг, эдэе хоол, түлээн ба түлишэ, хамһабариин ажахы, үбһэ бэлдэлгэ, барилгын модо отолуулаха ба шэрүүлхэ, олон юмэнүүдые, ажалнуудые (модо шэрэлгэ, талха таталга гэхэ мэтэ) дасанда хандиб болгон (мүнөө диилэнхи зоной хүндэ байдалда оронхой байхада) бүтээдэгын сэгнэшгүй үнэтэй юм.

1999 оной сентябриин 22-то Жэбзэн Дамба хотогто - Халха римбүүшэ дасанамнай хоёрдохиё морилж, 23-най үдэр Отошо бурханай Цэваан табяа.

РСФСР-эй хуулар ямаршые шажанай бүлгэм тогтоонгүй, тэрэнэ баталуулангүйгөөр мүргэлэй сүмэ хүдэлхэ ёһогүй байһан юм. Хэжэнгын буддын шажантанай бүлгэмэй яажа бии болоһон ба баталагдаһан тухай урда бэшгэдэн байгаа.

Дуганай (дасанай) баригдаһан сагһаа хойшо энэ бүлгэмэй хэһэн ажал нэгэ бага дэлгэрэнгыгээр бэшэхэ хэрэгтэй гэжэ ханагдана.

1991 оной сентябриин 19-дэ буддын шажантанай бүлгэмэй хамтын суглаан боложо, үнгэрһэн жэл соо хэгдэн ажалай дүн хэлсэгдэн, эмхидхэлэй асуудалнууд харагдаа һэн, нютаг нютагай эдэбхитэй хүзэгтэнһөө бүлгэмэй совет ба тэрэнэй президиум хунгагдаа һэн. Президиумдэ 7 хүнүүд хунгагдаа, түрүүлэгшээр Баяртуев Дугаржаб Ыргеевич (9 нара урда хүдэлхээ болиһон П.Р.Рантаровай орондо), түрүүлэгшын орлогшонууд: Балданов Б.Г., Тогмитов Ц.Ж., бэшээшээр - Балдандоржийн П. Үнгэрһэн саг соо президиумэй гэшүүд хэдэн удаа хэлгэгдэ, 1997 ондо Тогмитов Ц.Ж. түрүүлэгшын орлогшоһоо болижо, Түгдүмов В.Т. хунгагдаа һэн.

Бүлгэмэй түрүүлэгшэ Д.Г.Баяртуевай эдэбхи, оролдогтоор 1992 оной феврилиин 28-да Хэжэнгын арадай депутадүүдай районно Соведэй сесси дээрэ Джарун Хашорай субаргын барилгада гүрэнэй талаһаа туһа үзүүлэгдэхэ хэмжээнүүд тухай асуудал харагдажа, дэлгэрэнгы тогтоол абтаһан гэшэ. Баяртуев Д.Г.- бэрхэ эмхидхэгшэ, Улаан-Үдэдэ хүдэлжэ байдаг нютагайнгаа хүнүүдээр (ехэнхинь өөрыншэ шаби байһан) олон удаа уулзажа хөөрөлдөө, суглаан дээгүүр Джарун Хашорай субарга ба шэнэ дасанай барилгада мүнгэ, зөөрин үргэл эмхидхэхын асуудалнууд хэлсэгдэдэг хааб даа, дасанай хэрэгээр шэрээтэйгэй правилстын кабинетүүдээр нэгэнтэ бэшэ ябаа. 1-2 жэлэй туршада оролдожо, дасани өөрын Уставтай болгуулаа юм. Лама, хувааргүүдай жаг заршамтай байлга тухай ханалаа табижа хүдэлдэг.

1989 ондо Хэжэнгын буддын шажантанай бүлгэмэй түрүүлэгшын орлогшоор хунгагдаһан Балданов Балдоржо Гутапович 5-6 жэлэй туршада холын, дүтыншые нютагуудаар (Агын тойрог, Хөлгын, Петровско-Забайкалиин, Хориин, Яруунын, Загарайн районнууд) олон удаа ябажа, мүнгэ, малай (үхэр, хонин, адуун, гахай) үргэл эмхидхэжэ, нилээд ехэ мүнгэ, зөөри дасандаа асараа юм. Ашаанай машинын үгтэхэдэ, үргэлэй мал суглуулжа асардаг байгаа. Ехэ буян үйлэдэн хүн гэшэ даа.

Буддын шажантанай бүлгэм хүзэгтэнэй уншажа байха 7 ондоо (Этигэл, 35 Цогто Зандан, юрөөлэй хаан, найман гэгээн, магтаалнууд: Манзашэрын, Ногоон Дара Эхын, 15 бурханай) бурханай Номой хэсэгүүдые багахан ном болгожо хэблүүлэ.

Эдэниие хуушан монголһоо ород үзэгүүдтэ оршуулагшад: П.Балдандоржийн, Б.С.Мункина, Ц.Д.Дашиев болоно. 1992 онһоо жэл бүхэнэй хара, үдэрэй тоололго (календарь) олоор хэблэгдэн, зондо тараагдадаг, Бадма Самбаава багшын архин бии болоһон шалтагаан, архи ууһанай гэм үйлые айладаһан номнол (хуушан монголһоо бурядшалга), буддын хургаалай зарим шүхала зүбшөөлнүүд (ородһоо оршуулга), ерээдүй сагыё бошог тодорхойлогшо зула хэмээхэ оршобо - шулуунай Лүндэн (хуушан монголһоо бурядшалга) хүнүүдэй өөһэдөө хуудалаа, найн, муу зүгөө, хии мориео гэхэ мэтые мэдэхэ, уншажа юмэнүүд плакатууд болгон гаргагдаа һэн. Эдэ бүгэдые Пунцэг Балдандоржийн бэлдэ, зондо тарагаа, 24,5 мянган түх. ороо, тэрэн дасанда үргэгдөө юм. Хүдөө нютагуудаар зонһоо мүнгэ, зөөрин үргэл эмхидхэжэ, суглуулжа, дасанда дамжуулжа байдаг эдэбхитэд олон гэшэ, зарим тэдыень тоолобол: Хөөрхэһөө Жамьянова Зинаида, Эдэрмэг - Дондоков Гутабал, Лубсанов Балбар, Ушхайта Гончикова Чимитханда, Дабеев Лубсандамби, Ород - Махабалаев Дашабалбар, Орлой-Адаг - Дамбаев Дабажаб, Худанай Үртөө - Рабданова Мария, Үлзүтэ - Балданов Базар, Чимитдашиев Цыденбал, Могсохон - Цыренжапов Намжил, Лубсанов Василий, Ленинзам - Молонов Аюржана, Данзанов Александр, Хэжэнгын түб-Санжиева Чимитма, тиихэдэ Хүхэ-Дободо хуудаг Гонжапова Гунгабалай оролдогтоо ехэ (дасанда үргэл хэһэн) нэгэ бага дэлгэрэнгыгээр бэшэлтэй, 1990-ээд онуудай эхинһээ дүтүүр хуудаг айлуудһаа мүнгэ ходоодоо шахуу бадаралжа, 7-8 жэлэй туршада 2 центнер хахадһаа дээшэ шара тоһо худалдажа абаад, дасанда үргөө, 70 гаран метр хури улаан үнгэтэй плюш (тэрэн дасанай хойто ханые сүм бүрхөөгөө, «Ганжуур» ба «Данжуур»-ай ботинуудай доро дэбсэхэгдэ, 4 баханануудай зарим хубинь бэрээ: 2 люстрэ дасанда үргөө, баригдажа дууһаа байһан, Далай лама багшын эндэ морилходоо амарха зочид буудалда (гостиница) элдэб янзын амһарта, халбаганууд хүрэтэр үргөөд байна. Энэ хүн өөртөөшье, зондошье буян олгуулаа гэшэ ааб даа.

Буддын шажанай ном, хургаал тухай аймагайнгаа сониндо бэшэжэ байдаг хургуулин багша Аюржанаева Дулмажаб Базаржаповнагай эдэбхи, оролдогтоо бүгдэндэ ехэ хэрэгтэй, найшаалтай байдагынь эли юм.

П.БАЛДАНДОРЖИЙН
"Хэжэнгын дасанай хуряангы түүхэ"
гэжэ номһоо абтаба.

<p>Буряад үнэн</p> <p>Учредители: Глава Республики Бурятия, Народный Хурал Республики Бурятия, Правительство Республики Бурятия</p> <p>Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА</p> <p>РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: И.М. Егоров, П.Л. Носков, И.В. Смоляк, Т.М. Нагуслаева (Правительство РБ), В.А. Павлов, Б.Ц. Семенов, Ц.Б. Батуев, Ц.-Д.Э. Доржиев (Народный Хурал РБ), Б.Ш. Дашиев, Д.Б.Гуродармаева, С.Б. Байминова.</p>	<p>ТЕЛЕФОНЫ:</p> <p>21-54-54 - приемная 21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия" 21-68-08 - редактор 21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь 21-67-81 - выпускающий отдел 21-64-36 - корреспонденты, редакция журнала "Одон" 21-06-25 - редакция журнала «Байгал» 21-55-97 - редакция газеты "Спорт Тамир" 21-62-62 - реклама 21-50-52 - отдел распространения</p> <p>Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.</p>	<p>АДРЕС РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЯ: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАЗУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн».</p>	<p>Подписной индекс 50901 Газета зарегистрирована Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Бурятия Свидетельство ПИ № ТУ03-00304 от 29 июля 2013 г. www.burjien.ru e-mail: unen@mail.ru</p> <p>Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диалозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 28.10.2014 в 17.00 - по графику; 28.10.2014 г. в 17.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ № 2239. Тираж - 3800 экз.</p> <p>Цена свободная.</p> <p>* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (1 этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54</p>
--	--	---	--

Буряад хэлэнэй найндэр - Буряад орондо

СОТНИКОВЫН ЫУРАГШАД, СОГТОЙ ДОРЮУНУУД, ЭДЭБХИТЭЙ

Ивалгын аймагай Сотниковын дунда нургуулинхид жэл бүри шахуу "Буряад хэлэнэй үдэр" гэнэн найндэрөө Ц. Сампиловой нэрэмжэтэ Уран зурагай республиканска музей соо бүхы багшанарайнгаа хабаадалгатайгаар ехэ һонирхолтойгоор эмхидхэдэг байна.

Һаяхан жэнхэни һайхан буряад хэлэндэ, алдар суута поэт, республикын арадай поэт Гунга Чимитовэй 90 жэлэй ойдо зориулһан проектэеэ энэл нургуулин бэлигтэй багша, буряад хэлэ үхибүүдтэ бэрхээр заадаг Бальжидма Дашиевна Содномова бэлдэжэ, бүхы нургуулингаа үхибүүдые эдэбхитэйгээр хабаадуулһан байна. Түрэл хэлэ нээлгын баярта тус нургуулин директор Михаил Юрьевич Доржиев түрүүтэй буряад хубсаһатай багшанар, һурагшад, мүн тус музейн харюусалгата зон, тиихэдэ эндэ уригдаһан Гунга Гомбоевичой һананайн гол "муза" болоһон, найдамтай хани нүхэрын ябаһан, һайхан дуунуудые зохёолгондон зоригжуулһан Цыпилма Доржиевна, поэтесса Валентина Дугарова гэгшэд амаршалгын үгэнүүдые хэлэжэ, "Буряад хэлэнэй найндэр" гайхалтай гоё зурагуудай музей соо эхилһэн байна.

Сотниковын дунда нургуулин бүхы багшанарай – англи, ород, буряад хэлэнүүдэй, историин, географиин, уран зурагай, бусад предмет заадаг багшанарай хүтэлбэри доро мастер-классай хэшээнүүд үнгэргэдөө, багшатаяа үхибүүд буряад наада (шагай) наадаа, зурагуудые зураа, гоёнууд бүтээлнүүдые, элдэб һонин опыт (туршалгануудые) бэлдэжэ, музей соо буряад искустваар дэлгээгдэһэн ре-

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зураг

спубликынгаа суута уран зураашад, скульпторнуудай хүдэлмэринүүдтэй танилсаа. Буряад хэлэнэй багша Мария Ильинична Мормоева үхибүүдтэй ехэ ажал ябуулба. Буряад тэрлигтэй багша, олон музейнүүдээр мастер-классай хэшээнүүдые эмхидхэдэг Наталья Петровна Оскорбинагай уда-ридалга доро үхибүүд саарһан дээрэ сэсэгтэй, эрбээхэйтэй гоё панно хэжэ һураба. Ондоо коридор соо бидэ уригдажа, саған экран дээрэ фото-материалнуудтай, хоер һурагшаддай –Мария Ладенкова, Айнур Кулиева гэгшэдэй элитэ поэт Г.Г. Чимитов тухай хөөрөһэн, уншаһан элидхэлтэй ("Тема любви в песенной поэзии Гунги Чимитова"), шүлэгүүдэйн зүрхэ

шэмшэрүүлмэ мүнүүдтэй танилсабади.

Арггүй һайхан Түгнын талаһаа эхитэй уянгата мүнүүдтэй шүлэгүүдые зохёохол ёһоороо зохёогоо, тэдэн аялгата һайхан, хүнэй зүрхэ сэдхэл уяруулма дуунууд болон далижажа, олон зон соо арадай болон тараа, түрэл дайда, түрэнэн тоонто, энэрхы сэдхэлтэй эжы, инаг дуран, эрхэтэн хүнэй ёһо гурим, нангин уялга, байгаалин гайхалтай һайхание сэгнэхэ, оршон тойронхи газараа гамнаха, аршалха тухай автор уряалаа гэжэ хөөрөһэн аха классай басагадые альга ташан үдэшэбэди.

Олон зондоо хүндэтэй байһан поэт, һайхан дуунуудаа эдэлүүлһэн, зо-

ной зүрхэ хайлуулжа шадаһан Россин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Гүрэнэй шангай лауреат Г.Г. Чимитовтэ зориулагдаһан "Буряадхан аялгам һайхан даа..." гэнэн хүгжэм дуута литературна үдэшөөр энэ һайндэрын түгэсэбэ. "Табан хурган" гэнэн дууень (хүгж. С. Манжигеевэй) 3-дахи классай Александра Хороших зохидоор дуулаба. "Бургааһан морид" гэнэн шүлэгын Ананда Базаров (3-дахи класс), тиихэдэ "Шэнэ үдэр" гэнэн шүлэгын Арюна Цыбикова, "Амгалан байдал" гэнэн шүлэгын Саяна Доржиева, мүн һурагшад Дари Митупова, Эрдэни Норбоев уран гоёор уншаһан байна. "Талын хатар" гэнэн хамтын хатар гурбан ород хубсаһатай, гурбан буряад хубсаһатай басагад зохидоор гүйсэдхэжэ, эб хамта ажаһуудаг ород, буряад арадуудай хани барисаае батадхаба. Удаань "Эгшэ аха хоёрни" (хүгж. А. Андреевэй) гэнэн мэдээжэ дууень багша Долгорма Цыреновна Мункуева оролдосотойгоор дуулаба. Олоной дуратай "Хани нүхэд" гэнэн дууень (хүгж. А. Андреевэй) багшанар Б.Б. Гармаев, Т.С. Доржиева гэгшэд гоёор дуулаһан байна. Түгэсхэлдэн буряадаар хубсалһан бүхы багшанар гаража, "Тоонто нютаг" гэнэн гайхалтай һайхан дууень бултанда бэлэг болгон бариба. Бүхы конкурснуудта, мастер-классай хэшээнүүдтэ, диктант буряадаар бэшэлгэдэ илагшад, Сотниковын эдэбхитэй һурагшад, багшанар, тус музейн ажалшад Баярай бэшэгүүдтэ хүртөө. Иигэжэ искустын оршондо үнгэргэгдэдэг болоһон Сотниковын нургуулинхидай "Буряад хэлэнэй найндэр" олондо жэшэ боломоор байна гэжэ тэмдэглэхээр.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

АЯЛГАТА ДУУНУУДАЙ АВТОРАЙ КОНЦЕРТДЭ "БАЙГАЛ" УРИНА

Байгша оной ноябриин 8-да Буряад ороноймнай алдар суута поэт, республикын арадай поэт, Россин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Буряад Республикын Гүрэнэй шангай лауреат Гунга Гомбоевич Чимитовэй 90 жэлэй ойдо зориулагдаһан, Гүрэнэй Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театр соо болохо аялга һайхан дуунуудайн концертдэ "Байгал" театрай зохёохы коллектив бэлдэжэ байна.

Бүхы Буряад орон соомнай болон бусад холын газараар ажаһуудаг буряад угсаатанаймнай эгээл дуратай, арад зон соогоо гимн болоһон "Тоонто нютаг" гэжэ дууень дуулаагүй хүн

үсөөн ёһотой даа:

*Аляа хүхын дуун урин дуудаад,
Аян холоһоо ерээб шамдаа.
Анхан түрэнэн талам шэнээр
Аршаан сүршэжэ, бэеым жэгнээ...*

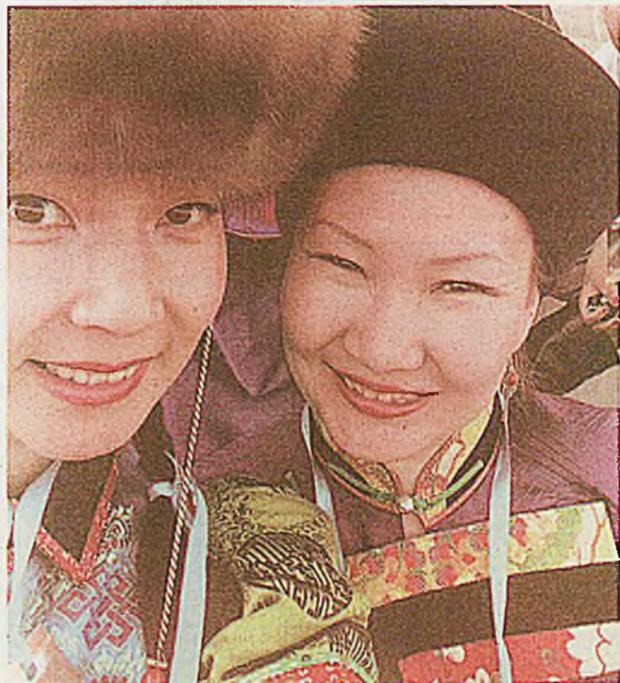
Түгнын һайхан, уужам талада түрэнэн поэт тоонто нютагаа, түрэл дайдаа, тэрэ тоодо олон ондоо аймагуудай һуурин, нютагуудые магтан бэшэхэ золтой, ехэ талаан бэлигтэй байгаа бшуу. Тиимэһээ "Эгэтын – Адаг", "Хэжэнгын хүбүүд, басагад", "Усть-Ордагай вальс", "Урин дуулан Хяагтын аймаг", "Дуунайм жэгүүр Түнхэн", "Үнгын голой дангина", "Сэлэнгын эрьедэ", "Алтан Мундаргам" гэхэхээ эхилээд, олон һайхан дуунуудые республикынгаа олон композиторнуудтай зохёоһон байна. Инаг дуран, хани нүхэд, эжэл ганса нүхэр, эжын нангин үүргэ, гүн сэдхэл, эр-

хэтэн хүнэй уялга тухай, байгаалин һайхание сэгнэхэ, үргэхэ тухай дуунууд соогоо элирхэйлһэн авторын дуунуудые "байгалайхид" шагнагшадтаа бэлэглэжэ, шэхэнэй шэмэг, нүдэнэй хужар болгохо хүсэлтэй байна.

Арад зон соогоо сахилгаан түргөөр тараһан суута дуунуудын "Жаран һананай жаргал", "Хүбүүнэй дуун", "Эжэл гансам ерээрэй", "Эгшэ аха хоёрни", "Гуниглал", "Ерэхээ яагаш", "Инаг дураяа гамнарай", "Захьяа дуун", "Инагтаа", бусад мэдээжэ дуунуудые сэдхэлээ уяруулжа, огсом аялганды доһолуулжа, жэнхэни хэлэтэй жэгүүртэ авторынгаа нэрэ мүнхэлхөө, зүрхэ сэдхэлээ жаргуулхаа үри хүүгэдтээ, һанажаал болоһон эжы, абанартаа ерыт гэжэ "Байгал" театр урина, таанараа

хүдээнэ. Гурбан зуу гаран уянгата һайхан болон жороо моридой түргэн гүйдэл хатартай дуунуудые бэшэһэн авторын зориулагдаһан элитэ поэдэй үдэшин концертдэ мэдээжэ дуушад Хажидма Аюржанаева, Дарима Дугданова, Намгар, Бутидэй Дондок-Сэрэн, Михаил Пирогов, Болот ба Сэсэгма Сандитовтан, Цыпилма Аюшеева, Сэдэб Банчикова, Чингис Раднаев, Елена Борохитова, Ганцэцэг, Уенч, ятаг дээрэ наададаг ансамбль, "Тэмуджин" бүлэг, "Үетэн" бүлэг, бусад артистнууд хабаадахаар уригданхай. Алдар суута ахатан поэдэймнай аялгата үгэнүүд дээрэ бэшэгдэһэн аялга һайхан дуунуудын энэ үдэшэ бэлэгүүд болон эздэлхэ, шагнагшадтай сэдхэл жаргуулха, баясуулха байха.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Виктория Дашидондокова, Туяна Доржиева
I РБНЛИ – гэй багшанар. "Хоры Бурятии" гэнэн конкурсын Гран-при шан шүүгшэд

ФОТОКОНКУРС "СЕЛФИ ПО-БУРЯТСКИ"

Соелма Зайганова,
буряад маягаар янзалан зохёоһон хубсаһан

